

1953
جس کتاب پر پنجاب یونیورسٹی کی مہر نہ ہو اس کی خریداری جائز نہیں ہے

پنجاب یونیورسٹی لاہور

انٹرمیڈیٹ کورس فارسی

(ایڈیشن ۱۹۲۶ء)

فارسی زبان کا نصاب

امیدواران امتحان انٹرمیڈیٹ کے لئے

جس کو

سینٹ پنجاب یونیورسٹی نے مقرر فرمایا

اور

صاحب رجسٹرار بہادر کے محکم سے

۱۹۲۸ء

میں

مفید عام پریس لاہور میں باہتمام لالہ موقی رام مینجر طبع ہوا

سررشتہ پنجاب یونیورسٹی کی بے اجازت کوئی نہ چھاپے

فهرست مضامین

حصه نثر

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحه
	انتخاب از انوار سبیلی	
	در منافع موافقت دوستان و فوائد معاضدت ایشان	
۱	مقدمه	۱
۲	حکایت ۱	۲
۳	حکایت ۲	۳
۴	حکایت ۳	۴
	انتخاب از طبقات ناصری	
	ذکر سلاطین شمسیه در هند	
۱	السلطان المعظم شمس الدین و الدین ابوالمنظفر	
۵۲	القمش السلطان	۵۲
۲	الملک السعید ناصر الدین و الدین محمود بن السلطان	۶۵
۳	السلطان رکن الدین فیروز شاه	۶۶
۴	السلطان رضیة الدین و الدین بنت السلطان	۷۱

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحه
۵	معزالدین بهرام شاه	۷۷
۶	السلطان علاءالدین مسعود شاه بن فیروز شاه	۸۴
۷	السلطان المعظم ناصر الدین و الدین محمود بن السلطان	۸۸
	انتخاب از مطلع السعیدین	
۱	داستان سفر به هندوستان و شرح غرائب عجائب آن	۹۳
۲	ذکر مدتی که بی اختیار در کنار دریا بار مانده بود و	
	احوالی که در منزل قریات و شهر قلهات روی نمود	۹۹
۳	داستان رسیدن به هندوستان و شرح اطوار و	
	اوضاع و بیان غرائب و عجائب آن	۱۰۳
۴	ذکر تنه داستان سفر به هندوستان و صفت شهر بیجا نگر	
	و هفت حصار و در گرد یک دیگر	۱۱۱
۵	ذکر جشن منامی که پیش کفار اعتبار بسیار دارد	۱۲۱
	انتخاب از سفرنامه ناصر خسرو علوی	
۱	صفت شهر مصر	۱۲۹
۲	سیر سلطان مصر	۱۳۶
	انتخاب از لطایف الطوائف	
	تالیف ملا علی صفی بن ملا حسین الواعظ الکاشفی	
۱	در احکام عجیبه منجمان	۱۴۰

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحہ
۲	در لطافت شعرا نسبت به سلاطین .	۱۴۳
۳	در بیدار گفتن محض در سلاطین . . .	۱۴۵
۱	انتخاب از با و شاهنشاهی ملا عبد الحمید لاهیجی بیان قسمت اوقات قدسی سمات و قدوسی برکات بجلال اموریزدانی و نبایل شیخ سلطانی	۱۵۵
حکومت نظم		
	انتخاب از شاهنامه	
۱	رفتن رستم به توران زمین به شکل بازرگانان	۱۴۸
۲	آمدن میثرا پیش رستم زال و بانگ زن بر دو فرشتان انگیزی	۱۶۱
۳	بیرون آوردن جهان پهلوان رستم زال بترن ما از چاه	۱۶۸
	انتخاب از قصاید سلمان ساوجی	
۱	فی الموعظ	۱۸۱
۲	فی الموعظ	۱۸۳
۳	وله فی مدح سلطان اولیس	۱۸۶
۴	وله	۱۸۹
۵	وایضاً له	۱۹۰
۶	در مدح سلطان حسین گوید	۱۹۳
۷	وله ایضاً	۱۹۵

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحه
	سعادت نامه ناصر خسرو و علوی	
۱	باب اول در تسلیم	۱۹۸
۲	باب دوم در نیکی	"
۳	باب سوم در کم آزاری	۱۹۹
۴	باب چهارم در برود باری	۲۰۰
۵	باب پنجم در بیان جاهل و ناجنس	"
۶	باب ششم در گفت و شنود و پند شنودن	۲۰۱
۷	باب هفتم در دوستی و دشمنی و وفا	"
۸	باب هشتم در طمع و خواری	۲۰۲
۹	باب نهم در احسان	۲۰۳
۱۰	باب دهم در راحت رسانیدن و نیکوئی خواستن	"
۱۱	باب یازدهم در اختلاط با مردم دانا	۲۰۴
۱۲	باب دوازدهم در بریدن از نادان	۲۰۵
۱۳	باب سیزدهم در شروع و اجتناب از کارها	"
۱۴	باب چهاردهم در دانستن جای میان انجمن	۲۰۶
۱۵	باب پانزدهم در شکر درویشان در فقر	۲۰۷
۱۶	باب شانزدهم در بیان سالکان محقق	"
۱۷	باب هجدهم در دعوی داران مقلد	۲۰۸

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحه
۱۸	باب ہشودہم در یار موافق و وفا نمودن	۲۰۸
۱۹	باب نوزدہم در فرق دوست و دشمن	۲۰۹
۲۰	باب بیستم در قرض دادن و گرفتن	۲۱۰
۲۱	باب بیست و یکم در نفس بد و ریبا خواران	۲۱۱
۲۲	باب بیست و دوم در صنعت و ران	۲۱۱
۲۳	باب بیست و سوم در حق کشا و رزان	۲۱۱
۲۴	باب بیست و چہارم در مناقب انبیاء و اولیاء و حکما	۲۱۲
۲۵	باب بیست و پنجم در بیان حیا و غفل و ایمان	۲۱۳
۲۶	باب بیست و ششم در تجرد	۲۱۳
۲۷	باب بیست و ہفتم در بے وفائی دنیا	۲۱۴
۲۸	باب بیست و ہشتم در مذمت طوک و امرا	۲۱۵
۲۹	باب بیست و نہم در فتنا عت	۲۱۵
۳۰	باب سی ام در ختم کتاب	۲۱۶
انتخاب از تحفۃ الجلیب فخری		
۱	و شیخ سعدی فرماید - ب - خواجہ حافظ شیرازی فرماید	۲۱۷
	ج - مولانا عبدالرحمن جامی فرماید - نہ - سید میر حاج گوید	۲۱۸
۲	و حضرت خواجہ کمال فرماید - ب - مولانا عبدالرحمن جامی گوید	۲۱۹
۳	ج - بحامہ	۲۲۰

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحه
۳	۱- میر شاهی علیہ الرحمۃ فرماید	۲۲۱
	ب- مولانا نور الدین عبدالرحمن جامی فرماید	"
	ج- خواجہ آصفی گوید	۲۲۲
۴	۱- حضرت شیخ سعدی فرماید	"
	ب- شیخ عراقی گوید- ج- خواجہ حافظ فرماید	۲۲۳
۵	۱- حضرت شیخ سعدی علیہ الرحمۃ فرماید	۲۲۴
	ب- امیر خسرو علیہ الرحمۃ فرماید	"
	ج- شیخ عراقی فرماید- د- مولانا عبدالرحمن جامی فرماید	۲۲۵
۶	۱- خواجہ حسن فرماید- ب- شیخ واحدی گوید	۲۲۶
۷	۱- مولانا کاتبی گوید- ب- مولانا عبدالرحمان جامی فرماید	۲۲۷
	ج- مولانا طوسی گوید	۲۲۸
۸	۱- حضرت خواجہ حافظ شیرازی فرماید	"
	ب- مولانا عبدالرحمان جامی گوید	۲۲۹
	ج- لجامہ	"
۹	۱- حضرت خواجہ حافظ فرماید	۲۳۰
	ب- مولانا عبدالرحمان جامی فرماید	"
۱۰	۱- امیر خسرو فرماید	۲۳۱
	ب- مولانا نظری گوید	"

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحه
	ج - لجامه	۲۳۲
	د - مولنا ابوطاهر کاتب گوید	"
	هـ - مولنا نرگسی گوید	۲۳۳
	و - مولنا اسیری گوید	"
	انتخاب از قصاید سعدی	
۱	فی المواعظ	۲۳۴
۲	فی التنبیه	۲۳۶
۳	در موعظه و مدح محمد الدین رومی	۲۳۷
۴	و در مدح انکیانو	۲۳۸
۵	فی صفة الزینج	۲۴۱
۶	فی الموعظه والنصیحه	۲۴۲
۷	در مدح انکیانو	۲۴۴
۸	فی الموعظه والنصیحه	۲۴۵
۹	ایضاً	۲۴۶
۱۰	فی النصائح والمواعظ	۲۴۸
	مرثیه ترکیب بند امیر خسرو	۲۵۲
	از هفت بند کاشی	۲۵۹
	تضمین حسین دانش بر خاقانی - مایین	۲۶۱

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحہ
	متفرقات	
۱	مناظرۂ شب و روز از گفتار افسری	۲۶۵
۲	از قصیدۂ انوری	۲۶۷
۳	انتخاب از ادبیات ایران جدید مؤلفہ استاف	
	براؤن	۲۶۸
	۱۔ سلطنت بہر شاہان باستم و ظلم نپاید	"
	ب۔ گرنظر و کار استبداد و مشروط گئی	"
	ج۔ اُفتدہ ایم سخت بدام بلجائے گل	"
	د۔ اے خطۂ ایران مہین اے وطن من	۲۶۹
	۵۔ اندر پرستش	۲۷۰
۴	قطعہ	۲۷۲
	رباعیات	
۱	ابوعلی سیناء بلخی	۲۷۳
۲	عمر خیام	"
۳	عطارد	۲۷۵
۴	سحابی	"
۵	اقبال	۲۷۶

اِتخَاب از انوار سہیلی

من تصنیف

ملاحسین بن علی الواعظ الکاشفی

در منافع موافقت دوستان و نوائد معاضدت ایشان

مقدمہ

ہائے گفت برہمن را کہ شنیدم داستان دوستان کہ بسی
نمازی مفسد کار ایشان بعد اوت انجامید و بے گناہے بقتل
رسید و ایزد تعالیٰ مکافات آن عدا رفتہ انگیز بے رسانید
اکنون اگر وقت اقتضا کند بیان فرماید حالت دوستان یکدل
و یک جہت و بر خوردن ایشان از نہال محبت و مودت و در دفع
خصمان ہم پشت و یک روے بودند و رضائے دیگرے را بر
رضائے خود تقدیم نمودن برہمن گفت

قطعہ

اے خسرو زمانہ کہ از روے معدلت

مسند فراز گنبد اخضر نہادے

انظر یہ سطر کو کہ جس کو یونہی

یاد ابلق سپهر ترا رام کنز قفس

صد داغ بر جبین مده و خور نهاده

بدانکه نزد خد و ممدان کامل الذات و همزوران ستوده صفات
بیچ نقدی گرانمایه ترا نزد وجود و دوستان مخلص و بیچ درجه بلند پایه
ترا حصول یاران خالص نیست *

بیت

ندانم در آفاق ز برناؤ پیسه بیچ کس از یار ندارد گذر
و هر آینه جمعی که سکه محبت ایشان در دایم ضرب اخلاص
بسکه وفاداری آرائش یافته و نهال مودت شان در روضه
اختصاص بر شمع یک جنتی و رضا جوئی پرورش پذیرفته راحت
روح و مدد فیض و فتوح اند و فائده دوستان بسیار و منفعت
ایشان بے شمار است از جمله آنگاه در ایام دولت مدد مواد
باحت و معاشرت باشند و در زمان تکلیت طریقه معاونت و
وظیفه همراهی و مظاہرت مسلوک دارند *

قطعه

یار بدست آر که بس بکس است هر که مرا و را به چنان یار نیست
این نعمت که دین عالم است بیچ به از یار وفادار نیست
و از جمله حکایاتی که در باب یاران یک دل و دوستان هم
پشت بر صفات تواریخ ثبت کرده اند حکایت داغ و موش و

کبوتر و سنگ پشت و آہو بنایت مثلے روشن و قشعہ شیرین است
راے پرسید کہ چگونہ بودہ است آن -

حکایت - ۱

بہمن گفت آورده اند کہ در ناحیت کشمیر موضع ولپذیر و مرغزار
بے نظیر بود چنانچہ روے زمینش از کثرت از بار مانند صحن آراستہ
بودے و از عکس ریا صین عطر بیزش پر زراغ بہ چون دُم طاووس
نمودی ۴

نظم

زہر سوچشمہ چون آب حیوان چراغ لالہ ہر جانب فروزان
بنفشہ رستہ و سبزہ و میدہ نسیم صبح جیب گل دریدہ
شتقای بر یکے پا ایستادہ چو بر شاخ زمر و جام پادہ
وہر سبب آنکہ دران مرغزار شکار بسیار بود صیادان آنجا
آمد و شد بیشتر کردندے و پیوستہ بہمت صید و خوش و قیید
طیور و ام حیلہ گستر و ندے و در حوالی آن بیشہ زانے بر درختے
بزرگ آشیانہ گرفتہ بود و از صفحات اوراق آن نہال مکتہ حب الوطن
من الایمان مطالعہ کردہ روزے بر بالائے دخت نشستہ زیرو بالا
مے نگریست و براست و چپ نظرے افکند ناگاہ صیادے دید
کہ دایے برگرون و تو برہ در پشت و عصائے و دست بہ تعجب

ہرچہ تمام تر روئے پلان درخت می آمد ناغ بترسید و با خود گفت ۛ

قطعه

یارب این شخص را چہ افتاده است کہ بدین اضطراب مے آید
 بیچ معلوم نیست کز چہ سبب این چنین باشتاب مے آید
 و ممکن کہ بقصد من کمر بسته باشد و براے صید من تیر تدبیر در
 کمان تندی ویر پیوستہ و حالا حزم اقتضائے آن می کند کہ جائے نگہ دارم
 و مے نگرم ۛ

مصرعہ

تابہ ببینم کہ چہ از پردہ بیرون مے آید
 ناغ و پس برگ درخت ستواری شدہ دیدہ تر قصد برگماشت و
 صیاد بپاے درخت آمدہ دام باز کشید و دانه چند بر بالاے آن پاشیدہ
 در کمین گاہ نشست ساعتی برآمد فوجی کیو تران و در رسیدند و سورا
 ایشان کیو ترے بود کہ اورا مطوعہ گفتندے با ذہنی روشن
 وزیر کی تمام و فہمی کامل و حدسی قوی و این کیو تران بتا بہت او
 مبالغت نمودندے و مبطا وعت و ملازمت او افتخار کردندے و روزگار
 جز در خدمت او کہ سرمایہ صلاح و پیرایہ فوز و فلاح بود بسر نبردندے
 چند آنکہ چشم کیو تران بر واندہ افتاد آتش گر سنگی شعلہ زدند گرفته
 عنان اختیار از گرفت اقتدارشان بیرون برد مطوعہ از روی
 شفقے کہ مہتران را بر کتران لازم است ایشان را بجانب تامل و

ساتھی میل داد و گفت :

بیت

زراہ حرص بہ تعجیل سوے دانہ مرو

یہ ہوش باش کہ دامے است زیر ہمدانہ

جواب دادند کہ اے مہتر کار ما با اضطراب رسیدہ و ہم ہم یہ غایت

اضطراب انجامیدہ با حوصلہ تہی از دانہ و ولے پُر از اندیشہ مجال

استماع نصیحت و محل ملاحظہ عاقبت نیست و بزرگان گفتہ اند

بیت

گر سہ بر بلا دلیر بود زانکہ از عمر خویش سیر بود

مطوٰقہ دانست کہ آن حربی صان دانہ جوے را بکند مو عظمت

مقتید نتوان ساخت و بر سن ملامت از چاہ غفلت و جہالت بر

نتوان کشید :

بیت

ہر کہ در بندگی حرص اوقات مشکل از بند او شود آزاد

خواست تا از ایشان کنارہ کردہ بگوشہ بیرون رود قائد قضا

گردن او را بہ زنجیر تقدیر بہ بستہ جانب دام کشید :

مصرعہ

اے بے بصر من می روم او مے کشد قلاب را

القصد مجموع آن کہ بوتران بیک بار احتیاط را بر طرف نہادہ فرود

آمدند و انچه چیدن همان بود و در دام صیاد افتادند همان مطوقه فریاد
برکشیدند باشما گفتم که عاقبت شتاب کاری ناستوده است و بجای تامل
در کارها مشروع کردن ناپسندیده ❖

بیت

طریق عشق پیر آشوب و آفت است ای دل
بیفتد آنکه درین راه با شتاب رود

حیرت و نجات بر کبوتران مستولی شده دم درکشیدند و صیادان از
کمین گاه بیرون آمده باشند ای تمام دوان شد تا ایشان را در قید
ضبط و ربط آورده بمنزل خود مراجعت نماید کبوتران را که چشم بر صیاد
افتاد یا اضطراب درآمد و هر یک از ایشان در خلاصی خود کوشیده
پروبال می زدند مطوقه گفت ای یاران شما هر یک در نجات خود سعی
می نمائید و از خلاصی دیگر همدان تغافل می ورزید ❖

مصرعه

و این چنین مانده شرط یاران است

در مذہب محبت فتوے بر آن ست که استخلاص یاران را از خلاص
خود مهم تر دانند چنانکه وقتی دو رفیق با یک دیگر در کشتی نشسته بود
ناگاه در نزدیکی ساحل آن کشتی بشکست و هر دو در آب افتادند
ملاحی از کنار دریا خود را در آب افکند و عزم کرد که یکے از ایشان را بگیرد
بهر کدام که میل کردی فریاد برآوردی -

بیت

کہ اے پیر اندرین گرداب تشویر مرا بگذار و دست یار من رگیر
 و اگر شمارا قوت آن نیست کہ حیات یار ما بر زندگانی خود ترجیح نماید
 و نجات اورا از رستگاری خود بہتر شمرد یارے ہمہ بہ طریق معاونت
 و موافقت قوتی کنید تا با شد کہ بہ برکت این وفاق و اتفاق دام از
 جای برگزفتہ شود و ما ہمہ مائی یا یم کہوتران فرمان بجائے آوردہ ہمہ در
 قوت متفق شدہ و بدان حیلت دام را بر کندہ سر خود گرفتہ صیاد
 با وجود این حال بر پے ایشان می دوید و یہ اُمید آنکہ آخر در مانند و
 بینفتند دیدہ در ہوا دوختہ مے رفت زارغ یا خود اندیشہ کہ و کہ تہا
 مدید باید کہ چنین صورتی عجیب از کتم عدم بعرضہ وجود آید و من
 از مثل این واقعہ ایمن نیستم اولے آنکہ بر اثر ایشان شتافتہ
 معلوم گرداتم کہ عاقبت کار ایشان بچہ انجامد و آن تجربہ را ذخیرہ
 روزگار خود ساختہ در وقت احتیاج بکار برم ۛ

بیت

بروز تجربہ روزگار بہرہ بگیر کہ بہ دفع حوادث ترا بکار آید
 زارغ در پے ایشان پرداز کرد و مطوٰقہ با قوم خود دام را برداشتہ
 مے پریدند و صیاد حریص شوخ چشم دیدہ در ایشان گماشتہ راہ
 مے پیو و مطوٰقہ چون دید کہ ہنوز صیاد در پے ایشان است و قوت
 طامعہ در حرکت آمدہ اورا بران مباد کہ از پای نشیند تا ایشان

را بدست نیاور و روی بیاران کرد و گفت این ستیزه روی بحد تمام
 کمر تقصید ما بر بسته است و در پی قتل ما نشسته و تا از چشم او ناپدید
 تشویم دل از ما برنگیرد صواب آن است که بسوے آید و اینها میل
 کنیم و بجانب باغها و درخت بپرواز نماییم تا نظر او از ما منقطع شود
 و نمیدانند نجات زده باز گرد و کبوتران بر طبق اشارت او راه بتافتند
 و از جانب دشت و صحرا بطرف عمارات شتافتند و صیاد چون
 ایشان را ندید بجزرت تمام باز گردید و تراغ همچنان می رفت تا کیفیت
 ایشان معلوم کند و آن را بر اسے دفع همان واقعه و علاج همان
 حادثه ذخیره سازد.

قطع

حادثه آنست که در تجربه نفع و ضرر از حریفان و گریه هر خود بر دارد
 هر چه و آنست که از نفع رسد بتانند و آنچه از ضرر فهم کند بگزارد
 کبوتران از دفعه صیاد ایمن شده در وجه استخلاص خود بمطوقه
 رجوع نمودند و آن خردمند راست تدبیر بعد از تفکر و تدبیر جواب داد
 که راے من چنان اقتضای کند که بے معاونت یار و قواد ازین
 هم که روی نجات نیست.

مصرعه

بجه همروی این را بسر نتوان برود
 دین نزدیکی موثقی است ذریک نام از دوستان من بزیادتی

وفا اختصاص یافته و در آئین مروت انسا ئریاران و بهواداران پر سر آمده

بیت

رفیق مخلص و یار وفادار که دریای نمدار و جز و فکار
 ممکن که بعد و گاری او ازین بند رهایی شو نماید و ازین مخاطره خلاصی
 دست دهد پس بوی رائه که مسکن موش دروے بود و فرو آمدند و نزدیک
 سوراخ او رفته حلقه در ارادت بختیا نیدند صد اے مطوّقه بگوش بیک
 رسید بیرون آمد و چون یار خود را بسته بند بلا دید جوے خوبا به از
 چشمه چشم بر صفحہ رخساره روان ساخت و آه درو آلود از جگر
 سوخته با وج سپهر رسانید و گفت

نظم

چه حال است اینک می بینم چه حال است دین حالت شکیبائی محال است
 من اے یاران چسان فارغ نشینم چو یار خویش را در بند بینم
 اے یار عزیز و اے رفیق موافق یکدام حیل در بند افتادی و بچه
 سبب بدین رنج گرفتار شدی مطوّقه جواب داد که انواع خیر و شر و
 اصناف نفع و ضرر یا حکام قضا و قدر باز بسته اند هر چه کاتب ارادت
 در دیوان ازل بقلم مشیت بر صفحات احوال مخلوقات کشیده لابد است
 که در عرصه وجود بجلوه آید و اختران و اجتناب از ان هیچ فائده نرهد

بیت

قلم بیاخی و شیرینی اے پسر فست اترش نبیشی نصا چه غم دارد

و مرا قضاے ربّانی و تقدیر یزدانی دین و رطه هلاک انگند و دانه را بر
 من و یاران من جلوه داد و با آنکه ایشان را از بسکی و شتاب زدگی منع می
 کردم و بر تهتک و ترک احتیاط ملامت می نمودم و دست تقدیر پرده
 غفلت در پیش دیده بصیرت من نیز فرو گذاشت و عقل روشن
 راے و خرد دؤرین مرا در حجاب تیره جهالت و نادانی بازداشت و جمله
 بیک بار در دست محنت و چنگ بلیت گرفتار شدیم موش گفت آ
 عجب که چون تو کسی باین همه زیرکی و دؤر بینی با نازله قضا مقاومت
 نتواند کرد و تیر تقدیر را بسپر حیل و تدبیر و نتواند ساخت مطلقاً گفت
 اے زیرک ازین سخن در گذر با مقادیر ازلی نتواند کوشید و از قضاے
 لم یزنی سر نتواند کشید چون حاکم نافذ الامر قضا سلسله ارادت و
 جنانده ماهی را از قعر دریا بقضای هموارساند و مرغ را از اوج هوا
 بتخصیص زمین نشاند و هیچ آفریده را در امر قضا و قدر چاره نیست
 جز تسلیم و رضا

مثنوی

گر شود ذرات عالم پیچ پیچ	با قضاے ایزدی پیچ اند و پیچ
چون قضا بپرون کند از چرخ سر	عاقلان گردند جمله کور و کر
ماهیان افتند از دریا برون	دام گیر و مرغ پریان را زبون
این قضا باو بسخت سخت شود	خلق چون خس عاجز اند از پیش او
و بپایدار است که دانا را در باب جریان فرمان قضا بردهاں حکم	

نادان ست و رعیت حقیر در ورطه تقدیر با سلطان عالم گیر یکسان

بیت

بمژوروزر نشاید و احکام قضا کردن

نمی زبید کسی را در قضا چون و چرا کردن

زیرک گفت اے مطوّقه دل خوش دار که هر لبای که خیا ط ارادت

ایزدی بر بالای یکے از ملازمان عتیبه عبودیت می دوزد خواه

گیربانش بگوئے دولت آراسته و خواه دامنش بطراز محنت پیر بسته

بے شعب محض عنایت و عین کرامت است غایتش آنکه بنده

بحقیقت آن دانا و بلطیفه که در ضمن آن اندراج یافته بینا نیست

و درین معنی گفته اند

بیت

بدر دو صفات ترا کار نیست خوش و کرش

که هر چه ساتی مار نخت عین الطاف است

و آنچه ترا پیش آمده چون نیک و زنگری صلاح حال دران

بوده و بزرگان گفته اند نوش صفا بے عیش جفا نباشد و گل راحت

بے غار محنت نزدیک

مصرعه

بسا مراد که در ضمن نامرادی است

و چون زیرک این فصل فرو خواند و بریدین بندها که مطوّقه بدان

بسته بود اشتغال نمود مطوّقه گفت اے دوست مهربان نخست بند
 یاران را بکشای و خاطر از هم ایشان بسج فرموده بجانب من گرای
 موش بدان سخن التفات نمانوده بکار خود مشغول بود مطوّقه دیگر بار
 از روی مبالغه گفت که اے زیرک اگر رضای من می طلبی و
 محقوق دوستی قیام می نمائی شرط آن است که اقل یاران مرا
 از بند رانی دہی و بدین کرم طوق منت برگردان جان من نمی روموش
 گفت این حدیث مکر ساختی و مبالغه محذوف اطرا رسانیدی مگر ترا
 به نفس خود حاجت نیست و آن بابر خود حقیقی شایسته از کلمه ابداً بنفسک تغافل
 می نمائی، مطوّقه گفت مرا طاعت نباید کرد که مشور پیشوائی
 این کمون را بر نام من نوشته اند و تعهد احوال ایشان
 بر ذمّه اتهام خود گرفته ام ایشان را از آن روی که رعیت من اند برین
 حقی ثابت است و مرا ازین سبب که مهتر ایشانم بر ایشان حتی لازم بعدا
 که ایشان از عہد حق من بیرون آمده اند و بمردگاری و معاونت
 ایشان از دست صیاد بخت ام مرا نیز از عہد لوازم حق گذاری
 بیرون باید آمد و شرائط پیشوائی با و باید رسانید و ہر پادشاہ
 کہ آسایش خود طلبید و رعیت را بسعہ بند محنت بگذارد بے بر نیاید کہ
 مشرب عشرتش تیرہ و دیدہ دولتش خیرہ گردد

بیت

نیاساید اندر دیار تو کس چو آسایش خویش خواہی بس

موش گفت پادشاه در میان رعیت بمشایه جان است در جسد و
 بمشایه دلست در بدن پس ملاحظه حال اعدا و لای باشد چه اگر دل بصلاح
 است از قسا و اعضا چندان مضرتی نرسد و عیاذاً باللہ اگر دل بزیان
 آید سلامتی اجزای هیچ سود ندارد

بیت

چاکران کم اگر شوند چشم از سرش مباد موی کم
 مطوقه گفت می ترسم که اگر کشادن عقد های من آغاز کنی ملول شوی
 و بعضی از یاران من در بند مانند و چون من بسته باشم هر چند ملال تو
 بکمال رسیده باشد جانب من فرو نخواهی گذاشت و از ضمیر خود در
 اہمال نجات من تخصص نخواهی یافت و نیز در ہنگام بلا بایک دیگر
 شرکت داشته ایم و در وقت خلاص و فراغت نیز موافقت نمود
 محض مروت خواهد بود

نظم

گر شمری یار کس را شمار کو بود اندر غم و شادایت یار
 دوست که در شادی غم نیست دوست زوچہ شوی شاد کہ غم خود ہم دوست
 موش گفت عادت اہل کرم این است و عقیدہ ارباب
 فتوت ہمین و بدین خصلت ستودہ و سیرت پسندیدہ اعتقاد
 خلایق بدوستی تو صفاتی تر گرد و اعتماد عایا بر کرم و جوانمردی تو
 بیفزاید -

بیت

دوستی را چنین کسے باید کہ ازو کار بسته بکشاید
 پس زیرک بجدی تمام و رعیتی مالا کلام بندایے یاران را بیری
 و در آخر همه گردان مطوقه را از طوق بلا خلاص داد کبوتران اورا داد
 کرده امین و مطمئن بہ آشیانہ خود باز گشتند و موش بسوراخ فرو شد
 چون زاغ و سنگیری موش و پریدن بندہ مشاہدہ کرد بدوستی و
 ہمدی اور غیبت نمود و مصافقت و مراقت اورا غنیمتے شکر ف
 دانست و با خود گفت من ازان قصہ کہ کبوتران را افتاد امین نتوانم
 بود لا جرم از دوستی چنین کسی کہ در وقت بلا دوستگیری نماید
 مستغنی نتوانم گشت * **نظم**

مشرق و مغرب ہمہ پر ہمدست لیک ازان گونه کہ باید کم است
 یا غرض جوے من را و ان بود ہر کہ کشد بار تو یا ر آن بود
 پس زاغ آہستہ بدر سوراخ موش آمد و آواز داد موش پرسید
 کہ کیست گفت منم زاغ و یا تو معم ضروری دارم زیرک موشے بود -
 خرد مند کافی گرم و سرد روزگار دیدہ و نیک و بد ایام مشاہدہ کردہ و
 دران موضع از ہمت گریز گاہ چندین سوراخ آمادہ ساختہ و از ہر
 یک بدیگرے راہ بریدہ و چارۂ حاوشہ مارا پیش از وقوع شناختہ
 و تیمار ہر کاری بر حسب حکمت و فراخویر مصالحت پرداختہ چون آواز

داغ شنید بر خود بہ پیچید و گفت ترا با من چه کار و مرا یا تو چه نسبت تراغ
صورت حال از اول تا آخر باز راند و اطلاع بر حسن عہد و شرط
وفاداری او در حق کبوتران باز نمود و گفت مرا کمال مروت و ہوا
داری و جمال فتوت و حق گذاری تو معلوم شد و بدانستم کہ عمرہ دوستی
و نتیجہ محبت چاکہ بدیشان رسید و بہرکت مصداقت و مودت تو
از ان ورطہ مائل خلاصی یافتند ہمگی بہت بر دوستی تو مقصود گذشتیم
و آمدہ ام تا شرط افتتاح در مخالفت بجائے آوردم *

بیت

دایم بسوے تو بسے دل نگرانی حال دل خود با تو بگفتم تو دانی
موش جواب داد کہ میان من و تو راہ مصاحبت مسدود است
و طریق مواصلت ممنوع *

بیت

بر بازار تو سودے جز تریان جان نمی بینم
کہ بعد المشرقین آمد میان ما دین سودا
برو آہن سر و کوب و قدم در طلب چیزے کہ بدست آمدن آن
بہمہ وجہ متعذر باشد منہ کہ جستن آنچہ در حیران مکان نباشد مشاہد
کشتی بر خشکی راندن است و اسب بر روے دریا تا ختن و ہر
کہ بر جست و جوے محال تگاپوی کند بر خود خندیدہ باشد و جمل خود
را بہ نظر اہل خرد و جلوه دادہ *

بیت

این دام بر قصد شکار دگرے کُن کان صید که دیدی بکند تو نیاید
 زان گفت ازین سخن در گذر که ارباب کرم اہل احتیاج را محروم
 نگذارند و ہر کہ روے بدر گاہ صاحب دولتان آرد پشت دست بر
 جبین نیاز او نزنند و من از حوادث زمان پناہ بدین بار گاہ آورده ام
 و در وقائع دوران این آستانہ ملجا و ملاذ خود ساختہ بہ بیت
 جز آستان توام در جهان پناہی نیست
 سرمراہ بجز این در حالہ گا ہی نیست
 حالا چون خاک ہمین سر کوے را ملازم گرفتہ ام و آبروی خود در ملازمت
 این حریم حرمت دانستہ نہ بجور روی می تابم و نہ بجفا جانے دیگر
 مے شتابم ۴

بیت

گر بہ شمشیر سیاست می نوازی حاکمی
 در بہ تشریف غلامی می پذیری بندہ ام
 موش گفت اے زان حیلہ گیزار و دانہء قریب بر روی دام زرق
 میفکن کہ من طبیعت بنی نوع ترا نیکومی شناسم و چون تو جنس منشتی
 از صحبت تومی ہر اسم ۴ مصرعہ
 روح را صحبت نا جنس غذا بیت الیم
 بہیچ صورت من بر تو این منستیم و ہر کہ با کسے مصاحبت و رزد کہ برو
 این نہ تواند بود بدو آن رسد کہ بدان کہ بکث زان پرسید کہ چگونه بودہ است

حکایت - ۲

موش گفت آدرده اند که کبک درمی در دامن کو ہے خرامید
و غلفه صدائے قهقهه اش در گنبد سپهر می پچید قضا را باز سے
شکاری دران هوای گزشت چون باصره اش خرامیدن کبک
مشاهده نمود و آواز خنده اش بر سامع او مرور فرمود دل باز بهجت
او مائل گشت و طرح مصاحبت او بر لوح خیال کشیدن گرفت
با خود اندیشید که هیچکس را درین عالم از مصاحبه مناسبت
و از یار موافق و رفیق مهربان گزیر نه و در امثال آمده است که هر که

بے یار بود پیوسته بیمار بود * بیت

کسے کاندر جهان یاری ندارد درخت عشرتش باری ندارد
و امین کبک یا بے خوش منظر خندان بے سبک روح شیرین
حرکات است و دل در صحبت چنین رفیق تازہ و خرم گردد و سینه
به محبت این نوع مصاحبه منشرح و بے غم بود *

رباعی

یا بے باید چگونہ یارے باید؟ یا بے که گرہ ز کار من بکشاید
هر گز که جمال خوشتن بنماید ز آریئنه دل غبار غم بزدايد
پس آهسته بجانب کبک مائل شد و کبک را نظر بروی افتاد
حذر کنان خود را بشکاف سنگی رسانید باز از هوا در آمده پیش آن

سورخ نشسته صورت با جزا باز نمود و گفت اے کبک پیش ازین
از ہنر ہائے تو غافل بودم و فضل و کمال تو بر من ظاہر نبود امروز
بواسطہ قہقہہ تو انبساطی در ول من پیدا آمد و خرامیدن لہر قریب تو
مرا صید کردہ توقع میدارم کہ من بعد از من ترسان و ہراسان نباشی
و بمصاحبت و موافقت من میل نمائی کہ مقدمہ محبت نتیجہ منفعت
می دہد و شجرہ و داد ثمرہ مرا دے آرد *

بیت

نخلیست محبت کہ از میوہ مقصود
ہر چند کسے بیش برد بیش بر آرد
کبک آواز داد کہ اے قہرمان کارگار دست ازین بیچارہ
مخت زدہ باز دار و یک کبک دیگر خوردہ انگار *

بیت

من و ویدار تو ہیہات چہ فکریت خطا
من و وصل تو عفا اللہ چہ خیالیست محال
ہر گاہ کہ آب و آتش با یک دیگر انضمام پذیرند مصاحبت من و
تو تصور توان کرد و ہر وقت کہ سایہ و آفتاب با ہم مجتمع شوند مرافتت
من با تو خیال توان بست * مصرعہ
زین فکر در گذر کہ بجائے نمی رسد

باز گفت اے عزیز با خود اندیشہ کن کہ مرا غیر مہربانی چہ بر آن میدارد

که یا چون توئی بتلطف سخن یابد گفت نه چنگال من نقصان دار و کار
 صید امثال تو باز مانده باشم و نه در منتظر من فتورے و قصورے واقع
 شده که از شکار طعمه خود عاجز آیم بهین بیش نیست که داعیه همد می
 و مجالست و تمنائے همیشینی و موانست تو مرا بر تحریک سلسله محبت
 تو میدارد و ترا از صحبت من فوائد بسیار متصور است اول آنکه چون
 اینای جنس من بینند که ترا در ظلال بال حمایت خود پرورش میدهم
 دست تعدی از دامن تو کوتاه ساخته بدیده حرمت در تو نگردند و تو
 خوش بفرغت خاطر طوف کوه و صحرا می نمائی و دیگر آنکه ترا به آشیانه
 خود رسانم تا بموضع رفیع و سکن منیع برآمده از بنی نوع خود برت
 درجات ممتاز گردی و دیگر از طائفه تو جفته ملائم نیکو صورت که
 رغبت تو بمناکحت او صادق باشد بیارم تا با او دست معاشرت
 در آغوش آورده روزگار بر او دل بگذرانی *

بیت

نه از زمانه جفا و نه از سپهر ملال امید حاصل جام مرام بالا مال
 کبک گفت تو امیر مرغانی و عنان اختیار طیور بقبضه اقتدار
 تست و من یکے از رعایا و خراج گزاریان تو ام و مثل باکسان ز ندلت
 و منقصه خالی نباشند و دران وقت که من بالتفات تو مستظهر و باهتمام
 تو امیدوار باشم میکن که صورتی از من صادر گردد که ملائم طبع
 شریف نباشد و سر پنجه غضب خداوندی و مار از نهاد من بر

آرد همان بک باگوشه خلوت در سازم و رایت ملازمت حکام که متفقین
خطرات کلی است بر نیفزایم *

بیت

تماشای بُرخ خورشید حد خود نمی بینم
همان بهتر که چون سایه پس دیوانه بشینم
باز گفت اے برادر نشنیده و ندانسته که دیده دوستی از دیدن
عیب نابینا است و هر زشتی که از دوست و وجود آید بغایت زیبا
می نماید *

بیت

ز برتر از دوست چه داند؟ شکر عیب ترا دوست چه بیند؟ هنر
و من چون افعال ترا بدیده محبت مشاهده می نمایم و رقم احوال
و احوال ترا بر دفتر موت ثبت میفرمایم چگونه خط خطا در گفت و شنید
ترا تا نام کشید و بچه تاویل قول و فعل ترا عیب تو انعم کرد *

مصرعه

دیده دوست عیب بین نبود

کبک هر چند غلامی پسندیده تقریر کرد باز جواب های پذیر
در مقابل آن باز ماند و در آخر بجهت و پیمان کبک را از سوراخ بیرون
آورد و یک دیگر را کنار گرفته بار دیگر معاهده محبت را بسوگن موکد ساختند
و از او را برداشته به آشیانه خود آورد و با یک دیگر خوش برآمده عیش
و طرب میگذراند و چون دوسه روز برین حال بگذشت و کبک از

جانب از این شد طریق گستاخی پیش گرفته سخنان دلیرانه گفتی و
 در میان مکالمه بے تقریب فتنه زد و باز بهمت عالی آن ناشنیده
 پیدا شد از سر انتقام در گذشته اناکینه آن در سینه و سے جاگرفتی
 تار و ترے باز را اندک ضعف طاری شده بود چنانچه بخت طعم حرکت
 نمی توانست نمود همه روز در آشپزخانه بسر برد و چون شب آمد و حوصله
 از غذاے که داشت تهی ماند آتش جوع بالا گرفته نفس سببی را در حرکت
 آورد و کینه های کبک که بمرد در زمان حب شده بود باز را خشم آلود خست
 هر چند ناصح خرد صورت عهد و پیمان به نظر ترے در می آورد و گوشه
 چشم قبول دران نمی نگریت و برے شکستن عهد و خوردن کبک بهانه
 می جست کبک آثار غضب در بشره او مشاهده نموده و برے العین
 هلاک خود را آماده دیده آهی سر از دل پُر درو بر آورد و گفت :

بیت

چو عاشق می شدم گفتم که بردم گوهر مقصود
 چه دانستم که این دریا چه موج بے کران دارد
 در یخ که از اول حال نظر بپایان کار نیفکندم و با غیر جنس خود
 در پیوستم و موغلت بزرگان را *

مصرع

که از مصاحب نا جنس احتراز کن سید
 ز اموش کردم لاجرم امروز کشتی عمرم بگرد آب در افتی و ده که صلاح تدبیر

از اخلاص آن عاجز است رشتہ حیاتم بوجہ گسیختہ که سرانگشت تفکر
در پیوند آن متخیر + بیت

نه از رفیق وفا و نه از حیات پیدا نه از سپهر شبارت نه از زمانه نوید
با خود این نوع سخنان می گفت و باز همچنان مخلص آزار کشاده
و منقاره خوشنوار بر هر قسم آب داده بهمانه جوی پیش نهاد کار خود ساخته
بود چون کبک از روی احتیاط ملاحظه کرده شرط ادب مرعی می
داشت باز هیچ بهمانه که بدان قصد می توان کرد نیافت آخر الامر
بے طاقت شده از روی غضب کبک را گفت روا باشد که من در
آفتاب باشم و تو در سایه بسربری کبک گفت اے امیر جهانگیر حالا
شب است و همه عالم را سایه ظلمت فرو گرفته شما از تاب کدام آفتاب
بر حمت اید و من در سایه چه چیز استراحت دارم باز گفت اے بے
ادب مراد و غلوئی مے سازی و سخن مراد و میکنی سزا اے تو بد هم
گفتن همان بود و او را از هم بر دریدن همان و این مثل بر اے آن
آورد و تابدانی که هر که با غیر جنس خود صحبت دارد و با کسی که از مضرت
او ایمن نتوان بود روزگار گذارد و مانند کبک در میان نازنین و سرکار
مرافقت کرده روز عمرش سپری گردد و بر همین منوال من طعم توام و هرگز از طمع
تو ایمن نتوانم زیست پس میان من و تو راه مجالست بچه تاویل کشاده
گرد و اسباب موافقت بچه حساب آماده شود زاع گفت اے زیرک عقل
خود رجوع کن و نیکو باند اندیش که مراد را بداند اے تو چه فائده باشد و خوردن

تو چه سیری آرد و در بقای ذات و حصول محبت تو هزار فائده مقرر است
و صد هزار منفعت متصور و نسزد که من در طلبی راه دور و دراز طے کرده
باشم و تو روئے از من بگردانی و دست رو بسینه ام میدی باز نمی و با
این سیرت نیکو و سریرت پاکیزه که تو داری نزیب که حق غربت من
ضائع ماند و غریبه از آستانه تو نامید باز گردد *

بیت

نیما غریبان سبب کز جیل است چو نست که این قاعده دشمنانیت
و من از مکارم اخلاق که از تو مشاهده کرده ام گمان نبرم که مرا
از کرم خود محروم مطلق سازی و مشام رجای مرا بر ایمنی روح پرور
ملاطفت معطر نگردانی + مصرع

از تو غریب کے بود رسم غریب پروری

موش گفت بیچ دشمنی آن مقدار اثر ندارد که عداوت ذاتی چه
اگر میان دو تن عداوت عارضی پدید آید باندک سیل رفع آن ممکن
باشد و بجزئی سبب دفع آن میسر گردد اما اگر در اصل دشمنی افتاده باشد
و از هر دو جانب اثر آن در ضمیرها متکمن شده و با آن عداوت قدیمی
خصوصیت مجد و نیز منضم گشته و سوابق مجادلت با لواحق منازعت
اقتران یافته ارتفاع آن بیچ وجه در دایره امکان داخل نیست و
اندفاع آن بهمه حال از حیث قوت بشری خارج است و عدم آن
با نعدام ذات هر دو باز بسته خواهد بود *

مصرع

تا سر نرود خیالش از سر نرود
 و حکما گفته اند که دشمنی ذاتی دو نوع است یکی آنکه ضرر بجانب
 یکی از آن دو خصم منحصر نیست گاهی این از آن متضرر می شود و گاهی
 آن از این متاثر می گردد چنانچه دشمنی بیل و شیر که ملاقات ایشان
 بے محاربت امکان ندارد و اما چنان نیست که نصرت در یک جانب مقرر
 باشد و هزیمت بر یک طرف متصور بلکه در بعضی اوقات شیر و بیلان
 ظفر یابد و در بر خیز از منته پیل و مان فیروز آید و این نوع عداوت بدان
 مرتبه متناهی نیست که زخم او مرهم پذیر نباشد بجهت آنکه هر که را نصرت
 در جانب او وجود گیرد و هر آئینه دلش متسلخ خواهد بود و نوع دوم آنکه همیشه
 مضرت در یک جانب بود و منفعت در جانب دیگر چون دشمنی موش
 و گربه و گرگ و گوسفند و جز آن که پیوسته مشقت بر یک طرف منحصر
 است و راحت طرف دیگر را لازم و این عداوت بمثابه تاکید یافته که
 نه گردش چرخ آن را تغییر تواند داد و نه اختلاف زمان عقدۀ آن را تواند
 کشاد و جائے که قصد جان از یک جانب معلوم شد بے آنکه از
 جانبی دیگر آن را در ماضی سابقه بوده باشد یا در مستقبل ضرری صورت
 بند و آنجا مصالحه بچه نوع ممکن باشد و ملاقات چگونه دست دهد *

رباعی

آن لحظه که روز و شب بهم پیوندند یار شسته مهر و سایه بر هم بندند

من باتو نشینم و دران حالت نیز ارباب خرد تمام بر من خندند
 زارغ گفت بجد الله که عداوت من باتو در اصل فطرت نبوده و اگر
 ایستای جنس مرا باتو دشمنی عارضی است آئینه دل من بایستی از غبار مخالفت
 مبرا است مرا آن خاطر بانعکاس اشعه مهر و محبت مهیا امیدوارم که
 دل بی غل آن یار عزیز بر صدق خلوص من اقامت شهادت نماید مصرع
 تو میندار که ولبر ز دولت آگه نیست

موش گفت مبالغه از حد میگذازنی و مرا بدوستی تکلیف مینمائی و اگر
 دران تکلفی کنم و تو نیز خود را بران داری نمکن که باندک سبب سر رشته
 محبت گسته خود بهمان عداوت اصلی و عداوت جلیلی باز گردی چنانچه آب
 هر چند تندی مدید و در موضعی بماند و رایحه و طعم آن متغیر گردد و هنوز خاصیت
 او باقی باشد چون بر آتش ریزند از کشتن آن عاجز نیاید و صاحب دشمن
 چون ممانعت را نفی اعتماد را نشاید موانست با اعدا چون مخالفت با پلنگ
 نیز جنگ به آزمایش نیز زد و حکما گفته اند بقول دشمن فریفته نباید شد اگر چه
 دعوای مودت کند و به سخن او غره نباید گشت هر چند در اسباب مخالفت
 مبالغه نماید

بیت

امید دوستی تو ز دشمنان کُمن چنان بود که طلب کن گل از گلخن
 و هر که بدشمن اعتماد کرده تبرات او معزور گردد و افسون و فسانه
 او را بگوش رضا استعمال کند او را همان پیش آید که آن شتر سوار دشمن
 آمد زارغ پرسید که چگونه بود است آن

حکایت ۳

موش گفت آ و رده اند که شتر سوارے در اثنای سفر بموضع رسید که
 آنجا کاروانیان آتش کرده بودند و بعد از رفتن ایشان مروه باد آن آتش
 را تحریک داده در مقام اشتعال آ و رده بودند شترارها از وجسته بر هر طرف
 از اطراف بیابان در میزم با اقتاده و در هر گوشه صحرا لال زاری پدید آمده
 و در میان آن آتشفشان عظیم و افنی بزرگ مانده و در مانده بهیچ جانب
 راه نمی یافت و از هیچ سو روی خلاصی نداشت نزدیک بود که چون
 ماهی بر تابه بریان شود و چون کبک کباب بر سر آتش از دیده زهر بار
 خوشچکان گردد و چون آن سوار را بیدار استغاثه نموده گفت *

بیت

چه شود گر بکرم مرسته فزائی گره از کار فرو بسته ما بکشائی
 سوار مرده بود خدا ترس و مهربان چون زاری ما شنید و اضطراب
 و بیچارگی او بدید با خود اندیشه کرد که اگر چه ما دشمن آدمیان است اما
 حالا در مانده و حیران است هیچ به از آن نیست که بروی شفقت و رزم
 و تحم احسان که جز سعادت دنیا و کرامت آخرت بر نهد و در زمین عمل
 بکارم پس توبه که داشت بر سر نیزه تعبیه کرده آنجا فرستاد و ما رغبت
 و انسته در توبه رفت سوار آن اخیری پنداشته و از میان آتش بر
 آورد پس سر توبه برکشاد و ما را گفت برو هر گجا خواهی و بشکرانه

آنکہ ازین بلا خلاص یافتی گوشه گیر و پیش ازین در مقام آزار مردم مباش
کہ آزار تہ خلق در دنیا بدنام است و در آخرت دشمن کام *

بیت

بترس از خدا و میازار کس رہ رستگاری همین است و بس
ما رگفت اے جوان ازین سخن در گذر کہ من ترا و شتر ترا از خمی نزنم
تروم سوار گفتم من با تو نیکوئی کرده ام و ترا از میان آتش بیرون آورده؟
جز اے من این و سزاے من چنین است؟

بیت

از جانب من طرح و فاداری بود از پیش تو آئین چھکاری پھیت
ما رگفت آری تو نیکوئی کردی اما در غیر محل واقع شد و شفقت زیدی
لے با غیر مستحق وجود گرفت میدانی کہ من مظهر ضررم و از من نسبت بہ آدمیان
نفعت تصور نیست پس چون در خلاصی من سعی کردی و با کسے کہ ہدی می
بایست کرد نیکوئی بجائے آوردی ہر آئینہ در مکافات آن لے بتو
باید رسانید چہ نیکوئی با بدان همان حکم بدی وار و با نیکوان *

نظم

چنانچہ در روش شرع و عقل ممنوع است بدی بہ نسبت پاکان نیکوان کردن
بجائے دون صفاتی کہ مردم آزارند ہیچوجہ نگوئی نمے توان کردن
و دیگر آنکہ میان ما و شما عداوت قدیمی در میان است عاقبت اندیشی
اقتضائے آن میکند کہ دشمن را سر کوفتہ دارند دفع ما بر شما لازم است فرمان

آنکه سلامت مار را با بکنند تو درین ماده ترک حزم گرفتی و رحم پیش آوردی
 و من هر آنکه ترا زخم زخم تا دیگران را تجربه باشد سوار گفتم ای مار انصاف
 در میان آرد که در مکافات نیکی بدی کردن در کدام مذهب درست باشد و
 صفای منفعت را بکدورت مضرت پاداش دادن بچه طریق راست آید
 مار گفتم عادت شما آدمیان چنان است و من هم به فتولس شما عمل
 میکنم و آنچه در بازار مکافات از شما خریده ام به شما میفروشم *

مصرع

یک لحظه بخیر آنچه فروشی هر سال

هر چند جوان مبالغه کرد بجای ترسید مار میگفت که زود اختیار کن که
 تحت ترا زخم زخم یا بترا از شتر کنم جوان گفت ازین خیال بگذر در مکافات
 نیکی و بدی بمن ندار و مار جواب داد که این شیوه آدمیان است من هم بطریق
 آدمیان سلوک میکنم سوار این مدعی را انکار کرد و گفت اگر به بینة ثابت
 گردانی و بروفق دعوی خود گواه بگذرانی که بدین نوع مکافات کردن عادت
 آدمیان است من زخم ترا بجان خریداری نمایم و بهلاکت خود را ضیاع مردم
 مار نگاه کرد از دور گاؤ میشته دید که در صحرا ای چرید گفتم بیات حقیقت
 اینصورت ازو بپرسم پس مار و شتر سوار هر دو نزدیک گاؤ میشته آمدند
 مار زبان بکشد که ای گاؤ میشته جزای نیکی چه است گفت اگر بمذهب آدمیان
 میپرسی سزای نیکی بدی است اینک من مدتی نزدیک یک از ایشان
 بودم هر سال بچه زادمی و خانم و عوی از شیر و روغن پُر ساختم و بنا به

که خدائی و اساس محیثت او بر من بود چون پیر شد م از زادان بدماندم
 ترک تعهد من گرفت مرا از خانه بیرون کرده بر بصره و او بعد از آنکه مدت
 در صحرا چریدیم و بے کاد بمراد دل گردیدیم اندک فریبی بر من ظاهر شد
 و بیرون صاحب من اینجا گذر کرد و من بنظر او فریب نمودم قضا بے آورد مرا
 بد و فروخت و امر دزد را بدار السلخ میبرد و داعیه کشتن دارند اینک
 مکافات آن همه نیکوئی که تقصیر کردم این بود ۴

مصرع

حال من این است یاران با که گویم حال خود
 ما رگفت اینک شنیدی زخم را زود ترا ماه باش شتر سوار گفتم
 در شریعت بیک گواه حکم نکنند گواهی دیگر بگذران و هر چه خواهی بجای
 آرد ما در نگر نیست درخت به نظر می و آرد گفتم بیاتان از آن درخت
 بر سرم پس با اتفاق پیای درخت آمدند ما را ز و بر رسید که مکافات نیکی
 چه باشد گفتم بذهب آدمیان جزای نیکی بدی باشد و پاداش منفعت
 مضرت دلیل برین آنکه من درختی ام درین بیابان سست و خدمت آینه
 و رونده را بر یک پا استاده چون آدمی را در گراز و ده مانده زیبا بان بر آید
 ساعتی در سایه من بیا ساید و زمانی استراحتی فرماید آنگاه چون دیده
 بکشد بد گوید فلان شاخ دسته تبر را لائق است و فلان صله بے بیل
 مناسب موافق از تنه اچندین تختی خوبتی ان برید و از ان چند در زیبا
 توان ساخت اگر آرد یا تبر داشته باشند از شاخ و تنه من آنچه ایشان

را خوش آید بزند و می برند و با آنکه از من راحت یافته اند این همه محنت بمن
پسندند + بیت

من در اندیشه که چون بر سر اوسایه کنم
او در آن غم که چنان برکندم از بنیاد
ما رگفت اینک دو گواه گذرانیده شد تن ورده که تر از خم زخم مرد گفت
جان بغایت عزیز است تا مقدور دل از متاع زندگانی برکندن
و شوار اگر یک تن دیگر درین قضیه گواهی دهد بے مضائقه بدین باتن
ور واده بقضای حق راضی شوم و از عجائب اتفاقات این بود که
رو با هی نزدیک ایستاده در حال ایشان نظاره می کرد و مقالات ایشان
را بگوش هوش استماع می نمود ما رگفت اینک از آن روباه پیر تل چه
جوابی گوید پیش از آنکه سوار از سوار سوال کند روباه بانگ بر مرد زد که
نمیدانی مکافات نیکی بدی باشد تو در حق این مار چه نیکی کرده که مستحق
پاداش عقوبت شدی جوان صورت حال باز راند روباه گفت تو مردی
عاقل می نمائی سخن خلاف چرامی گوئی + بیت

ز عاقل گئی روا باشد سخنها خطا گفتن

نه ز بیم مرد و نارا خلاف حاجت گفتن

ما رگفت راست میگوید اینک تو بره که مرا بدان از آتش بیرون آورده
بر فتراک بسته دارد و روباه بر آشفست که چگونه این سخن باور توان کرد که مار
بدین بزرگی در تو بره بدین خردی گنجد ما رگفت اگر تصدیق نمی کنی

باز درین تو بره روم تا معاینه به بینی رو باه گفت اگر این صورت برای العین
مشاهده کنم و صدق این مقالات مرا معلوم شود آن هنگام میان شما
حکمی کنم که از راستی درنگند و وریا و غرض را در و دخل نباشد مرد سر
توبره بکشد و مار به سخن رو باه مغرور شده در تو بره در شد رو باه گفت آ
جوان چون دشمن را در بشد یافتی امانش ده ۴

بیت

دشمن چو بدست آمد مغلوب تو شد حکم خرد آن است که امانش ندهی
مرد سر تو بره بر بست و بر زمین میزد تا مار کشته شد و شرر شر او
منطفی گشته خلایق از ضرر او ایمن شدند ۴

مصرع

آنچنان بد زندگانی گشته به

دفاذه این حکایت آنست که خردمند باید که طریق حزم فرو نگذارد
بزاری خصم مغرور نگردد و هیچ وجه بر او اعتماد ننماید تا بهلاک او در شامد ۴

رباعی

هر کس که بقول خصم مغرور شود شمع خردش تیره و بے نور شود
دشمن دانی در چه محل گردد و دوست آن قت که تیرگی ز شب دور شود
زاع گفت این سخنان را که از محض حکمت او اگر دی شنودم و بدین
جوهر روشن که از معدن خرد بیرون آوردی دیده ضمیمه نمود گردانیدم و بکرم و
فتوت و مردی و مروت تو آن لائق تر که از سر مضائقه و مبالغه در

گذری سخن مرا باورد داشته طریق موصلت مفتوح سازی *
 و من از آنجمله ام که دوستی من اعتماد را شاید با این همه بهمنشینی تو
 محتاج ام و این درگاه را لازم گرفته بهیچ باب باز نگردم و البته طعام
 پنجم و آرام نگیرم تا مرا بصحبت خود عزیز نگردانی * بدیت

دامن چون تو نگاری ز کف آسان ندهم
 که بخوتایه بسیار بدست آملع

موش گفت موالات و مراعات ترا بجان خریدارم و این همه دفع
 از برای آن بود که اگر غدری اندیشی مرا به نزدیک خود عذر می باشد
 تو هم نگویی که دوستی سست عنان نزم شانیه یا فتم والا از اقل مکالمه
 بار دوستی ترا در دل خود می یابم و میل خاطر بصحبت تو زیاده از حد
 می بینم *

نظم
 چون درین دل برق مهر دوست جست
 اندران ول دوستی میدان که هست
 بهیچ عاشق خود دنیا شد وصل جو
 گر نه معشوقش بود جو یا می او

پس بیرون آمد و در پیش سوراخ بایستاد... و نغ را گرم
 بهر سید و یک دیگر را کنار گرفته بساط نشاط بگستر دند *

مصرع

میان بنید عشرت را که یار اندر کنار آمد

چون رونے چند برین حال بگذشت موش بدان مقدار کہ مقدر
 او بود مرا سم ضیافت و شرائط مہمانداری بجائے آوردہ گفت اے
 برادر اگر ہم اینجا برگ اقامت پسندی و اہل فرزدان را بدین منزل
 نقل کنی غایت کمیت باشد و مننت کہ از نعمت ملاقات تو بہر جان و ارم
 متضاعف شود چہ این بقعہ کہ مسکن مادر و واقع شدہ موضعے تازہ
 مقامے دل کشا است ذرا غ گفت در نحوئے این موضع و بسیاری
 فضا و لطافت ہواے او سخن نیست لیکن بشمارع عام نزدیک
 است و براہ جادہ متصل پیوستہ از آمد و شد راہ گذران توقع آسیبہ
 و از ہجوم مسافران انتظار کم رہے واقع خواہد بود و فلان جاے
 مرغزارے است از غایت صفا چون روضہ خور پُر نور و از صفاے
 ہوا چون باغ ارم محل بہجت و سرور ۛ

نظم

سبزہ ہا نو رسیدہ بر لب جھے باو صبح از شکوۃ عنبر بچھے
 زلف سنبل بخلقہاے کند کردہ جعد بنفشہ را در بند
 سنگ پشتے از دوستان من در آنجا وطن دارد و طعمہ من در آن
 حوالی بسیار یافتہ ے شود و فتنہ بدان لواحی اندک میرسد اگر رغبت
 نمائی باتفاق تو آنجا رویم و بقیۃ العمر در فراغت و رفاہیت روزگار
 گذرانیم موش گفت ۛ بیت
 تا دامن کفن نکشم زیر پای خاک با در مکن کہ دست ز دامن بدار مت

ہیچ آرزو با شرف مجاورت تو برابر نمی دانم و ہیچ مراد از سعادت
ملاقات تو نیکوتر نمی شناسم ہر جا کہ چون آفتاب مے خرامی من چون
سایہ بر عقب مے آیم و بر ہر زمین کہ آستین نشان مے گذری مانند
دامن در پائیت مے اُنتم و تا گر بیان حیات بچنگ ہادم اللذات
نیفتادہ دست اراوت از دامن صحبت باز نمی دادم *

بیت

دامن دولت جاوید و گریبان مُسید جیف باشد کہ بگیرند و دگر بگذارند
و این بقعہ کہ این جاساکنم وطن اصلی من نیست بلکہ بے اختیار
بدینجا افتادہ ام و قصہ من اگر چہ دراز است اما بر عجائب بسیار شتمالت
دارد و چند انکہ قرار گاہ مقرر گردد اگر خاطر عاطر میل نماید *

مصرع

اندکے باز گویم از بسیار

سخن برین ختم شد و زارغ دُم موش گرفتہ رُفے بمقصد نہاد و قضا را
سنگ پشت کہ بر حوالی چشمہ کہ مستقر ایشان بود طوفی می نمود چون از
دور سیاہی زارغ بدید ترس بر و مستولی گشت و بہ آب فرو رفت
زارغ موش را آہستہ از ہوا بر زمین نہاد و سنگ پشت را آواز داد
سنگ پشت صدائے آشنا شنیدہ از آب برآمد و دیدار یار گرامی دیدہ
خروش شادی بہ آسمان رسانیدہ * قطعہ

یار غایب شدہ من بسلامت برسید سخت برگشتہ من با سر پیمان آمد

خسته خار غنا چند توان بود آخر وقت دمی کنون کان گل خندان آید
 پس یک دگر اگر م پرسیدند و سنگ پشت استفسار نمود که درین بیت
 کجا بودی و حال بر چه منوال گذشته زراع قصه خویش از وقت در دام
 افتادن کبوتران تا زمان استخلاص ایشان و تمنای مصاحبت موش
 و تاکید قواعد محبت با وی تا هنگام رسیدن بسکن مالوف به تمامی باز
 گفت سنگ پشت بر کماهی قصه اطلاع یافته بدیدار موش بنشسته
 هر چه تمام تر ظاهر کرد و گفت + بیت

بفال خیر رسیدی بدین محبت مقام
 خوش آمدی و علیک السلام والا کرام
 سعادت بخت ما ترا بدین ناحیت کشید و قوت طالع ما کو اکب جمال
 ترا از افق این لواحی طلوع داد موش گفت عذر این الطاف که
 مینمائی چگونه توان خواست و شکر انتفاعی که میفرمائی بکدام زبان
 تقریر توان کرد و من از تاب آفتاب حوادث پناه بسایه مرحمت شما
 آورده ام و حصول دولت وصال را نهایت امانی و آمال شمرده +

بیت

این غنایت ازلی بود که ره پرسیدم دین هدایت ابدی گشت که رویت دیدم
 چون از رنج راه برآسودند و دران مسکن که امن آبادی بود از هجوم لشکر
 فتنه سالم و از غبار که ورت اغیار صافی آرام گرفتند زراع رو
 بزریرک آورده التماس نمود که اگر مصلحت بینی آن اخبار و حکایات که

مرا وعدہ کردہ باسنگ پشت بازگویی تا طح موانت میان شما
استحکامے پذیرد و بہ کالمت تو استراحتے ہر چہ تمام تر روے نماید *

بیت

یکشالب آن حدیث شیرین کام دل پُر از شکر کن
موش آغانہ سخن کردہ باسنگ پشت گفت لے ہر اور منشا و مولد
من بشہرے بودہ است از دیار بند کہ آزارنا دوت گویند و من در آن
شہر بزاویہ زاہدے مجرّد جاسے گرفتہ بودم و در گوشہ صومعہ او جہت
خود کا شان ساختہ و موشے چند ملازم لے بودند روز بروز در خدمت
و متابعت لے افزودند و مریدے صادق ہر صبح براسے زاہد سفرہ
طعام آوردے ز ہفتہ لے ازان در وظیفہ چاشت بکار بندے باقی
را برے شام ذخیرہ ساختے و من مترصد آن می بودم کہ لے از خانہ بیرون
رفتی تائے الحال خود را در سفرہ افگند می و بکام دل نغمہ چند کہ باستی
بخورد می و باقی بر موشان و دیگر ایتار کردے زاہد اند براسے دفع من
حیلہ ہا انگخت مفید نیفاذ و بقصد جان من چارہ ہا اندیشید سوژند
نیامدے شبے مہماںے عزیز بمنزل زاہد نزول کرد چون از مرا اسم سلام
و لوازم طعام پیر و اختند و ہائے پر فائدہ کلام گسترده شدہ ز ہدائے
خیر مولد و مقصد و باعث سفر و موجب انتقال لے پرسید مہمان مرو
بود چہ اندیدہ و تلخ و شیرین روزگار چشیدہ * بیت

سفر کردہ در تخریب برساہا شدہ مطلع بر بسے حالہا

جوابے اپ بطریق صواب دامیکر دوہرچہ از عجایب امصار و
غرایب ہر دیار بدیدہ شہود او در آمدہ بود بہ تقریر و لپزیر باز سے
نمود و زاهد دانتہائے مکالمت او ہر ساعت دست بر ہم میزد و غرض
آنکہ موشان از آواز دست او رسیدہ شوند مہمان از ان صورت کہ
نشانی بجز مرتی داشت منفصل گشتہ و بدان حرکت کہ از وظیفہ ادب
دور سے نمود خشنماک شدہ گفت اسے زاهد در میان سخن دست بر ہم
کوفتن گویندہ را مسخرہ گرفتن باشد و صفت استہزا و سمت سخریت
مناسب حال تو نمیدانم و از جاوہ ادب بجانب ہزل و بازی میلان
نمودن موافق طور توئے بینم *

قطعه

باستہ او سخریت کمین میں کہ آنہا لائق آزادگان نیست
کسے کو ہزل بازی ساخت پیشہ از بے آبر و تر در جہان نیست
زادہ گفت حاشا کہ ہرگز غلام ہزل و در دامن حال من آویختہ باشد و
غبار استہزا با ہوائے صفائی ل من آویختہ این حرکت کہ مشاہدہ میکنی
جہت رہنمائی ن لشکر موشان است کہ بر مملکت سفرہ و خوان من
مستوفی شدہ اند و بر ہر چہ ذخیرہ ہم دست غارت و تاراج و راز
کردہ نہ از هجوم ایشان نان و سفرہ می یابم و نہ از تعرض ایشان
خوردنی در خانہ محفوظ سے اند *

وہ بچہ من بچہ نتوانی نہ منع کرد آن لحظہ کہ دست بیخا بر آوردند

مہمان پر رسید کہ ہمہ ایشان چہرہ و خیرہ اندیا بعضے بیشتر جرأت
 مے نمایند ز اہد گفت یکے از ایشان بمشائے دلیر است کہ روبروی چہرے
 از سفرہ مے رباید و چشم بچشم در تاراج خوردنی خیرگی مے نماید
 مہمان گفت جرأت اورا سببے خواہد بود و مرا یقین است کہ زور
 این موش بقوت زر مے تواند بود تبرے بیارتا سوراخ اورا زیر
 وزبر کردہ بنگرم کہ سرانجام کار بہ کجائی رسد ز اہد فے الحال
 تبرے حاضر گردانید و من آن ساعت بسوراخے دیگر بودم و
 ماجراے ایشان مے شنووم و در مسکن من ہزار دینار زر
 بود کہ من بر آن مے غلطیدم و طبع مرا از تماشاے آن فح بر فرح
 مے افزود حاصل کہ شادی دل من راحت جان من بآن زر تعلق
 داشت ہر گاہ کہ از ان یاد کردمے نشاطے در سینہ من ظاہر گشتے و
 بہجتے و انبساطے در ول من پدید آمدے مہمان زمین بشکافت تا بزر
 رسید چہ دید *

درستی چند خندان رخ چون خورشید ^{نظم} و رخشان از صفا چون جہم شید
 و جیبے سرخ روئے سکہ دارے عزیزے قابلیے صاحب عیاری
 گئے بگرفت خوبان را سر دست و مے سیمن بران را کردہ پابست
 فرح بخش و نہالے پریشان کلید قفل مشکھاے دوران
 ز اہد گفت این بود سرمایہ جرأت و پیرایہ قوت آن موش زیراکہ
 مال صیقل راے و پشتیبان قوت است و من بعد بسفرہ دلیری نخواہد

کرد و متعرض نان خوان نخواهد شد من آن سخن می شنیدم و اثر
ضعف و انکسار و دلیل حیرت و افتقار و رذات خود معائنہ می دیدم
و بضرورت از آن سوراخ نقل بایستے کرد همان زمان که این بلای
ناگهان بر من فرو آمد و چنین واقعه هائیکه بمنزل من نازل گشت دیدم که
مرتبه من در دل موشان رُے با سخطا ط نهاد و در تعظیم و اکرامی که معهود
بود تفاوت فاحش پیدا آمد آتش مهربانی یا ران انطا پذیرفت و چشمه
صافی متابعت و انقیاد ایشان بغبار انکار و سرکشی مگذر شد *

رباعی

در دل کس مهر و وفائی نماند بارغ مرا مهر گسائی نماند
مایه صد برگ و لواز بود زر زربش و برگ و لوائی نماند
موشان که به بقیه طعام من اوقات گزرا نیند رُے و ریزه
خور خوان احسان و خوشه چین خرمن انعام من بودند رُے همان
توقع نعمت و طبع دعوت داشتند و چون مطلوب مقصود ایشان
از من بحصول نه پیوست از متابعت و مشابعت رُے بر تافتند و
از هواداری و فرمان برداری اعراض نموده زبان بعیب و بد گوئی
بکشادند و ترک صحبت گرفته بدشمنان معاندان من پیوستند *

نظم

کوری من کز فلک آمد به پیش چند خسان یدم در چشم خویش
کان همه بودند به پهلوی من ریزه خور من چو سگ کوی من

پس رومے از ان موستان بتافتم و بار دیگر بر در سوراخ شتافتم دیدم
 که زربار زاهد و مہمان بایک دیگر قسمت کردند و زاهد حصہ خود را در
 خربطہ کردہ بزیر بالین نہاد طمع شوم و سوسہ آغاز کرد کہ اگر از ان در
 چیزی بے بدست مے آید بار دیگر قوت دل و راحت رُوح معاودت
 مینماید و دوستان برادران بخدمت رغبت مے فرمایند و مجلس آراستہ
 و صحبت پیراستہ شود درین اندچینہ ان صبر کردم کہ بخت چنان
 بختند آنکہ آہستہ آہستہ متوجہ بالین زاهد شدم و مہمان کار دیدیدید
 بر کار در ان محل بیدار بود و ترصد حال من می نمود چنان چو بے
 برپای من زد کہ از رنج آن کوفتہ گشتم و پایے کشتان بسوراخ رفتہ
 چند ان توقف کردم کہ آن درد آراشتے یافت بار دیگر بہان طمع
 بیرون آدم مہمان درین نوبت چو بے بر تارک من کوفت کہ سر اسیمہ
 گشتہ بحیلت بسیار خود را بسوراخ افکندم و بیہوش بینقادم و در دآن
 زخم مال دنیا بر من منقص گردانید و از فقر و فاقہ فراموش کردم
 پس کار من اندین حادثہ بدرجہ رسید کہ نہال طمع از زمین دل بر
 کنم و از شاخسار رضا میوہ قناعت بدست آوردم و بقضائے
 ایزدی رضا دادم و سر بر خط روزگار نہادم و از خانہ زاهد بصحرائے
 نقل کردم و کیوترے با من دوستی داشت محبت و مودت او تقریب
 مصاحبت من زراغ انگیختہ شد و زراغ با من حکایت لطف و مروت
 تو باز گفتہ نسیم شمال تو از بوستان مفاوضت او بہن رسیدہ و ذکر

محاسن صفات و مکارم اخلاق تو متقاضی ارادت و صداقت گشت
و بهوافقت و خواستم تا از سعادت ملاقات تو موافقتی طلبم و از وحشت
غربت باز رهم که تنهایی کاری صعب است و وحشت غریبی امر
دشوار و در دنیا هیچ شادی چون مجالست دوستان نتواند بود و هیچ
غم با فراق رفیقان و هجران همدان برابر نیست و دلشکر
لله تعالی که از خار دل آزار نکبت گل دولت شگفتن گرفت
و شب تیره روی محنت بصبح روشن راه جهان آرای حیات
مبدل شد.

منظم

روز هجران و شب فرقت یار آخر شد ز دم این فال و گذشت اختر و کار آخر شد
صبح امید شد مغتلف پر غیب گو برون آئی که کار شب تار آخر شد
این است سرگذشت من که به تمامی باز گفتم و اکنون در جوار تو
آمده بدستی و یک جستی امیدوارم باشم.

بیت

وز تو زبید که مرا از بد و صقیل لطف ز بخت و ز آئینه دل بند وائی
سنگ پشت چون این فصول استماع نمود بساط ملاطفت
گسترده و طرح طامیت آغاز نهاده گفت.

بیت

بخانه که چنین میمان فرساید همای سدره انجمن شیان فرماید

کدام سعادت با شرف مجاورت تو موازنہ تو ان کرد و کدام مسرت
با بہجت موصلت تو در مقابلہ تو ان آورد و چنانچہ تو با مداد و اتحاد
من امیداری من نیز بموافقت و مرافت تو مستظهر و مفتخر میباشم
و تا چراغ حیات افروخته است پروانہ صفت با شمع جمال تو عشق

بیت

می بازم * چون قرہ بخورشید رخت ہرستیم گریخ زنی ازینخواہیم برید
و درین فصل بر اصل کہ تقریر فرمودی انواع تجربہ ہا و اصناف
موغظہا مندرج است بحکم این تجارب و شن شد کہ عاقل را از
خطام این جہان بکلف خورسند باید بود و بدان قدر کہ نسبت جنت
پیش کے نباید داشت قناعت نمود کہ ہر کہ بزیادت از گوشہ نشو
کہ ضروری است رغبت نماید پای از سرحد انصاف فراتر نہ سادہ
باشد و آن نا انصافی اور اور و رطہ آفت و بادیہ مخافت سرگردان
سازد *

و اگرچہ تو از موغظت من بے نیازی منافع خود از مضار نیک
می شناسی لیکن میخواستم کہ حقوق دوستی ادا کنم و ترا بر خلاق
ستودہ عطا و پسندیدہ معونتہ نمایم امروز تو دوست و برادر مائی و در
آنچہ با تو مواسا ممکن مدار امتصور باشد از ہمہ وجوہ قورع خواہد یافت
و ہر چند بضر محال از جانب تو آثار بے التفاتی بظہور رسد
از بیطرف تہنہ میامن اخلاص و مراسم اختصاص روی نخواہد نمود *

بیت

گرچه تو ترک کنی ترک تو توان نگرفت و در چه دلم بشکنی عهد تو نتوان شکست

چون سنگ پشت این سخنان دانه و زار غلطی و ادر باب
موش بشنود و لشش تازه و نشاطش بے اندازه گشت گفت بهر در را
شادمان گردانیدی ماده بخت و سرور مرا مضاعف ساختی و شسته
از مکارم اخلاق خود ظاهر کردی و بهترین دستان آنست که بهر قتی جماعت
از بهمان در سایه اشفاق و رعایت و پند و اهتمام و حمایت او و وزگار
که برانند و در راه مکرست برایشان کشاوه دارد و در اجتناب مقصبات
و روا کردن حاجات ایشان منت بر جان خود مند و هر که در دوستی
بچیز سست از یار خود باز ماند دوستی را نشاید

و کریم که در گرداب حوادث افتد و بگیرد او جز از باب کرم نتواند بود
بمانچه پیشه اگر در خطبه افواج برین یکر و بیرون نتواند آورد و اگر
ترا در قصد حال دشمنی رفته و در غلبه بدخود و غلبه بر دشمنی و از سرخ
آن نمیدانند بشمار که عاقبت همیشه در پیشرفت و کوشش و تحصیل باقی گذارد
ماند بر آنکه در پیشرفت و کوشش و تحصیل باقی گذارد
زیر که باقی زلفها و خیره و مشر و افاد که بهر چه در پیشرفت و کوشش و تحصیل باقی گذارد
جهان چنانست که با خود نمیکند در کوشش و تحصیل باقی گذارد
میر که در پیشرفت و کوشش و تحصیل باقی گذارد

در هر دو عالم که بیست و دو در هر دو عالم که بیست و دو

نیاید *

بیت

سعدیا! مرد نکو نام سپید گهر
 مرده آنست که نامش به نکوئی نبرد
 زان رخ درین سخن بود که آهوی از دور نمودار شد و به چیل ^{کمان} می دوید
 بردند که اورا طالب در پی باشد سنگ پشت در آب جست و زان رخ بر
 درخت نشست و موش در سوراخ فرو رفت آهوی کبک را آب آمده چون بدشتی
 بایستاد و زان رخ از هر جانب نظر انداخت تا به بنید که بر اثر او کس هست
 یانه هر چند از چپ راست نگاه کرد کس را ندید سنگ پشت ^{را} داد
 تا از آب بیرون آمد و موش هم حاضر شد سنگ پشت دید که آهوی ^{سان} هرا
 است در آب نگر و نمی خورد گفت اگر شئه بخور و پاک مدار که خونی
 نیست آهوی شتر آمد سنگ پشت آواز مر جہائی زد و گفت *

بیت

ای یار گرامی ز کعب آمده بیگانه مباش کاشنا آمده
 آهوی گفت من درین صحرا تنها بودم با ایناے جنس خود دنیا منجمتی و هر
 وقت تیر اندازان کمان قصد بزه کرده مرا ازین گوشه بدان گوشه رانندے
 امروزیرے ادیدم که در کین من بود و هر طرف که میرفتم تر صد حال من
 نمود و صورت بستم که صیاد باشد و ناگاه دام حیلے او مرا پیا بست
 گرداند گر خجته بدی بخار رسیدم سنگ پشت گفت مترس که هرگز صیادان
 بحوالی این مکان نرسند و اگر خواهی بصحبت ما رغبت نمائی تا ترا بدائرے
 دوستی خود در آیم و بنای مصاحبت ما هر سه تن به رکن چهارم که تو

باشی تمهید یابد چه اکابر گفته اند هر چند دوستان بشیر باشند هجوم بلا
بر ایشان کمتر باشد. **بیت**

هر جا که رسم مهر و وفا بیشتر بود جمعیت حضور و صفایش تیر بود
و مقرر است که اگر دوست هزار باشد یک پاید شمر دو اگر دشمن یکی
بود بسیار باید دانست. **بیت**

دوستی راهزدار کس شاید دشمنی رایگه بود بسیار
موش نیز داستان فر خواند وزلغ سخن چند ملایم ادا نمود آهودید
که یاران لطیف طبع و مصاحبان پاکیزه مشرب اند بایشان در
آمیخت و بدل جان مائل صحبت ایشان شد. **مصرع**
بیار موافق آشنائی چه خوش است

آهو دران مرغزار مقام گرفت و یاران وصیت کردند که ازین چراغور
در نواحی ماست قدم بیرون مکن از نزدیک این سرچشمه که حصار امن
و امن است مشو آهو قبول کرد که بوصیت قیام نماید پس بایک دیگر
اوقات میگذرانیدند و نستی بود که بهر وقت آنجا جمع شدند
و بازی کنان هرگز گشت گفتند روزگار و موش و سنگ پشت
بوضع معهود آمدند و ساعت انتظار آهو بردند پدید نیامد آن صورت
موجب دل نگرانی شد چنانچه عادت مشتاقان باشد قبض خاطر
بر ایشان استیلا یافت زانرا التماس نمودند که رنج برداشته
در هوا پرواز کن و از حال غائب ما خبر ببرد. **بیت**

صبا ز منزل جانان گزید و ریغ مدار و زو بجا شق بیدل خبر و ریغ مدار
 زان غ بانگ فنی هست خبر رسانید که اورا بسته بند بلا دیدم سنگ پشت
 موش را گفت درین حادثه جز تو امید نتوانداشت مرا میت نجات آہو
 جز بدستیاری تو نتوان افراشت **مصرع**
 بشتاب کہ وقت کار درے گزر د

آنک زان غ سنوئی کرد و موش و یگ ایستادہ نزد آہو آمد و گفت آ
 برادر مشفق چگونه درین رط افتادی با این ہمہ خرد و کیاست چه سان
 گردن بہ بند جیلہ و روا دی آہو جواب داد کہ در مقابلہ تقدیر آہی زیر کی
 چه سو داؤد با قضاے باوشاہی دہن و کا چه نفع رساند از بسیان
 تدبیر تا سر منزل تقدیر آہی بے پایان است از قضاے حسد تا
 سر حد قضا مسافت ہے حد در میان **چلپیت** کن
 ما ز برون در شدہ مغرور صد نیز تا خود درون پر وہ چه نہیرے
 موش گفت راست میگوئی **چلپیت**

انجا کہ قضا خیمہ تقدیر ز نہ کس نتواند کہ لاسف تدبیر نہ
 پس بہ بریدن بند آہو مشغول شد و درین میان سنگ پشت سید
 از گرفتاری یار اظہار طال و کلال نمود آہو گفت اے یار مہربان
 آمدن تو بدین موضع دشوار تر از واقعہ من است کہ اگر دیادم بہر
 و موش بند ہائے من بریدہ باشم من یک با جان بر شہ رخ بریز و موش
 کج سوخ متواری گردد تا ترانہ دستہ مفاد مست اسد تا نہ روست

ستیز و نه سر مخالفت و نه پای گریز این چه تکلف است که کردی و چرا
 بدینگونه جرأت نمودی سنگ پشت گفت ای رفیق شفیق! چگونه نیاید
 و بچه تاویل توقف نمودی و رواداشتمی زندگانی که در فراق یاران
 گرز و چه لذت دارد و عمری که در مفارقت دوستان بسر آید و رچه شمار بود *

حیثیت

بے عمر زنده بودم و این بس عجیب ^{عجیب} روز فراق را که نهد در شمار عمر
 من چون آمدن معذورم چه عاشوق جمال تو بے اختیار بدین
 منزل کشید و آرزو دیدار تو صبر و سکون از من در بر بود و به نهمقدار
 دوری مباحثت ضروری که دست داده رفیق تحمل قدم در طریق

حیثیت

عدم نهاده *

یعلم الله که مرا از تو شکیبائی نیست طاقت روز فراق و شب تنهایی نیست
 و تو متفکر مباش که بهین ساعت خلاص بابی و این عقد پاکشاده
 شده با فراغت خاطر بجانب منزل شنبلی و در جمیع احوال لازم شکر
 گذاری لازم و موجب پاسداری واجب است که زخمه یه تن و
 گزند بجان نرسیده و آلت ارک آن در خیال نگنجیده و تلافی آن
 از حد امکان در گذشته ایشان درین سخن بودند که صیاد از دور پید
 ا و موش از بریدن بند فارغ شده بود آهوی بگست و زلغ بپرید موش
 سولخ فرو رفت و سنگ پشت همانجا بماند صیاد بر سید دام آهوی
 بریده یافت انگشت بدندان فکر فرو گرفت و چپ است بگر لیکن

آغاز نهاد که آیا این عمل از که واقع شده و این کار بدست که بر آمده ،
 نظرش بر سنگ پشت افتاد با خود گفت اگر چه این متاع حقیر تدارک
 الم آهومی هسته و دام گسسته نمی تواند کرد اما دست تھی باز گشتن
 ناموس صیادی را زیان می دارد فی الحال او را بگیرت و در تو بره افکند
 و بر پشت بسته روکش شهر نهاد یا ران بعد از رفتن صیاد جمع شدند و
 بر ایشان روشن شد که سنگ پشت بسته بند صیاد است فریاد از نهاد
 ایشان آمد و ناله و فیر با وج فلک شیر رسانیده می گفتند :

بیت

روزی که چشم ما ز جمالت جدا شود چند آنکه چشم کار کند اشک ما بود
 کدام محنت برابر مفارقت دوستان تواند و چه مصیبت موازی
 مهاجرت یا ران تواند شد هر که از دیدار یارے محروم ماند از وصال
 گلزار مهور گشته داند که سرگشتگان بادیه فراق را پاے حیرت در
 گل است و تنهانشینان را و یث استیاق را دست حسرت بر دل *

بیت

ترا که درد نباشد ز حال ما چه تفاوت تو قدر تشنه چه دانی که بر کنایه جوئی
 هر یک از یاران علیحدہ دستمان فروم خواند و مناسب حال
 دستانه شو انگیز درد آ میر بترتیب میداد و مضمون سخنان ایشان را جمع

بیت

بهین یک معنی بود بی جانان کن
 دل ندارد لب شیرین جانان کن
 بی عزیزان نیست عمر نازنین را عزت

رشته تالیکت است آنرا روزی بگسلد چون و تاشد عاجز آید از گسستن آن
 کل که تنها بوی آخر خشک گردد و داغ در شکر تنها خوری هم گرم گرداند جگر
 زین و تنها بیج قوت نایب جان دل قوت جزا و دل را گلشکر به گلشکر
 اینست داستان موافقت دوستان حکایت عذرت هم پستی مصاحبان و
 صدق ثبوت در ولت نکت رعایت محبت در وقت احتیاجت و ادای
 حقوق صحبت بهنگام نعمت شدت چون ثواب ایام و حوادث زمان با خلاص تمام
 ایستادگی نمودند لاجرم بهر بخت کجستی و معاونت از چندین رطبه اهل خلاص یافتند
 و عقبات آفات پس پشت کرده بر سر بر معاشرت و مسند با سط خوشحال
 و فارغ بال متمکن شدند و در خدمت باید که بنور عقل صفای فکر درین حکایات تاملی
 بهر اوج بپایند که دوستی جانوران ضعیف چندین ثمرات پسندیده نتایج
 برزیده میدهند اگر طائفه عقلا که خلاصه عالمیان نقاد آدمیان برین نوع مصادیقی
 طرح افکنند اساس محبت بدین قانون بنیاد نهند آنرا از سر خلوص نیست صفای
 بیایان سازند و از فوائد آن چگونه خاص و عام را شامل شد و آثار منافعتش بر صفات
 احوال هر یک مرشد چنان برکات آن بزرگوار و کبار در رسد نظم

هر که حق صحبت یاران شناخت عمر جزا ندرده ایشان نباخت
 یا رجو در کار نباشد غم است کار که بے یار بر آید کم است
 صحبت آن کس بعد از صفت دامن او گیر که اهل وفاست
 پس کسی کن که وفایت کند جان سپر تیر بلایت کند
 بهر چنان دوست که جانی بود دوستی جان زگرانی بود

انتخاب از طبقات نامری

تغنی

تصنيف
منهاج الدين بن سراج الدين محمد بن حبان

ذکر سلاطین شاهی

السُّلْطَانُ الْمُعْظِمُ شَمْسُ الدُّنْيَا وَالدِّينِ
أَبُو الْمُظَفَّرِ التَّيْمُشِ السُّلْطَانُ

چون حق تعالیٰ و تقدس و رائل آزال تقدیر رائدہ بود که ناک
بنده و نشان در ظل حمایت سلطان معظم شهریار اعظم شمس الدین والدین
ظل الله فی العالمین الامیر المظفر الشیخ السلطان یحییٰ خلیفۃ اللہ
ناصر امیر المومنین دولت شاہان فرزانہ اوارزفتن آخر الزمان و
حوادث و قرائع جهان در امان ماند آن سلطان عادل باذل منصف
کریم شایسته عیسیٰ سر زبط عالم پرور و مددگار گستر خیر و نافر قباد نهاد
کاؤس ناموس سکندر دولت بہرام شوکت را از قبائل البری ترکستان
پسند فرید سید شجاع را از قبائل تہجدیہ بہرام شوکت سلطنت سند مملکت

آخراً آهوزاغ را گفت ای برادر اگر چه سخن مادر غایت فصاحت
 است اشعاعی که می خوانیم در نهایت بلاغت آما سنگ پشت را هیچ
 سود ندارد و ناله و زاری و گریه و بی قراری مادر حوصله او نه نشیند بحسن محمد
 آن لائق ترک حیلته اندیشیم و تدبیر می پیش آوریم که متضمن خلاص و
 متکفل نجات او باشد و بزرگان گفته اند آرایش چهار گرده و در چهار
 وقت است جرأت اهل شجاعت را و در روز جنگ توان دانست دیانت
 را باب امانت را بنگام داد و ستد توان شامت مهر و دلقه زن
 و فرزند را و ایام فاقه معلوم توان کرد و حقیقت دوستان را در زمان
 نجات مشقت تحقیق توان فرموده **بیت**

مرا یار باید در ایام غم بشادی نیاید مرا یار کم
 موش گفت ای آهوزاغ حیلته بخاطر رسیده صلاح آن است که تو از
 پیش صیاد و رانی و خود را چون لوطی خبر و سحر بوی نهانی وزاغ در پشت
 تو نشسته چنان فرخ نماید که گویا قصد تو دارد و لامحاله چون چشم صیاد بر تو
 افتد دل بر گرفتن تو خوش آید سنگ پشت را با رخت بر زمین نهاده
 رو بآرد و هر گاه که نزدیک تو آید لشکان لشکان آرد و در میر و نه
 بشاید که طمع از تو بریده گرداند ساعتی نیک او را بهنگام مشغول میدرد
 و طریق مواسات و اعتدال در آید و شبهه فرو گدازد شاید که من سنگ پشت را
 خلاص داده گردانیده باشم یا نه برادر ای آفرین گرد و آهوزاغ
 زاغ بهمان نوع که سقر رنده بود خود را بعصیان نمود و صیاد و غلام طمع چون

آه و اید که لنگان لنگان می رود و زان بر گرد و در پرواز آمده قصد
چشمش میکند گرفتار آه و بخود راست آورد تو بره از پشت نهاده به طلب
ایتاد موش فی الحال بند تو بره بریده سنگ پشت را خلاص داد و بعد
از زان که صیاد از جستجو آه و به تنگ آمده نیک مانده شد بر سر تو بره
آمد سنگ پشت را ندید و بند های تو بره بریده یافت حیرت بروی
غلبه کرده با خود اندیشید که این حالات عجیب که من مشاهده میکنم هیچکس
باور نکند اولاً بریدن بند آه و باز بیمار ساختن آه و خوردن شستن زان
بر روی و سواخ کردن تو بره و گرفتن سنگ پشت این حرکات را بر چه حل
توان کرد در اثنا ای اندیشه خوف بروی غلبه کرد و گفت غالباً این مکان
پربان و آراستگاه دیوان است زود باز باید گشت طمع از جانوران این صحرا
منقطع باید ساخت پس صیاد تو بره پاره پاره شده دوام گیر خسته برو پشت
و روی بگریز نهاده نذر کرد که اگر سلامت از آن بیابان بیرون رود دیگر
بقیه العمر خیال آن صحرا پیرا من ضمیر نگذار و وصیادان دیگر را نیز طربین
شفقت از آمد و شد آن دشت منع فرماید **مصرع**

کاجا همیشه با دست است دام را

و چون صیاد برگزشت یاران دیگر باره جمع آمدند و فاسخ و امین مرفه
و مطمئن بمسکن خود باز گشتند و بعد از آن نه دست بلاید امین کای ایشان رسید
و نه تاخن محنت چهره حال مال ایشانرا خراشید و همین وفاق و حسن اتفاق
ایشان نقد عشرت انتظام و رشته صحبت استوکارم یانت **قطعه**

رحمہ اللہ غالب ظن آن است کہ ہرگز بادشاہ نے محسن اعتقاد و
آب دیدہ و تعظیم علما و مشائخ مثل او از ما در خلقت در قماط سلطنت
نیامدہ ۛ

از آن خاندان امامت و تصدیر او را بازار گانے بخرید کہ او را
حاجی بخاری گفتندے پس از ان بازار گانے دیگر بخرید کہ او را
جمال الدین چیت قبا گفتندے اورا بخرید و بہ حضرت غزنین آرد
و در ان مدت ترکے ازوے بجمال و اوصاف حمیدہ و اخلاق ضریہ
و آثار رشد و فرز بزرگی بدان حضرت نیاوردہ بودند ذکر
او بخدمت سلطان معز الدین محمد سام طاب ثراہ عرضداشتند
فرمان شد تا او را قیمت کردند و او با ترکی دیگر در یک سلک بود
ایک نام ہر دور ہزار وینار زر رکنی قیمت معین شد جمال الدین
چیت قبا در فروختن او بدین مقدار بہا مضائقہ نمود سلطان
فرمان داد کہ بیچ آفریدہ او را در بیع نیاورد و موقوف باشد ۛ

جمال الدین چیت قبا بعد آنکہ یک سال بہ غزنین مقام
نمودہ عزیمت بخارا کرد و سلطان را بہ بخارا برد و کثرت دیگر او را
بہ غزنین باز آورد و بعد از آنکہ سہ سال بہ بخارا بود چون فرمان نبود
کہ او را کسے بخرد یک سال در غزنین بماند تا سلطان قطب الدین
از غزوہ نہروالہ و فتح گجرات بالک نصیر الدین حسین بہ غزنین رفت
حدیث او بشنید از حضرت سلطان معز الدین اجازت طلبیہ بخرید

او سلطان فرمود که چون فرمان نفاذ یافته است که او را در غزنین
نخزند او را بدلی باید برد و آنجا بخرند +

نظام الدین محمد را سلطان قطب الدین بجمت اتمام مصالح
خود در غزنین گذاشت و فرمان داد که جمال الدین چیت تبار را
خود به بندوستان بیار تا آنجا سلطان شمس الدین را خریده
شود بر حکم آن فرمان نظام الدین ایشان را بدلی آورد -
سلطان قطب الدین هر دو را بیک لک چیتل بخرید آن
ترک ایبک نام را طغاج نام کرد و امیر تبرهنده شد و در
مصاف سلطان تاج الدین یلدر که با قطب الدین بود شهادت
یافت و سلطان التمش طاب ثراه سر جاندار شد و سلطان قطب الدین
ایبک و فرزند خواند و بنحو نزدیک گردانید و هر روز جاه و شرف او
زیادت می شد چون آثار رشد در حرکات و سکنات او ظاهر و باهر
می دید میرته او را بد اسخارسانید که امیر شکار شد بعد از آن چون کایو
گوالیر فتح شد امیر کایو رشدها پس از آن اقطاع قصبه بر آن مضافاً
آن یافت بعد از آن بچند گاه چون آثار جلالت و جوییت مبارزت
و شہامت او ظهور کلی پذیرفت و سلطان قطب الدین این معنی
مشاهده کرد ملک بدو نش گردانید +

و چون سلطان معز الدین محمد سام از سفر خوارزم مراجعت کرد
دو مصاف آمد خود بهزیت باشد خطا افتاد قبائل کھو کھران تهر و

رسانید تا پشت دین محمدی بدولت او قوی و دروے ملت احمدی
 بصولت او سب گشت و در شجاعت دوم علی کرار و در سخاوت ثانی
 حاتم طائی آمد اگر چه سلطان کریم قطب الدین علیہ الرحمۃ بخشش یک
 در زمان خود ظاہرے کرد اما سلطان سعید کریم شمس الدین طاب
 ثراہ بھوض ہر یک یک صدک بخشید چنانچہ ہم در دنیا و ہم در
 آخرت محبوب تواند بود ۴

و در حق اصناف خلق از دستار بند و کلاه دار و دہا قین و تجارت
 و غربای امصار انعام او عام بود و از اول عہد دولت و طلوع
 صبح مملکت در استجماع علمای بانام و سادات کرام و ملوک و امراء
 و صدور و کبراء زیادت از ہزار یک ہر سال بذل فرمود و خلایق
 اطراف گیتی را بحضرت دہلی کہ دارالملک ہندوستان است و
 مرکز دائرۃ اسلام و محیط او امر و لواہی شریعت حوزه دین محمدی
 و بیضہ ملت احمدی و قبۃ الاسلام مشارق گیتی جمع آورد و این
 شہر بکثرت انعامات و شمول کرامات آن بادشاہ دین دار محظ
 رحال آفاق گشت و ہر کہ از حباثل حوادث بلا و عجبم و نکبات کفار
 مثل نقیض ایزوی خلاص یافت ملاذ و طجا و مہرب و امن حضرت
 جہان پناہ آن بادشاہ ساخت و لے یومنا ہذا آن قواعد من و
 امان مہمہ مستحکم است و تا باد چہین باد!

از ثقات روایت چہین استماع اتہ کہ چون سلطان شمس الدین

نور اللہ مرقدہ در صغرن کہ بحکم ایزدی از بلاد ترکستان و قباثل
البری نامزد سلطنت اسلام و ممالک ہندوستان شد چنانچہ پدر
اورایم خان نام بود و از اتباع و اقربا و خیل بسیار بود و این
بادشاہ را از جمال و کیاست و حسن خلقت نصیب تمام بود چنانچہ
برادران اورا از حسن و کیاست او حسد آمد اورا بہمانہ تماشاے
گلہ اسپان از پیش مادر و پدر بیرون آوردند چون بسر گلہ اسپان
آوردند بدست بازو گانے بفر و خندے بعضے گفتہ اند کہ آن طائفہ
فروشدہ پسران عم او بودند بازو گانان اورا بہ طرف بخارا آوردند
و بدست یکے از اقرباے صدر جہان بخارا فروختند و چند گاہ
در آن خالو او بزرگی و طہارت بود و کرائم آن دو دہان اورا در حجر
اصطناع چون اولاد در رضاع می پروردند

یکے از ثقات روایت کرد کہ از لفظ مبارک آن بادشاہ شنیدم
کہ وقتے از ان خاندان قراضہ بمن دادند کہ بہ بازار رو و قرے انگور
بخرو و بیار چون بہ بازار رفتم در اثناے راہ آن قراضہ از من غایب
شد سبب صغرن از خوف آن حال گر یہ بمن افتاد در میان آن تفرع
و زاری درویشے بمن رسید و دست من بگرفت و بہجت من انگور
بخرد و بمن داد و بر من غم داد و کہ چون بدولت و ملک سی زنہار
فقرا و اہل خیر را بتعظیم نگری و حق ایشان نگہداری من با او عہد
کردم و ہر دولت و سلطنت کہ یافتم از نظر آن درویش یافتم

و عصیان آغاز کرده بودند، از غزنین عزیمت غزو آن جماعت کرد،
سلطان قطب الدین حشم ہندوستان بحکم فرمان آنجا بر دو سلطان
شمس الدین با حشم بداون در خدمت او یافت *

و در وقت ہیجا و ہنگام غزا سلطان شمس الدین با برگستوان در میان
آب جلیلم کہ آن جماعت مخاذیل بدان پناہ ساختہ بودند در راند و مبارزت
بسیار نمود و بزخم تیر کفار را منہزم گردانید و کار محاربت او اندران
آب بجائے رسیدہ بود کہ کفار را از اوج موج بحضیض

می فرستاد و راثنائے آن جلالت و جہاد نظر سلطان معز الدین
علیہ الرحمۃ بر آن آثار شہامت و مبارزت افتاد از حال او استطلاع
فرمود چوں رای ہمایون او را روشن گشت کہ کیست او را طلب فرمود
و بہ تشریف خاص مشرف گردانید و سلطان قطب الدین را فرمان
داد کہ التبتش را نیکو داری کہ از وی کارے خواہد آمد و بفرمود تا خط عشق
او در تحریہ آورند و بہ نظر پادشاہانہ او را ملحوظ گردانید و بدولت
احرارش رسانید *

و چون سلطان قطب الدین در لوہور بر حمت حق پیوست سپہ سالار
علی اسمعیل کہ امیر داد حضرت دہلی بود با و دیگر امرا و صدور مکتوبات بطرف
بداون بن خدمت سلطان شمس الدین و قلم آوردند و او را استدعا کردند
چون بیامد در شہور سنہ سبع و ستماہ (۶۰۷) بر تخت دہلی نشست و
ضبط کرد و چون ترکان و امرائے معزی از اطراف بدہلی جمع شدند و بعضی

از اتراک و امرای معزی با ایشان جمعیت نکردند و طریق مخالفت پیروند
 و از دهلی بیرون رفتند و در حوالی جمع شدند و عصیان و خروج آغاز نهادند
 سلطان شمس الدین با سوار قلب و خدم خاص خود از دهلی بیرون رفت
 و در پیش صحرائی چون ایشان را منہزم گردانید و اغلب سران
 ایشان را بنیر تیغ آورد *

بعد از آن سلطان تاج الدین یلدرز از لوهورو و غزنین با او عهد
 بست و او را چتر و دور باش فرستاد و میان او و ملک ناصر الدین قباچه
 یکدلتی خاصیت میرفت بجهت لوهورو و تبرهنده و کرام و در شہور سنہ
 اربع و عشر و ستائہ (۶۱۲) ناصر الدین قباچه را منہزم گردانید *

و چند کثرت دیگر در اطراف ممالک ہند با امر و اتراک مخالفت
 افتادش اما چون عزایت ایزدی حامی و ناصر او بود نصرتش می بخشید و
 ہر کہ با او خروج میکرد و عصیان می ورزید شہور می گشت چون مدت
 منقط و نصرت ایزدی یاری گرآمد اطراف ممالک و مضائق حضرت
 دہلی و بدائون و او و بنارس و سوا لک تمام در ضبط آمد *

سلطان تاج الدین یلدرز منہزم از پیش لشکر خواندیم بہ طرف
 لوهورو آمد و میان او و سلطان شمس الدین بجهت مریدان مضائق
 رفت و در ترین میان ہر دو لشکر معاف شد و در شہور سنہ اثنی عشر
 و ستائہ (۶۱۲) فتح سلطان شمس الدین را بود و تاج الدین یلدرز اسیر گشت
 و او را بحکم فرمان بدہلی آوردند و بہ طرف بدائون فرستاد و ہما نجا

مذکور شد *

و بعد از آن در شهر سنه اربع عشر و ستاه (۶۱۷) با ملک ناصرالدین قباچه مصاف شد ناصرالدین قباچه منہزم گشت و چون حوادث نراسان بسبب ظهور جنگیز خان مغل در افتاد در شهر سنه شان عشر و ستاه (۶۱۸) جلال الدین خوارزم شاه از پیش لشکر کفار منہزم بہ طرف ہندوستان آمد و بہ سرحد ہائے لوہور فتنہ خوارزم شاہیان برسید، سلطان شمس الدین طاب شراہ از دہلی لشکر بطرف لوہور برد جلال الدین خوارزم شاه از پیش حشم ہندوستان حطف کرد و بطرف سندھ و سیوستان رفت *

و سلطان شمس الدین غازی علیہ الرحمۃ بعد از آن در شهر سنہ اثنتا و عشرین و ستاه (۶۲۲) بہ طرف بلاد لکھنوتی لشکر کشید ، و خیاث الدین عوض خلجی رقبہ خدمت در رقبہ انقیاد آورده سی زنجیر پیل و ہشتاد لک مال بداد و خطبہ و سکہ بنام مبارک شمس کرد *

و در شهر سنہ ثلث و عشرین و ستاه (۶۲۳) عزیمت فتح قلعہ رنتنبور مصمم فرمود و آن قلعہ در حصانت و متانت و استحکام در تمام مکانک ہندوستان مذکور و مشہور است - و در توابع اہل ہند چین آورده اند کہ مفاد و انداد شاہ ہپائے آن قلعہ آورده بودند و بیج یکے بر فتح آن حصار میسر نہ شدہ ، بعد از مدت چند ماہ در شهر ثلث و عشرین و ستاه (۶۲۳) بروست ہندگان او بہ فضل آفریدگار فتح شد

و بعد از آن به یک سال در شهر سنه اربع و عشرين و ستماء (۶۲۴)
 عزیمت قلعه مندور کرد و از حدود سواک، حق تعالی آن فتح او را
 میسر گردانید و باز گشت و غنایم بسیار بدست یندگان او آمد +
 و بعد از آن بیک سال در شهر سنه خمس و عشرين و ستماء (۶۲۵)
 از حضرت دہلی لشکر بہ بلاد اُچہ و ملتان برد، کاتب این حروف منہاج
 سراج در رجب سنہ اربع و عشرين و ستماء (۶۲۴) از طرف خور و خراسان
 بہ بلاد سندھ و اُچہ و ملتان رسیدہ بود و در ربیع الاول سنہ خمس و
 عشرين و ستماء (۶۲۵) سلطان سعید شمس الدین طاب شہزادہ بیائے
 قلعه اُچہ رسید و ملک ناصر الدین قباچہ بدر حصار اہر وٹ لشکر گاہ
 داشت و تمام کشتی ہا بانبہ و اتباع لشکر در آن آب بر کشتی ہا پیش لشکر گاہ
 بستہ کہ روز آوینہ بعد از نماز از طرف ملتان مسرعات رسیدند
 و خبر دادند کہ ملک ناصر الدین اتیمر مقطع لوہور بیائے حصار ملتان
 آمد و سلطان شمس الدین از راہ تبرہ بندہ روئے بطرف
 اُچہ وارد +

ملک ناصر الدین قباچہ منہزم در کشتی ہا بانبہ تمام لشکر خود بطرف
 بھکر رفت و وزیر خود عین الملک حسین اشعری را فرمان داد تا خزانہ
 کہ در قلعه اُچہ است بطرف قلعه بھکر برد، و سلطان شمس الدین
 مقدمہ لشکر خود و دو ملک بزرگ را بر سر لشکر خود بیائے اُچہ
 فرستاد یکے ملک عزالدین محمد سالاری کہ امیر حاجب بود و دوم

کرنک خان سنجر سلطانی کہ ملک تبرہندہ بود و بعد از چہار روز سلطان
طاب ثراہ بابا قی لشکر و سپہان و بنہ بیائے قلعہ اُچہ رسید و لشکر گاہ
نصب کرد و وزیر دولت خود نظام الملک محمد جنیدی و دیگر ملوک
در عقب ملک ناصر الدین بہ طرف قلعہ بھکر فرستاد *

و مدت سہ ماہ در پائے حصار اُچہ جنگ فرمود و روز سہ شنبہ
بیسٹ و ہشتم ماہ جمادی الاولیٰ سنہ خمس و عشرین و ستائہ (۶۲۵) قلعہ
اُچہ بصلح فتح شد و در چہین ماہ ملک ناصر الدین قباچہ از حصار بھکر خود
را و آب سندھ غرق کرد و پیش از ان بچند روز پس خود ملک علاء الدین
بہام شاہ را بخد مت سلطان شمس الدین فرستادہ بود، بعد از چند
روز خزان و بقایائے حشم ملک ناصر الدین بخد مت در گاہ پیوستند و
آن بلاد تالب و ریائے محیط فتح شد *

و ملک سان الدین چیتسر کہ والی دیول و سندھ بود بخد مت
در گاہ شمسی پیوست چون دل مبارک آن بادشاہ از فتح آن بلاد فارغ
شد روئے بدر الملک جلال دہلی نہاد *

و این کاتب حروف خد مت در گاہ اعلیٰ آن بادشاہ اہل ایمان
در روز اول کہ بیائے قلعہ اُچہ حرمہما اللہ تعالیٰ لشکر گاہ نصب فرمود
در یافتہ بود و منظور نظر مبارک او شدہ چون از پائے آن قلعہ انصراف
فرمود در موافقت حشم منصور آن بادشاہ غازی بحضرت دہلی آمدہ شد
و در ماہ رمضان سنہ خمس و عشرین و ستائہ (۶۲۵) بحضرت اعلیٰ وصول

بود *

درین وقت رسول خدا الخلافه پاتشریفات و افره بحدود ناگور سیده
بودند و در روز دوشنبه بیست و دوم ماه ربیع اول سنه ست و عشرين
و ستائ (۶۱۶) بحضرت رسیدند و شهر را آیین ستائید و این بادشاه و ملوک
و فرزندان او و دیگر ملوک و خدام و بندگان همه بخلعت دار الخلافه
مشرف گشتند *

و بعد از چنان برهم شادی در ماه جمادی الاولی سنه ست و عشرين
و ستائ (۶۲۶) خبر فوت ملک سعید ناصر الدین محمود بر سید، بک ملک
نیلچی در ممالک لکهنوتی خصیان آورد و سلطان شمس الدین شکریه
هندوستان بطرف لکهنوتی برد و در شهر سنه سبع و عشرين و ستائ (۶۲۶)
آن طاعی را بدست آورد و تخت لکهنوتی بملک علاء الدین جانی داد
عیسای المرحومه و در رجب همین سال بحضرت جلال دہلی باز آمد *

و در شهر سنه ثلث و عشرين و ستائ (۶۲۶) عزیمت فتح حصار کالیور
مصمم فرمود و چون بمی آن قلعه مقام سراپرده سلطنت او نصب شد
طی دیو پس از دیر بناس آغاز نمود و مدت یازده ماه
در پی آن قلعه مقام کرد و کاتب این حروفند اندوهی و رنای شهبان
همین سال روئے بخدمت درگاه سلطنت آورد و آن دولت دریافت
و این داعی را برده سراپرده اعلاؤبت تذکیر فرمود و در هر هفته سه
نوبت تذکیر معین شد و چون ماه رمضان در آمد هر روز تذکیر گرفته آمد

و تمام عشر محرمه گفته آمد و در دیگر ده با همان سه نوبت نگه داشته
شد چنانچه نو و پنج مجلس بر سر برآورده است و در هر روز
روز عید و فطر و اضحی بسمه مؤمنه لشکر اسلام نثار عید گزاری و نذر از انجمله
روز عید اضحی در برابر قلعه کایه و که بانب اشغال آن طرف است
داعی دولت را که منهاج راجع است خطبه عید و نماز فرمود و
به تشریفه اگر نمایه مشرف گردانید و در بند آن بلاشت تا
روز سه شنبه بیست و هشتم ماه سفر سنه ثلثین و ستماء (۹۳۰) حتماً
فتح شد و مشکایه در شب از قلعه بیرون آمد و بگریخت
و بقتدر بهشت آمد و بر سر آورده سیاست فرمود و بعد از آن
امرا و اکابر را چون مجد الملک ضیاء الدین محمد جنیدی را
امیر و ادوسپه سالار رشید الدین علی علیه الرحمة را کو توالی
فرمود و منهاج راجع آنکه داعی این دولت است قضاء و
خطابت و امامت و احتساب و کل امور شرعی فرموده تشریفات
فاخره و انعامات و افرو ازانی داشت حق تعالی دستگیری روح
مطهره و قالب معطر آن پادشاه کرم غانمی عالم پرور گرداناد
و دوم ماه ربیع الآخر همین سال از پای قلعه مراجعت فرمود و
بقدر یک فرسنگ از پای قلعه بطرف حضرت لشکرگاه کرد و نوبت
سلطنت در آن مقام تنج شد

و چون بحضرت باز آمد و در شهر سنه ثلثین و ستماء (۹۳۲)

شکره ہائے اسلام را بطرف بلاد مالوہ بُرد و حصن و شہر بھیل سار گرفت

..... و از آنجا بطرف اُجین نگری رفت ...

..... و تمثال بکرماجیت کہ بادشاہ اُجین نگری

بودہ است و از عہد اوتتا بدین وقت یکزار و سی صد و شانزدہ سال

است و توارخ ہندوی از عہد دسے نویسد و چند تمثال دیگر

را کہ اندر برج ریختہ بودند با سنگ مہاکال بحضرت دہلی آورد و در شہور

سنہ ثلاث و ثلاثین و ستمائہ (۶۳۳) لشکرہائے ہندوستان

بہ طرف بنیان برو و در ان سفر ضعف بر ذات مبارک او مستولی

گشت و چون بہ سبب زحمت نفسانی از انجام راجعت کردہ روز

چہار شنبہ چاشت گاہ غرہ ماہ شعبان باختیار متجمان بحضرت دہلی

کہ دارالملک جلالی بودہ در عمارتی نشستہ درآمدہ بعد از نوزدہ

روز چون مرض او قوی شد در روز دو شنبہ ہستم ماہ شعبان سنہ ثلاث

و ثلاثین و ستمائہ (۶۳۳) از دار فنا بسرے بقا نقل کردہ و مدت ملک

او بیست و شش سال بودہ انار اللہ برہاندہ ملک تعالیٰ

سلطان اسلام ناصر الدینا والدین محمود را کہ وارث آن سلطنت

است تا نہایت حد امکان و تحت سلطنت باقی دارادہ اومیین

رَبِّ الْعَالَمِينَ *

(۲)

الملك السعيد ناصر الدنيا والدين محمود بن السلطان

ملک ناصر الدین محمود پسر بزرگتر سلطان شمس الدین بود علیهما الرحمة
و او بادشاه فرزانه و عالم و عاقل بود و در غایت جلالت مبارزت
و بذل و احسان ❖

و اول اقطاعی که سلطان او را فرمود خطهٔ هائسی بود و بعد
از مدت در شهر سمنه ثلث و عشرين و ستمائه (۴۲۳) خطهٔ او دوه بدو
مفوض شد و آن بادشا هزاره در آن دیار آثار پسندیده بسیار نمود
و غزوات بسنت کرد و چنانچه ذکر او بر جولیت و شہامت در عرصهٔ
هندوستان منتشر گشت ❖

و بر توه (۹) را که صد و بیست و اند هزار مسلمانان بر دست
و تیغ او شهادت یافته بودند بر انداخت و کفار متحذیان که در اطراف
زمین او دوه بودند بر انداخت و جماعتی را منقاد گردانید ❖

و از او دوه عزیمت لکهنوتی کرد و لشکرهای هندوستان بفرمان
اعلی نامزد او شد و ملوک نامدار چنانچه بولان و ملک علاء الدین جانی
همه در خدمت او بطرف لکهنوتی رفتند و سلطان غیاث الدین خلجی بر

عزیمت دیار بنگ از لکهنوتی لشکر با برده بود و مرکز خالی گذاشته چون
بنگ سعید ناصرالدین بالشکر با بدان طرف رسید حصار بسکوت و شهر
لکهنوتی مسلم شد *

چون خبر سلطان غیاث الدین عوض خلجی رسید از موضع که بود
روی به لکهنوتی نهاد ملک ناصرالدین بالشکر با پیش باز رفت و او را
منهزم گردانید و غیاث الدین را با جمله اقربا و امرا خلج و خزائن
و پیلان بدست آورد و غیاث الدین را به قتل رسانید و خزائن او
در ضبط آورد و از آنجا تمامت علماء و سادات و اتقیا و اهل خیر
دارالملک دہلی و سائر قضبات را بوجه تحف الغامات فرستاد و چون
تثنیات دارالخلافه (یعنی بغداد) بحضرت سلطان شمس الدین طاب ثراه
رسید از آنجمله یک تشریف گردانید با چتر لعل به طرف لکهنوتی فرستاد ملک
ناصرالدین علیه الرحمة بدان چتر و تشریف و اکرام مشرف گشت *

و همگنان را از ملوک و اکابر ممالک هند نظر بد و بود که وارث مملکت
شاهی او باشد فاما تقدیر آسمانی با اندیشه خلق راست نیاید، بعد از یک
سال و نیم زحمت و ضعف بذات عزیز او راه یافت و برحمت حق تعالی
پیوست رحمة اللہ علیہ چون خبر او به حضرت دہلی رسید جمله خلایق
بر فوت او اضطراب نمودند، حق تعالی سلطان اسلام ناصرالدین
محمود را چنانچه وارث اسم و لقب او است وارث جملہ ملوک و
سلاطین و دولت گرداناد *

(۳)

السُّلطان رُکن الدِّین فیروز شاه

سلطان رکن الدین فیروز شاه یاوشاه کریم و خوب منظر بود و
 حلم و مروت بهمال داشت و در بذل و عطا حاتم ثانی بود و
 والدۀ او خداوندۀ جهان شاد ترکان کنیزک ترک بود و ممتز
 جمله حرماے سلطان بود و آن ملکه را صدقات و احسان و خیرات
 در حق علما و سادات و زبوا بسیار بود و

و سلطان رکن الدین در شهر سنه خمس و عشرين و ستائۀ (۷۲۵)
 اقطاع بداول و چتر سبز یافت و عین الملک حسین اشعری که وزیر
 ملک ناصر الدین قباچه بود و درین وقت وزیر سلطان رکن الدین شد و
 و چون سلطان شمس الدین از کالیور و فتح آن قلعه و بلاد بحضرت
 باز آمد مملکت لوهور که تحت گاه خسرو ملک بود به سلطان رکن الدین
 داد و چون سلطان در آخر لشکر کشی از طرف آب سندھ و بنیان
 پادشاه رکن الدین را با خود بحضرت آورد که خلق را انصر بروے بود
 چون در پادشاه ناصر الدین محمود مہتر پسران سلطان بود و

چون سلطان شمس الدین از تخت دنیا بمملکت آخرت خرامید با اتفاق
 ملک واکا بر مملکت سلطان رکن الدین به تخت مملکت نشست روز
 سه شنبہ بیست و نهم شعبان سنہ ثلث و ثمانین و ستائۀ ۷۲۵ تاج

و تخت از فرو بهاء او زیب و زینت گرفت همگنان بجلوس او شادمان شدند و تشریفات پوشیدند *

چون ملوک از حضرت مراجعت کردند سلطان رکن الدین در خزنائن بکشا و بعشرت مشغول شد و در بذل اموال بیت المال در غیر موضع افراط نمودن گرفت و از غایت حرص او بر عشرت و لوکار ملک و مصالح دولت و انتظام امور سلطنت مختل ماند و والده او شاه ترکان در حل و عقد ملک تصرف نمودن گرفت و فرمان می داد و چون در حیات سلطان شمس الدین از دیگر حررها غیرت و رشک دیده بود بدان جماعت اهل حرم مضرت رسانید و بعضی را از ایشان به ظلم و تعدی باطل و هلاک کرد و خاطر اهل مملکت از عمل ایشان غبار گرفت و باین حرکات پسر سلطان را که او را قطب الدین لقب بود و بس شائسته هر دو چشم او را بفرمود تا میل کشیدند و بعد آن به قتل رسانید مخالفت ملوک از اطراف بدین و سائل ظاهر شدن گرفت و ملک غیاث الدین محمد شاه بن سلطان که در سن کمتر از رکن الدین بود در او ده مخالفت نمود و خزنائن لکهنوتی را که بحضرت می آوردند تصرف کرد و بعضی از قصبات هندوستان را نهب و تاراج کرد و ملک عزالدین محمد سالاری که مقطع بداون بود عصیان ظاهر کرد و از طرف دیگر ملک عزالدین کبیر خان مقطع ملتان و ملک سیف الدین کوچی مقطع هانسی و ملک علاء الدین مقطع لوهور باهم جمع شدند و طریق مخالفت و تمرد آغاز نهادند سلطان کن الدین

بر عزیمت دفع ایشان از حضرت لشکر بیرون آورد وزیر مملکت
نظام الملک محمد جنیدی هراس خورد و از کیلوکهری بطرف کول
رفت و از آنجا با عزالدین محمد سالاری پیوست و هر دو بملک
جانی و کوچی پیوستند ❖

و سلطان رکن الدین بطرف کرام لشکر برد و امرای ترک و
بندگان خاص که در خدمت قلب بودند شیعه کردند و در حوالی
منصور پور و تراین تاج الملک محمود و بیر و مشرف ممالک و بهاء الملک
حسین اشعری و کریم الدین زاهد و ضیاء الملک پسر نظام الملک جنیدی
و نظام الدین شرفانی و خواجہ رشید الدین مالکانی و امیر فخر الدین و دیگر
جماعت کاروان تازی یک را شهید کردند و در بیج الاول سنه اربع
و ثلثین و ستمائة (۶۳۴) در شهر سلطان رضیه که دختر بزرگتر سلطان بود
با مادر سلطان رکن الدین مکا وحت آغاز نهاد سلطان رکن الدین
بضرورت جانب دہلی بازگشت مادر رکن الدین قصد سلطان رضیه
کرد و تا او را بگیرد و ہلاک کند خلق شهر خروج کردند و قصر دولت خانہ
را حصار گرفت و مادر رکن الدین را بگرفت ❖

و رکن الدین چون بشہر کیلوکهری رسید فتنہ در شہر ظاہر شدہ بود و مادر
رکن الدین گرفتار آمد و قلب و امرای ترک ہمہ در شہر آمدند و بخدمت
سلطان رضیہ پیوستند و سلطان رضیہ را بیعت کردند و بر تخت نشاندند
چون بر تخت نشست قومی را از بندگان ترک و امرای کیلوکهری فرستاد

و سلطان رکن الدین را بگرفتند و بشهر آوردند و مقید کرده محبوس
گردانیدند و بهمدران حبس بر دست حق پیوست و این حادثه و قید
روزی که شنبه هژدهم ماه ربیع الاول سنه اربع و ثلاثین و شش (۷۳۴) بود
مدت ملک او شش ماه و بیست و هشت روز بود.

سلطان رکن الدین علیه الرحمة و عطا و سخا حاتم ثانی بود و آنچه
او کرده و از بدل اموال و تشریفات دافره و کثرت عطایا به هیچ عهد
به هیچ پادشاه نکرده. فاما علت آن بود که بل به کلی بطرف لهو و تشاط و
طرب بود و در فساد و عشرت و بلباس تمام داشت و اکثر تشریفات و
انعامات او بجماعت مطربان و مسخرگان و مختشان بود و زیاده پاشی او
تا حدی بود که دست بر پشت نشسته میان باندا رفته میرانند و
تنکهای زر سرخ می ریخت ناحق بی روی پدید و نصیب نمی گرفتند
و بر لعب و سواری پهلوان حرص تمام داشت و جمیع پهلوانان را از
دولت و احسان او نصیب تمام بود و در طبع و مزاج او به هیچ اندازه
نیبود و همین معنی موجب نزول بکس او شد که پادشاهان را به معنی
جمع باید تا رجعت آسوده ماند، احسان باید تا چشم آسوده ماند و
طرب و مخالفت با جماعت و خصمیان موجب نزول محکمه گردید
عظا الله عنهم و سلطان ناصر بن بهاء الدین را در پناه اندازی قیام

آبرو به چو نعلین

(۱۴)

السُّلْطَانُ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

سلطان رفیع بادشاه بزرگ و عاقل و عادل و کریم و عالم نواز و
عدل گستر و رعیت پرور و لشکرکش بود همه اوصاف گزیده که باوشایان را
اید داشت اما چون از حساب مردان در خلقت نصیب نیافته بود این
همه صفات گزیده چه سودش کند ؟

در عهد پدر خود سلطان سعید طاب مرقده فرمان ده بود با عظمت
بسیار بسبب آنکه مادر او بزرگتر از همه اعیان بود، مقام او در قصر
دولت خانه بود و در کوشک فیروزی چون سلطان در ناصیه او آثار
دولت و شهنشاهی میدید اگر چه دختر بود و مستوره بعد آنکه زفتح کالیور
مراجعت فرمود تاج الملک محمود و پیرا که مشرف مملکت بود فرمان داد تا
او را و نایب عهد بنیشت و علی عهد سلطنت کند ؟

و در وقت بنشستن این فرمان بندگان دولت که بحضرت سلطنت
او قربت و اشتد عرض داشت کردند که با وجود پسران بزرگ که سلطنت
را شنایانند دختر را پادشاه اسلام ملی عهد می گرداند چه حکمت است ؟
و نظر پادشاه بر چه معنی است ؟ این اشکال از خاطر بندگان رفع فرمایند که
بندگان را این معنی لائق نمی نماید سلطان فرمود که پسران من بعشرت
جوانی مشغول باشند و هیچ کدام تیار مکنند و از ایشان حفظ این

ممالک نباید شمارا بعد از فوت من معلوم گردد که ولایت عهده را بهیچ
 یک از ولایت تر نباشد و حال هم بران جمله بود که آن بادشاه سعید
 دانا فرموده بود ۛ

چون سلطان رضیه به تخت نشست همه کارها بقانون اصل
 باز آمد اما وزیر مملکت نظام الملک جنیری موافقت ننمود و ملک جانی
 و ملک کوچی و ملک کبیر خان و ملک عزالدین محمد سالاری و نظام الملک
 از اطراف بر در شهر دہلی جمع شدند و با سلطان رضیه مخالفت آغاز نمودند
 و آن مکا وحت به تطویل انجامید و درین وقت ملک نصیرالدین تالاشی (۹)
 معزنی مقطع او دھ بود از ان طرف بالشکر خود بر عزیمت مدد سلطان
 رضیه بود بکلم فرمان روی بحضرت دہلی نهاد چون از آب گنگ عبور
 کرد و ملوک مخالف بر در شهر بودند معافستہ او را استقبال کردند و
 بدست آوردند و رجوری بروے غالب شد و او بر حمت حق تعالی پیوست
 توقف ملوک مخالف بر در شهر دہلی دیر کشید و چون دولت سلطان رضیه قبال
 او روی بر تزیید داشت سلطان از شهر بیرون آمد و بوضعی بر لب آب
 چون سراپردہ نصب فرمود و میان امرای ترک کہ در موافقت رکاب
 سلطان بودند و میان ملوک مخالف بکرات مقاتله افتاد و بآخر صلح شد
 اما بطریق جیل و لطائف تدبیر ملک عزالدین سالاری و ملک عزالدین
 کبیر خان ایاز در خفیہ بطرف سلطان شدند و شبے بر در سراپردہ جمع
 گشتند بران قرار کہ ملک جانی و ملک کوچی و نظام الملک جنیدی را

طلب کند و مخاطب و مقید گرداند تا فتنه تسکین پذیرد و
و آن ملوک را چون معلوم شد منہزم از لشکر گاہ خود بر فتنه سواران
سلطان تعاقب نمودند ملک کوچی و برادرش فخر الدین بدست آمدند
بعد از آن در حبس شہید شدند و ملک جانی بحد و پایی و در نکوان
شہادت یافت سر او بحضرت آوردند و نظام الملک جنیدی در کوه
سرمور رفت بعد از مدتی بہمانجا بر حمت حق پیوست و

چون کار دولت سلطان رضیہ منتظم شد وزارت بہ خواجہ مہذب داد
کہ نائب نظام الملک بود و لقب او ہم نظام الملک شد و نیابت لشکر
بہ ملک سیف الدین بیک داد و لقب او قتیق خان شد و ملک بکیر خان
را اقطاع لوہور دادند و مملکت آرام گرفت و دولت را بسطت ظاہر
شد و از ممالک اکھنوی تا دیول ہمہ ملوک و امرا انقیاد نمودند ناگاہ ملک
ایک بر حمت حق تعالی پیوست نیابت بمک قطب الدین حسن غوری
دادند و او را نامزد حصار رشتینور فرمود کہ ہنہ وان بعد از فوت
سلطان سعید مدتی آن حصار و قلعہ را محصر کردہ بودند ملک
قطب الدین لشکر با بدان طرف برد و امرای اسلام را از حصار پیرن
آورد و حصار را ویران کرد و بحضرت بانہ آمد و

و درین وقت ملک اختیار الدین اتیکین بہر حاجب شد و امیر
جمال الدین با قوت را کہ بہر خود بود بخدمت سلطان قربت افتاد چنانچہ
ملوک و امرای ترک را از آن ترمیم غیرت آمدن گرفت و چنان اتفاق

افتاد که سلطان رضیہ از لباس عورات و پرده بیرون آمد و قبا بست
و کلاه نهاد و در میان خلق ظاهر شد و بر پشت پیل در وقت بر نشستن
ہمہ خلق او را ظاہری دیدند *

و درین وقت لشکر با بطرف کالیور نامزد فرمود و انعامات افزہ فرستاد
و چون مجال مقاومت نبود داعی دولت قاہرہ منہاج سراج دروافت
محمد الامرا غنیاء الدین جنیدی کہ امیر داد کالیور بود با دیگر معارف در غرہ
شعبان سنہ خمس و ثلثین و شتاء (۶۳۵) از قلعہ محروسہ کالیور بیرون
آمد و بحضرت دہلی پیوست و در ماہ شعبان ہیمن سال سلطان رضیہ
مد رسہ ناصریہ در حضرت منہاج با قضاے کالیور بدین داعی مقوض فرمود
و در شہور سنہ سبع و ثلثین و شتاء (۶۳۷) ملک عز الدین کبیر خان
کہ مقطع لوہور بود مخالفت آغاز نہاد و سلطان رضیہ از دہلی لشکر بدان
طرف برد و او را تعاقب نمود و با آخر صلح شد و خدمت کرد و خطہ ملتان
کہ ملک قراش داشت بہ ملک عز الدین کبیر خان مقوض گشت سلطان
رضیہ روز پنجشنبہ نوزدہم ماہ شعبان سنہ سبع و ثلثین و شتاء (۶۳۷)
بحضرت باز آمد *

و ملک التونیہ کہ مقطع تبرہندہ بود مخالفت آغاز نہاد و در ستر بعضی
از امرائے حضرت با او یار بودند سلطان رضیہ روز چہار شنبہ نیم ماہ رمضان
ہیمن سال از حضرت با لشکر ہائے قلب روفے بدفع فتنہ التونیہ نہاد بہ طرف
تبرہندہ چون بدان موضع رسید امرائے ترک خردن کردند امیر جمال الدین

یا قوت حبشی را شهید کردند و سلطان رضیہ را بگرفتند و مقتید کردند و بہ
قلعہ تبرہندہ فرستادند *

و از حوادثی کہ در او اہل عہد سلطان رضیہ افتاد بزرگتر آن بود کہ
قراٹہ و ملاحدہ ہندوستان باغراے شخصے و دشمندگونہ کہ اورا نور ترک
گفتندے از اطراف ممالک ہندوستان چون گجرات و ولایت سندھ
و اطراف دارالملک دہلی و سواحل جون و گنگ در دہلی جمع شدند و در
سر باہم بیعت کردند و باغراے آن نور ترک قصد اہل اسلام کردند و این
نور ترک تذکیر مے گفت و او باش خلق بروے جمع می شد و علمائے اہل
سنت و جماعت را ناصبی میگفت و مرجی نام میکرد و خلق عوام را بہر
عداوت طوائف علمائے مذہب ابوحنیفہ و شافعی تحریض مے نمود تا
میعادے نہادند و تمامت طوائف ملاحدہ و قراٹہ روز جمعہ ششم ماہ
رجب سنہ اربع و ثلاثین و ستمائہ (۹۳۴) بقدر یک ہزار مرد و با سلاح و
شمشیر و سپر و تیر بد و فوج شدہ بہ مسجد جامع حضرت دہلی در آمدند یک فوج
بطرف حصار نو بدر مسجد جامع از طرف شمال در آمدند و فوج دوم از
میان بازار بزازان بدر مدرسہ معزی بر ظن آنکہ این مسجد جامع است
در آمدند و از ہر دو طرف تیغ در مسلمانان نہادند و خلق بسیار بعضے بہ تیغ
آن ملاحدہ و بعضے بزیر پای خلق شہید شدند *

چون نفیر از میان خلق بواسطہ آن فتنہ برآمد مبارزان حضرت چنانچہ
نصیر الدین ایتم بلارامی رحمۃ اللہ و امیر امام ناصر شاعر و دیگر مردان با سلاح

از اطراف در مسجد جامع سوار با سلاح تمام از جوشن و برگستان و خود و
نیزه و سپهر مرتب درآمدند و تیغ در ملاحظه و قرامطه گرفتند و مسلمانی که
بر بالای مسجد جامع بودند سنگ و خشت روان کردند و جمله ملاحظه و قرامطه
را بر روز خ فرستادند و آن فتنه بیارامید *

و چون سلطان رضیه را بحر و سه بئر هنده مجبوس کردند ملک التونیه
او را عقد کرد و در حواله خود آورد و بطرف دبی لشکر کشید تا کربت و دیگر
مملکت را ضبط کند و ملک عزالدین محمد سالاری و ملک قرائش از حضرت
تخلف نموده بودند و نزدیک ایشان رفته *

و سلطان معزالدین به تخت نشسته بود و اختیار الدین اتیکین امیر
ناجیب شهید شده و بدر الدین سنقر رومی امیر حاجب گشته و در ماه
ربیع الاول سنه ثمان و ثلثین و ستاه (۷۳۸) سلطان معزالدین لشکر دبی
بدرع ایشان بیرون برد و سلطان رضیه و التونیه منزم شدند و چون
به کیتصل رسیدند لشکری که با ایشان بود همه تخلف نمودند سلطان رضیه
و التونیه بدست هندوان گرفتار شدند و هر دو شهید گشتند و هر بیت
ایشان بیست و چهارم ماه ربیع الاول بود و شهادت سلطان رضیه
روز سه شنبه بیست و پنجم ماه ربیع الآخر سنه ثمان و ثلثین و ستاه (۷۳۸)
بود و مدت ملک او سه سال و شش روز بود و حق تعالی بآوستا شاه
مسلمانان را تاقیام قیامت باقی دارا و آئین رب العالمین *

(۵)

معزالدین بهرام شاه

سلطان معزالدین بهرام شاه علیه الرحمة باده قاهر، بود و بیابک
و پر دل و خوشخوار، اما چند اوصاف گزیده و اخلاق پسندیده داشت
و در ذات خود شریکین و بے تکلف بود و هرگز از حلی و حلل که آئین
بادشاهان دنیا باشد با خود نداشتی و در کمر و ساخت و علم به این زیربست
با رغبت نه نمودی *

چون سلطان رضیه را بحر و سه قنچه تبرهنده مقید کردند امراء و
ملوک با اتفاق مکتوبات بحضرت دہلی فرستادند و سلطان معزالدین را روز
دوشنبه بیست و هفتم رمضان سنه سبع و ثلثین و شتاء (۶۳۷) بر تخت
سلطنت نشاندند و چون ملوک و امراء سائر حشم بشهر باز آمدند روز یک
شنبه یازدهم ماه شوال همین سال در دولت خانه بر سلطنت بیعت عام
کردند بشرط بیابت اختیارالدین انبیکین و در آن روز کاتبین حروف
بعد از بیعت بوجه تهنیت سلطنت و فضل و دعای این قطعه عرض داشت *

نسبے در شان تو منزل از لوح آیات سلطانی
بہیں در رایت شاہی علامات جہانبانی
مُعزالدین والدُنیا مُغیثُ الخلقِ بِالْحَقِّ
سلیمان شان در فرمانت ہم انسی و ہم جانی

اگر سلطان هندا است ارث دوده شمسی
 بحمد الله ز فرزندان تویی التمش ثانی
 چو دیدنت همه عالم که برحق وارث ملکی
 درت را قبله که کردند هم قاصی و هم دانی
 چو منہاج سراج این است خلقان را دُعا تو
 که یارب بر سر بر ملک دولت جاودان مانی
 به عہدت راست چون نیزه چنان کرد و همه عالم
 کہ جز در طرہ پرچم نہ بیند کس پریشانی
 چون اختیار الدین ایشکین نائب شد بحکم نیابت تمامت امور
 مملکت در ضبط آورد و محل و عقد ممالک بموافقت وزیر نظام الملک
 مہذب الدین محمد عوض مستوفی در تصرف آورد *

چون مدت یک دو ماه برآمد این معنی برخاطر سلطان معزالدین
 گران می آمد و ہمیشہ سلطان کہ در حکم قاضی نصیر الدین بوده و خلج
 افتاده در حکم خود آورده و نوبت سه گانہ و یک زنجیر پیل بر دوش
 خود نصب کرده و رونق گاہ و نفاذ امر و بداشت تا محرم سنہ ثمان و
 ثلثین و ستاہ (۷۳۸) ناگاہ روز دو شنبہ ہشتم ماہ محرم در قصر سپید نام
 سلطان تذکیری بود و بعد از تذکیر سلطان معزالدین دو نفر ترک مست
 را برسم فدائی از بالائے قصف و فرستاد تا از پیشگاہ صفہ بار قصر سپید
 اختیار الدین ایشکین را بر خم کار و شہید کردند و وزیر نظام الملک مہذب الدین

را برپهلودوز تخم زدند اما چون اجل او نیامده بود از پیش ایشان بیرون شد
و ملک بدرالدین سنقر امیر حاجب شد و امور ممالک در ضبط آورد و چون
رضیة و التونیہ از تبرہ ہندہ عزیمت دہلی کرد و آن اندیشہ باز نخواستند و نہزم
گشت و سلطان رضیہ و التونیہ بر دست ہند و ان شہادت یافتن چنانچہ
پیش ازین تحریر یافتہ است کار بدرالدین سنقر طراوت کلی گرفت و ہم
بسبب آنچہ در نفاذ او امر خود و ضبط مصلح ملکی بے اجازت سلطان
عالی بود و بر وزیر نظام الملک مہذب الدین تفوق می جست و فرمان
می داد و وزیر و سر مزاج سلطان را بر بدرالدین سنقر متغیر میگردانید
چنانچہ مزاج سلطان با او تفاوت پذیرفت *

بدرالدین سنقر چون این معنی دریافت از سلطان خائف شد و میخواست
تا سلطان را بوجہ دفع کند و یکے از برادران سلطان را بر تخت نشاند
روز دوشنبہ ہفدہم ماہ صفر سنہ تسع و ثلاثین و ستماء (۶۳۹) در وثاق
صدر الملک تلج الدین علی موسوی کہ مشرف ممالک بود بدرالدین سنقر
جماعت صدور و اکابر حضرت را جمع کرد و چنانچہ قاضی ممالک جلال الدین
کاشانی و قاضی کبیر الدین و شیخ محمد شامی و دیگر امرا چون جمع شدند
و در کار انقلاب ملک تدبیرے کردند و صدر الملک را بہ نزد وزیر
نظام الملک مہذب الدین فرستادند تا حاضر شود و بہ اتفاق او کار
کلی بہ آخر رسانند *

یکے از مقرّبان و معتمدان سلطان بہ نزدیک وزیر بود کہ صدر الملک

بوثاق وزیر آمد و حدیث آمدن صدرالملک چون وزیر بشنید آن معتد سلطان را در موضعی که سخن ایشان بشنیدی مخفی گردانید تا صدرالملک در آمد و حدیث تغیر سلطنت و استدعا به مذهب وزیر باز گفت خواهجہ جواب داد که شمارا باز باید گشت تا من تجدید وضو کنم و در عقب خدمت اکابر بنجام چون صدرالملک مراجعت نمود معتد سلطان را بیرون آورد و گفت آنچه صدرالملک گفت شنیدی زود برو و بخدمت سلطان عرض دار و بگو که صواب آن است که سلطان را سوار باید شد و بر سر آن جمیعت باید آمد تا ایشان متفرق شوند *

چون این معتد بخدمت سلطان آمد و عرضہ داشت سلطان در حال سوار شد و آن جمیعت پریشان گشت و بدرالدین سنقر بخدمت سلطان پیوست و سلطان باز گشت و در بارگاه بار داد و بدرالدین سنقر را همان ساعت فرمان شد تا بطرف بدائن رود و آن خطہ اقطاع او باشد و قاضی جلال الدین کاشانی از قضا معزول گشت قاضی کبیر الدین و شیخ محمد شامی خائف شدند و از شهر برفتند و بعد از آن بدرالدین سنقر بخدمت چهار ماه باز آمد بحضرت، چون مزاج سلطان با او متغیر بود او را محبوس فرمود تا جلال الدین موسوی را مقتید کرد و هر دو را شهید کرد و این حادثہ سبب تغیر احوال امرا گشت از سلطان همگنان خائف گشتند و هیچ یک را بر سلطان پیش اعتماد ننماند وزیر نیز انتقام آنچه زخم خورده بود میخواست تا جمله امرا و ملوک و اتراک با سلطان

خروج کنند سلطان را از امر و اثر اک می ترسانید تا عاقبت این معنی
سرایت کرد و سبب عزل سلطان و خروج خلق شد ❖

و از حوادثی که در عهد معزالدین افتاد واقعه شهر لوهور بود که لشکر
کفار مغل از طرف خراسان و غزنین بیای شهر لوهور آمدند و مدتی
جنگ کردند و مقطع لوهور ملک قراقرش بود و او در ذات خود پس مبارز
و جلد و پر دل بود اما اهل لوهور چنانچه شرط موافقت باشد بجائے
نیاوردند و در پاس شب و جنگ تقصیر کردند چون آن مزج ملک
قراقرش را معلوم شد و روشن گشت شب بر نشست و با خشم خود از
شهر بیرون آمد و بر سمت حضرت روان شد کفار او را تعاقب نمودند
حق تعالی او را نکل داشت و سلامت از آن میان بیرون آمد چون در
شهر فرمان ده نماند بود - روز دوشنبه شانزدهم ماه جمادی الاخری سنه
تسع و ثلاثین و ستماه (۶۳۹) کفار مغل بر آن شهر دست یافتند و مسلمانان
را شهید کردند و اتبع ایشان را اسیر کردند ❖

و چون خبر باطل این حادثه بحضرت دہلی رسید سلطان معزالدین
خلق شهر دہلی را در قصر سپید جمع کرد و این داعی را که کاتب این سطور
است فرمان تذکیری داد تا خلق را با سلطان بیعت داده آمد ❖

در ویشی ترکمان بود ایوب نام مردی زاهد و کلیم پوش مدتی در
قصر حوض سلطان به اعتکاف نشسته و از انجا او را بخد مت سلطان
معزالدین تقرب افتاد و سلطان را بدو ارادت پیدا شد و آن درویش

در کارهای ملکی شروع کردن گرفت و پیش ازین در قصبه مهر پوره
 بوده از قاضی شمس الدین مهر گرفت گشته دیرین وقت چون سخن او
 نزدیک سلطان مستبر شد سچی نمود تا قاضی شمس الدین مهر را در
 پائے پیل انداختند *

چون این حادثه ظاهر شد خلق از سلطان کلی خائف شدند و
 سلطان بجهت دفع کفار مغل که بدر شهر بودند ملک قطب الدین
 حسین را با وزیر و امرا و ملوک و لشکر با بدان طرف نامزد فرمود تا حذر
 را محافظت کنند و درین وقت سلطان معز الدین علیه الرحمة قضا
 حضرت و کل مالک روز شنبه و هم ماه جمادی الاولی سنه تسع و ثلاثین
 و ستماه (۶۳۹) بدین داعی مقوض فرمود و تشریف و عواطف فراوان
 بارزانی داشت و بعد از آن لشکر با نامزد کرد *

چون لشکر با بلب آب بیاو جمع شد خواجه مذهب الدین نظام الملک
 در انتقام سلطان بود تا به طریقے او را از تخت بیرون کند از لشکر گاه نزدیک
 سلطان عرضه داشته بنوشت در خفیه که این امرا و اتراک هرگز منقاد نخواهند
 شد صواب آن است که مثالی از حضرت نافذ شود تا من و قطب الدین
 حسین جمله امرا و اتراک را بپاک کنیم بطریقے که دست و پندار ملک صافی
 شود، چون آن عرض داشت بخدمت سلطان رسید از راه عجلت
 و کودکی و بدین فرمان اندیشید و تدریجی نکرد و بفرمود تا بدین منوال
 مثالی بنوشتند و بفرستادند تا چون مثال به لشکر گاه رسید عین

آن مثال را با مراواتراک نمود که پادشاه در حق شما ازین بابت فرمان می نویسد جمله از سلطان برگشتند و باشارت خواجه مہذب براخراج و عزل سلطان بیعت کردند چون خبر مخالفت آن امرا و لشکر بحضرت رسید شیخ الاسلام حضرت سید قطب الدین بود سلطان او را بجهت تسکین آن فتنہ بہ نزدیک ملوک فرستاد و او آنجا رفت و در اثارت آن فتنہ مبالغت نمود و بازگشت و لشکر در عقب او بدر شهر آمد و جنگ قائم شد *

داعی دولت منہاج سراج و ائمہ کبار شهر در اصلاح و تسکین آن فتنہ بسیار جد و جہد نمودند بہیچ وجہ قرار نگرفت و آمدن لشکر بدر شهر دہلی روز شنبہ نوزدہم ماہ شعبان سنہ تسع و ثلاثین و ستائہ (۷۳۹) بود تا ماہ ذی القعدہ این جنگ حصار بداشت و از طرفین خلق بسیار ہلاک شدند و حوالی شهر ہمہ خراب گشت و سبب تطویل آن فتنہ آن بود کہ در خدمت سلطان متر فراش کہ او را فخر الدین مبارک شاہ فرخی گفتندے قریبتے یافتہ بود و بر مزاج سلطان مستولی شدہ و ہرچہ با سلطان گفتے سلطان ہمان کردے و این فراش بہیچ وجہ بہ صلح رضا نیدادی۔ روز آدینہ ہفتم ماہ ذی القعدہ جماعت سفہارا متعلقان خواجہ مہذب سہ ہزار چیتل بدادند و بعض از ابناء جنس داعی اغرا کردند و مسجد جامع بعد نماز خروج کردند و بر داعی شمشیر کشیدند بفضل آفریدگار تعالیٰ این داعی کار دو عصاے داشت بر کشید و چند نفر غلام

باسلاح با این داعی بودند از میان غوغای بیرون آمده شد آن امرائے
 اترک حصار بگرفتند و دیگر روز شنبه هشتم ماه ذی القعدة سنه ثلثین
 (۳۹) شهر تمام در ضبط آوردند و سلطان را مقید کردند مبارک شاه فرارش
 را که در تبعید فتنه می کوشید مثله کردند و شهید گردانیدند و در شب
 سه شنبه هجدهم ماه مذکور سلطان معزالدین بهرام شاه شهید شد و مدت
 ملک او دو سال و یک ماه و نیم بود و الله الباقی

(۶)

السلطان علاؤالدین مسعود شاه بن فیروز شاه

سلطان علاؤالدین مسعود شاه پسر سلطان رکن الدین فیروز شاه بود
 باو شاه زاده کریم و نیکو خلق بود و بهمه اوصاف حمیده موصوف *
 روز شنبه هشتم ماه ذی القعدة سنه تسع و ثلثین و ستمائة (۶۳۹) بود که
 شهر دلی از دست معزالدین بیرون شد و ملوک و امرای اتفاق هر سه
 باو شاه زاده سلطان ناصرالدین و ملک جلال الدین سلطان علاؤالدین
 را از حبس بیرون آوردند و از قصر سپید به قصر فیروز دولت خانه بردند
 و بر سلطنت علاؤالدین اتفاق کردند بعد از آنچه ملک عزالدین بلبن در
 دولتخانه به تخت نشست به بیرون قصر منادی با سم فرمان دهی او یک
 کمر در شهر طواف کرده بود و در آن معنی اتفاق نیفتاد سلطان علاؤالدین
 را بر تخت نشانند و خلق را بیعت عام دادند و ملک قطب الدین حسین غوری

نائب ملک شد و نظام الملک مہذب وزیر شد و ملک قراش امیر حاجب
 شد و بلاد ناگور و مندور و اجمیر بملک عزالدین بلبن مفوض گشت خطہ
 بدائون بملک تاج الدین سخر قتلق دادند و کاتب حروف چہارم روز از
 فتح دہلی از قضا استعفا طلبید و مدت بیست و شش روز قضا مہمل بود تا
 چہارم ماہ ذی الحجۃ قضا بہ قاضی عہد الدین محمد شہنور قانی حوالہ شد ✽
 و نظام الملک مہذب الدین بر مملکت استیلاء تمام یافت کول
 بوجہ اقطاع فرو گرفت و پیش از ان پیل و نوبت بر در سرے خود قائم کردہ
 بود و جملہ کار ہا از دست امرای ترک بیرون بردہ تا خاطر امرای ترک
 از وی غبار تمام گرفت و امرای بہ اتفاق یک دیگر در لشکر گاہ پیش شہر
 بصحرای حوض رانی روز چہار شنبہ دوم جمادی الاولیٰ سنہ ۷۴۱
 و ستماہ (۷۴۰) او را شہید کردند ✽

و این کاتب را عزیمت سفر لکھنوتی درین وقت مصمم شد۔ روز
 جمعہ نهم ماہ رجب سنہ ۷۴۱ از دہلی نقل کردہ و در خطہ بدائون
 تلج الدین قتلق و در او دھ قمر الدین قیران الطاف وافر نمودند حتی تعالیٰ
 ہر دو را غریق غفران گرداناد و درین وقت طغانخان عزالدین طغرل ملک
 لکھنوتی بالشکر و کشتی ہا بحد و ذکرہ آمد کاتب از او دھ بد و پیوست و
 با او بہ لکھنوتی رفتہ شد۔ و روز یک شنبہ ہفتم ماہ ذی الحجۃ سنہ ۷۴۱
 و ستماہ (۷۴۰) بخطہ لکھنوتی رسید و فرزندان و اتباع ہمہ در او دھ بگذشت
 و بعد از ان از لکھنوتی معتدلان فرستادہ آمدند و اتباع را نقل

کرده شد و از طغانخان لطف و انعام بے شمار بدین داعی رسید
مدّت دو سال دران بلاد مقام افتاد *

دیرین دو سال سلطان علاؤالدین را در اطراف ممالک فتوح
بسیار بود و وزارت بعد از شهادت خواجه معظم مہذب بصدرالملک
نجم الدین ابوبکر رسید و امیر حاجی دارالملک بہ الغ خان معظم مفوض
گشت و اقطاع ہانسی معین شد و دیرین مدّت غزا ہا بہ سنت کرد و از
ہر طرف *

و عزالدین طغانخان چون از کرہ برسمت لکھنوتے مراجعت کرد
شرف الملک اشعری را بحضرت سلطان علاؤالدین فرستاد و از حضرت
قاضی جلال الدین کاشانی کہ قاضی اودھ بود دیرین عہد با تشریف و
چتر لعل نامزد لکھنوتی شد۔ روز یکشنبہ یازدہم ماہ ربیع الآخر سنہ
احدے واربعمین وستمّاء (۶۴۱) جماعت رسل لکھنوتی رسید ملک طغانخان
بدان تشریف مشرف گشت *

و دیرین وقت از اتفاقات خوب کہ دولت علاؤالدین را افتاد آن
بود کہ باتفاق ملوک و امارے حضرت ہر دو عم خود را اطلاق فرمود و روز
عید اضحی بیرون آمد و ملک جلال الدین را خطّہ قنوج داد و سلطان
ناصر الدین را خطّہ بھڑانچ مقووض فرمود۔ چنانچہ ایشان ہر یک دران
بلاد از غزوات بہ سنت و عمارت رعیت آثار پسندیدہ بسیار نمودند و در
شوال سنہ اشنے واربعمین وستمّاء (۶۴۲) کفار جا جنگر بدر لکھنوتے

آمدند و در غره ذی القعدة تمر خان قیران با حشم و امرای بفرمان سلطان
 علاء الدین به لکهنوتی رسید و میان او و طغان خان وحشت ظاهر شد
 و چهارشنبه سیوم ماه ذی القعدة همین سال صلح افتاد و لکهنوتی بملک
 قیران تسلیم شد و طغان خان عزیمت حضرت دہلی مصمم گرد و این
 داعی را در موافقت او روز دوشنبه چهاردهم ماه صفر سنہ ثلاث و
 اربعین و ستماہ (۶۴۳) بحضرت وصول بود و خدمت در گاہ اعلیٰ میسر
 گشت روز پنجشنبه ہفدهم ماه صفر بہ تربیت الخ خان معظم مدرسہ
 ناصر بہ با تویت اوقاف آن و قضاے کالیوار و تندرکیرات مسجد جامع
 جملہ برین داعی برقرار قدیم مقرر شد و این داعی را اسپ ستام تشریفی
 فرمودہ کہ بیچ از ابناے جنس مثل آن نیافتہ بود *

و در ماه رجب از طرف بالا خبر لشکر کفار مغل رسید کہ بہ طرف اُچہ
 آمدہ اند و سر آن جماعت منکوتہ لعین بود سلطان علاء الدین بر عزیمت
 دفع لشکر مغل لشکر ہائے اسلام از اطراف جمع کرد و چون بکنارہ آب بیاہ
 رسید کفار از پائے اُچہ برخاستند و آن فتح برآمد و کاتب حروف
 در خدمت در گاہ بود و در آن سفر جملہ عقدا و ارباب بصیرت اتفاق کردند
 کہ مثل آن لشکر و جمیعت در سالہائے گذشتہ ہیچکس نشان نداد چون
 خبر کثرت لشکر اسلام و استعداد و بلشکر کفار رسید منہزم بہ طرف
 خراسان باز رفتند *

و در آن لشکر جماعت ناکسان و رخصیہ بخدمت سلطان علاء الدین

راه یافته بودند چنانچه اورا در حرکات و سکنات نامحسوس باعث و محرض می
بودند چنانچه قتل و اخذ ملوک در طبیعت اوجای یافت بدان عزم مصمم
بود جمله طبیعت ستوده او از سنن پسندیده بگشت و بطرف لهو و عشرت
و شکار با فراط میل کرد تا حدی که فساد بملک سرایت کردن گرفت و
مصلح مملکت محل می ماند و ملوک و امارات اتفاق کردند که در خدمت
سلطان ناصرالدین خلد الله ملکه و سلطنته در خفیه مکتوبات ارسال
کردند و وصول رکاب بهایون التماس نموده چنانچه بعد ازین به تقریر
انجام انشاء الله تعالی روز یکشنبه بیست و سوم ماه محرم سنه اربعه
و اربعین و ستماء (۱۲۴۴) سلطان علاء الدین مجبوس شد و بهمدران
جس بر حمت حق تعالی پیوست و مدت ملک او چهار سال و یک
ماه بوده حق تعالی بادشاه را بر تخت بادشاهی سالمائی بسیار باقی
و پاینده دارد - آمین رب العالمین *

(۷)

السُّلْطَانُ الْمُعْظَمُ نَاصِرُ الدُّنْيَا وَالدِّينِ

مُحَمَّدُ بْنُ السُّلْطَانِ

سُلْطَانُ مُعْظَمُ نَاصِرُ الدُّنْيَا وَالدِّينِ مُحَمَّدُ بْنُ السُّلْطَانِ قَاسِمِ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ
را ولادت بعد از نقل ملک ناصرالدین و الدین محمود بود بدار الخلافه

سلطان سعید شمس الدنیا والدین آن بادشاه را که در سلطنت باقی
باد بلقب و نام پسر مترمخصوص گردانیده و والدۀ او را بقصر قصبه لونی
فرستاده تا آنجا در حجر دولت و اصطناع سلطنت پرورش داده بحدائق
دایم آفریدگار و اراچنان پرورد که همه اوصاف حمیده موصوف آمد و از
پستان عنایت شیر رعایت چنان یافت که همه احوال و افعالش موجب
بقای مملکت و بهای سلطنت شد.

هر معنی که سلاطین نامدار را در کبر سن به تجارب و حوادث ایام کثوف
بود جمله معانی بلکه اضعاف آن در عنصر جمایون و عرضۀ میمون آن شاه
جوان بخت کیوان تحت مشتری بخت مرتخ هیبت خورشید طلعت
زهر و صباحت عطار و قنط ماه مهابت در اوان جوانی و صبح
زندگانی مدرج و مضمر آمد و در سکون و وقار و ثبات و وقییس و
جرأ و در بذل و اسان رشک بحر عیان گشت و تحفه بارگاه اعلی
او هر یک از افاضل مملکت و امثال سلطنت و عاے و شنائے
آوردند و شمه از ان رواج در سلک تقریر و تحریک کشیده آمد و این
ضعیف که داعی آن بارگاه جلال و قبلاء اقبال است چند نظم و نشر
بموقف عرضه رسانیده است و از جمله اشعار دو صفحه یکے برسم قصیده
و دوم برسم قطعه ملحه درین صحائف ثبت کرده شد تا چون در
نظر ناظران گذر یابد در دعائے دولت این بادشاه افزاید
لمنهاج السراج :-

آن شهنشاه که حاتم بذل و رستم کوشش است
 ناصرونبیا و دین محمود بن القتمش است
 آن جهاندار که سقف چرخ از ایوان او
 در علو مرتبت گوی فرودین پوشش است
 سکه راز القاب میبوش چه انداز است فخر
 خطبه را ز اسم همایونش چه مایه نازش است
 چاکر ایوان او هر جا که ترک و تاز کی
 بنده فرمان او هر جا که هند و گیرش است
 وارث ملک بحق دیدش ز سلطان شمس دین
 هر که راز انصاف در چشم بصیرت بینش است
 دولتش حسا و را در هر زمان صد شومت است
 صولتش احباب را در هر مکان صد رامش است
 گرچه بشگفتش گل دولت و لے از صد یک
 چون نهال است او که باغ ملک را نوبالش است
 تیغ زنگاریش چون شنگرف ریزد آمد بطبع
 شاخ و برگ نقش عمر دشمنان در ریزش است
 از نهیب زخم گزیده گاو سارنش بین که چون
 راکب شیر فلک در لریزه و در تابش است
 تا نواے بزم ملکش راست شد زیر افتاد

حاسد اندر چنگ غم چون زیر زان در تالش است
 کاه گشت از انقلاب جور باد ایمن چو کوه
 در پناه عهد عدش چون که هر آرمش است
 اے شهنشاه که ذیل عفو و دست بذل تو
 مجرم و محتاج را هم پوشش و هم پاشش است
 بیت سال است تا که منهاج سراج خسته را
 در دغا گوئی این حضرت فراز پاشش است
 از برای نصرت و تائید شاه و بندگانش
 در دغا در کوشش است در دغا در خواهش است
 محمود چرخ جلالت باد خاک و رگرت
 تا که خاک و چرخ در آرمش و در جنبش است
 گردش اهل زمین بر وفق فرمان تو باد
 تا بروج آسمان گرد زمین در گردش است

ایضاً منهاج السراج

شاه را چون نام خویش عاقبت محمود باد
 نصرت و تائید حق با عزم او مشدود باد
 دوستان رازی بقا و دشمنان رازی فنا
 نفع و ضرر بخشش و در کوشش محمود باد

در جهان باب امان از عدل او مفتوح باد
 باب بے دادی بعدش مخلق و مسدود باد
 چون حسودش شد بطالع از فلک منحوس و رود
 طالع او در پناه ایزدی مسعود باد
 سفره ملک جهان را دوده او شمع بس
 چهره اعدای او در دیدها چون دود باد
 اهل ایمان را ز چتر و رایتش امان است
 سایه بان دین حقند ظلّ شان ممدود باد
 مقصدش بر فضل حق چون تکیه گه دارد مدام
 بے توقف شاه را حاصل همه مقصود باد
 خاتم سرش چون نقش عدل و احسان یافته است
 شایسته تخت جوان بر تاج او مشهود باد
 داعی این سلطنت منہاج را ورد این دعا
 تا که باد و خاک و آب و آتش است مورد باد

حق تعالیٰ بادشاه وقت سایه یزدان سلطان السلاطین
 ناصر الدینا والدین ابوالمنظف محمود بن السلطان را بر تخت بادشاهی
 و سریر او امر و تواریح سالهای نامتناهی باقی و پاینده دارد۔
 آمین ✽

اتِّخَابُ اَزْ مَطْلَعِ السَّعْدِیْنَ

مُصَنَّفَةٌ

عبد الرزاق بن اسحق سمرقندی

در پانز سال حاوی اوراق عبد الرزاق بن اسحاق بموجب فرمان
سلطان آفاق متوجه ولایت هرموز و سواحل دریا بار شد و این
داستان اگر دوستان عیب ننمایند و بمطالعه آن رغبت نمایند شرح
و بسط تمام اختتام خواهد یافت و انواع غرائب و عجائب و در سلک
کلام انتظام خواهد گرفت و مدت سه سال به تفصیل و اجمال شرح
احوال و احوال باز خواهد گفت و بدستور معهود و قائل خراسان
و ماوراء النهر و عراق و فارس و آذربایجان بیان خواهد کرد
امید دار که در نظر مبصران جهان رواج یابد و آفتاب التفات
اعیان زمان بر آن تابد انشاء الله تعالی

داستان سفر هندوستان و شرح غرائب و عجائب آن

هر که را دیده بصیرت با نوار حقیقت منور باشد و مرغ جانش در
هوا و دانش طیران نماید بعین الیقین ببیند و بعلم الیقین داند که

دوران اجرام عظام افلاک و سیران اجزاء صغار خاک بر وفق علم و
ارادت صانع پاک عز شانه جاری است و انوار قدرت شامله و آثار
حکمت کامله و رذات و ذرات کائنات عالم و حرکات و سکونات بنی آدم
ساری و عنان عالمیان در قبضه قدرت و سرپیچہ قضا است و رقاب
سرکشان جهان محکوم حکم خدا *

اگر محول حال جهانیان نہ قضا ست
چرا مجاری احوال برخلاف رضا ست
بله قضا ست بہر نیک و بد عنان کش خلق
بدان دلیل کہ تدبیر ہائے جملہ خطا ست

و احوال اہوال رکوب بحر ع

آن نہ بحر لیست کہ پایان و کنارے درو

اظہر آثار قدرت عالیہ و اکبر انوار حکمت متعالیہ است و انہیں
جاست کہ در کلام معجز نظام ملک علام در فوائد آن در خوب تر آدابے
سرا انجام یافتہ و ارتکاب آن امر خطیر و خوض در آن بحر کبیر جز بتقدیر حق قدا
و میسر کل عسر شرح پذیر و قابل تحریر نیست *

بامضائے قضا و حکم تقدیرات ربانی
کہ بیرون است فکر آن نہ تدبیرات انسانی
شدہ مامور سوے ہند و شرحش کے شود روشن
کہ چون گشتم من حیران دران اقلیم ظلمانی

حضرت خاقان سعید انعام و احکام علوفه و اسپ یام عنایت
فرمود و این ضعیف جزئیات ساخته غره رمضان عزیمت نمود و براه
قستان بیرون رفته در اثنای بیابان کرمان بصورت شهری رسید
حصار و چهار بازار آشکار و دوران دیار و یار نه و آن بیابان از
سرحد مکران و سیستان تا نواحی دامغان تمام مسافت محل آفت
و محافست و بحد رمضان به بلده کرمان درآمد شهر و لکشا
و خطه جانفرا دار و غه آنجا امیر حاجی محمد فنا شیرین غائب بود،
بضرورت تا عید توقف نمود و عالی حضرت معالی منقبت امیر برهان الدین
سید خلیل الله بن امیر نعیم الدین سید نعمت الله که متعین بلده
کرمان بل جهان بود دوران او ان از بلاد هندوستان معاودت
نمود صنوف تملطف و فنون تفقد فرمود پنجم شوال از کرمان روان
شد و در اثنای راه با امیر حاجی محمد که از غارت ولایت بن بول
بازگشته بود صورت ملاقات روی نمود و عازم هر موز شده
منتصف ماه به ساحل عمان و بندر هر موز رسید، والی هر موز
ملک فخر الدین توران شاه کشتی روان فرمود و بکشتی در شهر هر موز
درآمد و شاق و مایحتاج مقرر شده ملاقات پادشاه بیستر شد و
این هر موز که آن را جرون گویند در میان دریابندریست که در
روی زمین بدل ندارد و تجار اقالیم سبعة از مصر و شام و روم و آذربایجان
و عراق عرب و عجم و ممالک فارس و خراسان و ماوراء النهر و ترکستان

و مملکت دشت قیچاق و نواحی قلماق و تمام بلاد چین و ماچین و خان
 بالق روے توجہ بآن بندر دارند و مردم دریا باران حد و چین و
 جاوه و بنگاله و سیدان و شهرهای زیر باد تناصری و سقوطره و شهر نو
 و جزائر دیوه محل تا دیار ملیبار و حبشه و زنگبار و از بندرهای بیجا نگر
 و گلبرگه و گجرات و کنایت و سواحل بر عرب تا عدن و جدّه و ینبوع
 نفائس و طرائف که ماه و آفتاب و فیض سحاب آن را آب و تاب دلو
 و بر روے دریای توان آورد بآن بلده آرند و مسافران عالم از هر جا
 آیند و هر چه آرند در برابر هر چه خواهند بے زیادت جستجو
 در آن شهر یابند، هم نقد دهند و هم معاوضه کنند، و دیوانیان غیر
 ندر و نقره از همه چیز عشرستانند و اصحاب ادیان مختلفه بل کفار
 در آن شهر بسیارند و بیرون از عدل با هیچ آفریده معامله ندارند
 و باین سبب آن بلده را دارالامان گویند و مردم آن بلده را
 تملق عراقیان و تعمق هندویان باشد و مدت دو ماه توقف واقع
 شد بل حکام بهر بهمانه نگاه داشتند، چند آنکه وقت مستحسن دریا
 که اول موسم و میان موسم است گذشت و آخر موسم که زمان طوفان
 و طغیان و زردان است رسید رخصت عزیمت دادند و نفران
 و اسپان را بعد از آنکه در یک کشتی نمی گنجند و و بخش کردند
 و در کشتی ها نشانند و بادبان ها بر کشیده روے براه
 آوردند و چون بوی کشتی بمشام ضعیف رسید و وحشت دریا

دید بنوعی بے خبر گردید که تا سه روز غیر از آمد شد نفس از هیچ مرامید
بیات نداشت و چون اندک بهوش آمد تجار که یار غار بودند یکبار
در خروش آمدند که موسم سفر دریا نمانده و هر که درین وقت سفر کنند خویش
در گردنش که قصد جان خویش دارد و با اتفاق نول یعنی اجرت کشتی حلال
کرده فسخ عزیمت نمودند و بعد از چندین مشقت در بند مسقط بفرین
آمدند و این ضعیف بار نقائے خاصه از مسقط بموضع قریات رسیده
رخت اقامت انداخت و خیم مقام برپاے کرد و تجار دریا با چنین
حالی را که شروع در سفر دریا کنند و بیسرنشود و در جائے بالضروره
باز مانند تباہی گویند فقیر از گردش سپهر سنگدل و روش مخالفت
زمانه غدار باد لے چون آبگینه شکسته و جانے از تن سیر آمده و
حالے بغایت تباہ تباہی شد و درین ایام که از جور چرخ بدرام و
جفائے روزگار ناسازگار آئینه خاطر انور که چون فروغ آفتاب
جلاداشت از آفات چرخ آبگون زنگار خورده بود و مصباح ضمیر
منیر که ماه از و هر شب اقتباس نور می کرد از تند باد حوادث
بے فروغ و تاب شد و طبیعت و قادی که گوهر شب افروز معانی
می ساخت و قریحه نقاد که لالی الفاظ آب دار می پرداخت بجمود
خمود مبتلا گشتند استغفر اللہ چہا میگویم خاطر خیرہ و ذہن تیرہ
شد، ناگاہ باتاجرے که از جانب ہندوستان مے آمد
آخر روزے ملاقات آمد و اند مقصد پُرسیده شد تاجر

گفت ع مقصود و گرنیست بجز شهر هرات
 چون نام آن بلده فرخنده شنیدم
 ع بیم آن بود که بیرون رود از سر هوشم
 التماس نموده خواهی باز رگان را ساعتی باز داشته مکتوب
 مصدر باین ابیات که رشحات آب حیات از مجاری الفاظ و عبارات
 آن متقاطر است به قلم عنبرین رقم و خامه مشکین شمامه بر بیاض
 غدار کافوری ثبت نمود :

نماز شام غریبان چه گریه آغازم
 بمویه های غریبان قصه پروازم
 بیاد یار و دیار آشنان بگریم زار
 که از جهان ره و رسم سفر بر اندازم
 من از دیار حبیبم نه از بلاد غریب
 مهینا به رفیقان خود رسان بازم

و آنچه مناسب این سیاق و سباق باشد از شرح احوال و هر
 گونه ملال به تفصیل و اجمال به تحریر و تقریر پیوست و چندان قطرات
 عبرت بر صفحات و جنات ریخت که از شوراب دیده در بحر عمان
 طوفان انگیخت و جمیع نفران و اسپان که در هر روز بکشتی دیگر
 رفته بودند حال ایشان درین و لا معلوم نشد و شاید که بعد ازین
 ع قصه ایشان زبان خامه آرد بر زبان

ذکر مدتی کہ بے اختیار در کنار دریا بار ماندہ بود و

احوالے کہ در منزل قریات در شہر قلہات روئے نمود

در وقتے کہ باضطرار در منزل قریات و ساحل دریا بار مقیم بود ہلال
محرم سنہ ست دران منزل ملال جمال نمود، و با آنکہ ایام بہار و ہنگام
اعتدال لیل و نہار بود تاب آفتاب چنان گرم مے افروخت کہ لعل
در کان و مغز در استخوان مے سوخت و شمشیر در نیام چون موم میگذاخت
و خورشید انور جو ہر را بر روئے خنجر اخگر وار مے سوخت *

بیت

ز بس کافتاب از ہوا یافت تاب	دل سنگ می سوخت بر آفتاب
چنان شد ز خورشید آفاق گرم	کہ چون موم می شد دل سنگ نم
تن ماہیان در دل آب گیر	چنان سوختی کاندہ آتش حریر
ز گرمی آب و ہوا گرم گاہ	ہمی برود ماہی بآتش پناہ
شکار اندران دست آسان شدہ	کہ صحرا پر آہوی بریان شدہ

حرارت حرور از ہاویہ خبر مے داد و التہاب گریاے حجیم ابواب
شعلہا ئے حجیم بر جہان مے کشاد، و چون ہوا می آن ناحیت
بہ طبیعت مخالف مزاج مردم این ولایت است برادر اکبر بل مخدوم
و انشور مولینا عفیف الدین عبد الوہاب و این ضعیف و باقی اصحاب

از اشتداد حرارت هوا و از دیاد قوت گرمای سرعجز بر بالین ناتوانی نهادند
و عنان ارادت بدست عنایت ربّانی دادند *

بیت

در دست ما چون نیست عنان ارادتی بگذاشتیم تا کرم او چه می کند
و همه را مزاج از منہاج اعتدال عدول نمود و محنت و ملال رحمت
و اعتلال افزود و تہائے جگر سوز و غمہائے محنت اندوز روز بروز
از دیاد می یافت، و تاب تب در کانون درون بحدّت و شدّت می
تافت، و این حال تباہ مدت چهار ماه متبادی شد و ضعف قوی و
مرض مستولی گشت *

قطعه

چنان شدم ز ضعیفی کہ میرم با خویش	صبا چو بوی گلیم می برد بہر کشور
بر آب خویش نماندم از آنکہ گردش چرخ	مرا چو کوزہ دولاب کرد زیر وزیر
جدان دید کہ رنج از تنم ہرگز	چنانکہ علت معلول را از یک دیگر

درین دلاشتنیدم کہ در نواحی قلمات موضعیت بسوز مشہور ہواے
سازگار و آبے خوشگوار دارد، با وجود ضعف قوی در کشتی در آمدہ عازم
قلمات شدم، و چون آنجا رسیدم مرض قوی شدہ، روز ہا در آتش
تہائے گرم می سوخت و شبہا بشعلہ آہ چرخ محنت می افروخت،
و کثرت عفونت قالب خاکی را چون جرم زمین از غلبہ بخارات و خانی
در زلزله افکند، و دست تصرف تب خیمہ صحت بدن را کہ پچمار
میخ عناصر برپای بود بہ تشدد باد حوادث از بیخ بر کند و این

شکسته در پنج غربت و خسته در دو فرقت در روز چون غنچه گل با دله
 تنگ اند جور زمانه بے وفا خون گشته لبها از گفت و گوی فرو مے
 بست و در شہا بسان گل ہائے نوشگفتہ چشمہا باز نہادہ بانظار گیان
 گلشن سبز فلک قصہ غصہ خویش بیان مے کرد، و مرغ جان از آشیان
 تن عزم مفارقت جزم کرد، و تن ضعیف از آسیب کربت و
 غربت بوداع جان راضی شد، و جان از حیات نا امید گشته
 دل بر مات نہاد و زمام تسلیم بقبضہ عنایت حق قدیم داد، و جناب
 محذومی اخوی مولانا عقیف الدین عبدالوہاب و دیعت حیات را
 بقابض ارواح سپرد، و در جوار مزار صحابہ کبار رضی اللہ عنہم مدفون
 شد و در شہر غربت نہ ہر فرقت بنوع تاثیر کرد کہ شرح پذیر و قابل تحریر نیست
 و فقیر دل از جان برداشته و بود را نابود انگاشته در کشتی کہ عازم
 ہندوستان بود عزم سفر جزم نمود، و چند کس قوی این ضعیف را بر
 گرفتہ در کشتی انداختند و بسم اللہ مجریہا و مرہا و روز بان ساختند

بیت

درین دریائے خون خوار قضا ساز از رضا کشتی
 بدان کشتی قدم در نہ کہ بسم اللہ مجریہا
 فی الجملہ ہوائے دریا ساز و آردہ امید عافیت داد و صبح صحت
 از مطلع مراد طلوع آغاز نہاد و جراحت ہائے خدنگ جگر دوز بیماری
 التیام یافت و مشرب تیرہ حیات بار دیگر صفا و روشنی پذیرفت

و باد موافقت وزید و کشتی بر روئے آب چون باد روان گردید *

بیت

ساخته حکمت کار آگهان | خانه گردنده بگرد جهان
 نادره حکم خداے حکیم | خانه روان خانگیانش مقیم
 آن پرندۀ که بے مدد بال و پر پروا و آن روندۀ که
 بے دستیاری پای بطریق پیکان دود و مرکبے که در آب بسینہ
 جولان نماید، مہمے کہ بر پشت موج چون مار بہ شکم سیر کند، ہلالے
 کہ ہزار سال بدر کامل نشود، خود در بند انا دیگران را از طوفان
 بلا خاص وادہ خوشتن مسلسل لیکن چون باد نہ بخیر بر آب دریا نہاد
 مانند بیدلان نہ در زمین نہ در آسمان، و بر سیرت اصحاب کرامت بر
 روئے آب روان کو ہے ب عظمت پیش از قیام قیامت در سیر و ابرے
 باہیت چون مرغ آبی در طیر، راست کمانے است خم دار، چون
 فلک دوار سیار، و تیرے چون قطب ثابت ایستادہ بر یک قرار *
 در عین بے قراری بر یک قرار دایم

کمان چون مسافران رو بہ راہ دارد و تیر در میان چون مہمان
 مقام نگاہ دارد، در رفعت تیر فلک را باوج رسد و در سرعت
 سیر تیر باو گاہ موج نرسد، در جہت و خیز باد را بدو منزل
 پس گزارد و ہر چند از کمان سخت تیر اندازند کشتی از و
 بیشی دارد *

بیت

پیشتر از باد و روز باد | پیشتر از تیر و پر و در کشاد
تا بعد از هژده شبانه روز در بندر کالیکوت بعنایت مالک الملک
و الملکوت لشکر انداختند، و شرح بدائع آن دیار و فتن فقیر با نجا
بے اختیار در قلم می آید *

داستان رسیدن به هندوستان و شرح اطوار و اوضاع و بیان غرائب و عجائب آن

کالیکوت بندر است امن آباد قرینة هر موز و جمعیت تجار هر بلاد
و دیار، و یافتن نفائس بسیار از اجناس دریا بار خاصه مملکت زیر باد
و حبشه و زنگبار، و گاه گاه از جانب بیت اللہ و سائر بلاد حجاز جہان آید،
و مدتی با اختیار در آن بندر توقف نماید، و آن شهر کفار و دار حرب
است، جمعی مسلمانان در آن شهر مقیم شده اند، و دو مسجد جامع ساخته
جمعه با جمعیت خاطر نماز گذارند، و قاضی متدین دارند، و بیشتر
شافعی مذهب باشند، و در آن شهر امن و عدل چنان است
که تجار که در ثروت نقش بکار دارند به آنجا از دریا بار مال بسیار
آرند، و از کشتی بدر آورده در کوچه و بازار اندازند و مدتی
به ضبط و محافظت آن پردازند، و امینان دیوان محافظت

نمایند، و شب و روز گرد آن بر آیند، اگر فرو شدند کواة
چهل و یک ستانند و الا بیج وجه تعرض نرسانند، و رسم بندر ہائے
دیگر آن است کہ اگر کشتی بہ بندر معین مے رفت و ناگاہ بہ تقدیر
اللہ سبحانہ و تعالیٰ بہ بندر دیگر فتاد آن کشتی را باد آوردہ
گویان غارت کنند، مگر کالیکوت کہ ہر کشتی از ہر جا آید و ہر
طرف و دو چون آنجا افتد بآن کشتی بدستور سائر کشتی ہا
عمل کنند، و بہ کم و بیش تعرض نرسانند، القصہ حضرت
خانقاں سعید اسپ و پوستین و دگلہ طلا و وزی و کلاہ
نوروزی بہت والی کالیکوت تعیین فرمود، و سبب آن
بود کہ جمعے ایلمچیان آن حضرت از طرف بنگالہ بازگشتہ با اتفاق
ایلمچیان بنگالہ در کالیکوت تباہی شدند، و شرح بسطت مملکت
و قوت سلطنت آنحضرت بحکم آنجا رسید، و سخن آنکہ سلاطین
رُبع مسکون شرقاً و غرباً و برآ و بحر اُرسِل و رسائل ساختہ
آن در گاہ راقبہ حاجات و کعبہ مناجات میدانند از معتقدان
شنید و در آن زودی پادشاہ بنگالہ از تغلب سلطان ابراہیم
جونہ پوری شکایت نمودہ استغاثت و استعانت بدرگاہ سلاطین
پناہ رفغ کردہ بود و آنحضرت فرمایان جہان مطلع در صحبت جناب
شیخ الاسلام خواجہ کریم الدین ابوالکارم جامی بوالی جونہ پور
فرستاد و پیغام داد کہ معترض مملکت بنگالہ نشود، و الا ہر چہ

بیند از خود بپیند، و پادشاه چون پور چون بر مضمون فرمان همایون
مطلع گردید دست تطاول از ملک بنگاله باز کشید، چون والی کالیکوت
این اخبار را استماع نمود هر گونه تحفه و بیلاک ترتیب فرمود، و قاصد
روان کرده عرصه داشت که درین بندر جمعه و عید خطبه اسلام
می خوانند اگر آنحضرت رخصت فرمایند بنام و القاب همایون معزز
و مشرف سازند.

پیت

خوش آمدست جهان را صدای خطبه او چنانکه زمره کفار میل آن کردند
و قاصد او مصاحب الیچیان که از بنگاله می آمدند بدرگاه همایون
رسید و امر اعرضه داشت و تحفه او را بموقف عرض رسانیدند و
قاصد او مسلمانی سخن دان بود، و در اثنا سخن باز نمود که اگر آنحضرت
نسبت با او عنایت فرماید و ایچی خاصه برای او ارسال نماید
تا او را بدین اسلام دعوت کرده قفل ظلمت و ضلالت از
دل تاریک او کشاید و فروغ نور ایمان و تاب آفتاب عرفان
از روزن خاطر او در آید هر آینه صواب و ثواب خواهد بود،
آنحضرت ملتمس او مبذول داشته امر را فرمود که ایچی یراق
کنند و رقم تعیین بر فقیر کشیدند، و بعضی ساعی گردیدند
بخیال آنکه شاید ازین سفر باز نیاید، این فقیر از ان
سفر خطیر بعد از سه سال فرخنده فال باز آمد، و ساعیان
براه عدم رفته بودند فی الجمله چون در کالیکوت از کشتی

بیرون آمد قومی دید که هرگز مثل آن در خیال نمی گردید *

بیت

عجب گونه قومی نه مردم نه دیو که عقل از تقاشان شود در غریب
 اگر دیدمی مثل ایشان بخواب و لم سالها داشتی اضطراب
 مرا آنس باروے مه وش بود نه با هر سیاهی مشوش بود
 سیاهان برهنه اندام لنگوت باز ناف تا بالای زانو بسته
 در یک دست کتاره هندی چون قطره آب و در دیگری گاو پری
 بزرگ چون پاره سحاب، بادشاه و گدا باین صورت باشند، اما
 مسلمانان جامه های فاخر پوشند، بطریق اعراب، و انواع تکلف
 کنند در همه باب، با جمعی مسلمانان و فوجی کافران ملاقات شده،
 و ثاقبی مناسب تعیین نمودند، و بعد از سه روز به پیدای بادشاه رسید
 شخصی دیدم برهنه اندام بر صفت هندوان دیگر، و پادشاه آنجا را
 سامری گویند، و چون فوت شود خواهرزاده بجای او نشیند، و
 به پسر و برادر و اقربای دیگر ندهند و کسی بتغلب پادشاه نشود،
 و کفار اصناف بسیار باشند، بر همه و جوگیان و غیر آن، با آنکه
 در اصل شرکت و بت پرستی شریک اند، هر قومی روشی علیحده
 دارند، چون یا سامری ملاقات شد مجلس او بدو سه هزار هندو شکل
 موصوف آراسته بود، و کلان تر مسلمانان هم در آن مجلس حاضر
 شده و این ضعیف را نشانده نشان حضرت خاقان سعبه را

خواندند، واسپ و پوستین و دگله طلا دوزی و کلاه نوروژی گذراند،
 سامری تعظیم تمام بجایه نیاورد، و از مجلس او بازگشته بو تاق آمد،
 و جمعی نفران که بادشاه هر روز با چند سراسپ و اندر هر جا چیزی در
 کشتی دیگر نشانده روان کرده بود، و ایشان را در دریا و در فلک سیر
 گرفته و تمام اموال برده بجان خلاص یافته بودند، در کالیکوت
 بیک دیگر رسیده بیدار عزیزان مشرف شدیم * بیت
 المنة لله که نمودیم و بدیدیم * دیدار عزیزان و بمقصود رسیدیم
 از اواخر جمادی الآخری تا اوائل ذی حجه در آن مقام محمود
 قرین محنت و همنشین طالت بود، و درین اثنای شبی که در سیاهی
 از حال عاشقان نشان می داد، و در درازی گره از زلف خوبان
 می کشاد، سلطان قاهر خواب بعزل کار فرمایان حواس فرمان
 رانده و در دو طبقی خانه مردم چون دهان غنچه بسته مانده و بعد
 از انواع محنت بر بستر استراحت در خواب رفته بود، حضرت
 خاقان سعید را دید که بآئین سلطنت برای می رفت بفقیر
 رسید، و دست مبارک بر روی بنده مالید و فرمود که ملول
 مباش، صبح بعد از ادائے نماز صبح این خواب بخاطر آمده
 شادمان شد، اگر چه خواب ها در اغلب احوال در سلک اغداث
 احلام انتظام دارد و صدق آن در حالت بیداری کمتر اتفاق
 افتاده، اما احیاناً آنچه در خواب نموده بعینه موافق آن در بیداری

واقع بوده و صنادید انام بمنزلہ الہام داشتہ اند، و خواب حضرت
یوسف علیہ السلام و خواب عزیز مصر بر عزیزان پوشیدہ نباشد، یا
خود دیرین اندیشہ. بوم کہ شاید صبح سعادت از مطلع عنایت طلوع
نماید و شب اندوہ و محنت پایان آید، با اصحاب سخن خواب در میان
آورده از تعبیر استفسار مے نمود کہ ناگاہ کسی آمدہ خبر آورد کہ پادشاہ
بیجانگر کہ مملکت وسیع و سلطنت رفیع دارد و قاصد و نشان بنام سامری
فرستادہ مضمون آنکہ ایلمی حضرت خاقان سعید را در روز باین
جانب فرستد، و سامری اگرچہ در تحت حکم او نیست اما از بغایت
ترسان و ہراسان باشد، چہ گویند پادشاہ بیجانگر سی صد بندہ دارد
و ہر یک قریبہ کالی کوت و در خشکی دوسہ ماہہ راہ شہر و ولایت
اوست و کالی کوت و چند بندہ کہ متصل آن است تا قائل کہ در
برابر سرانند پ کہ سیلان نیز گویند واقع است، ہمہ را ملیبار
می نامند، و جہازات از کالی کوت بکئ مبارکہ مے رود و اکثر
فلفل می برند، و مردم کالی کوت در دریا دلیر باشند، و بہ
چینی بچگان اشتہار دارند، و وزوان در دریا متعرض کشتی
کالی کوت نشوند، و در آن بندہ ہمہ چیز یافت است، و ہیچ
عیب نیست بغیر گاؤ کشتن و گوشت گاؤ خوردن، و اگر کسی
گاؤ کشد و معلوم شود بے توقف آن کس را بکشند، و
گاؤ را چنان عزیز دارند کہ خاکستر سرگین او را بر پیشانی

النذر فی الجمله فقیر اجازت یافته از کالیکوت بیرون آمد و بکشتی از
 بندر بندرانه که داخل ملیبار است گذشت به بندر منگلور که سرحد
 مملکت بیجانگر است رسید، و دوسه روزه آنجا بوده بر شکلی روان
 شد و دوسه فرسنگی منگلور بنخانه و پید که در همه جهات نظیر آن
 نباشد، مربعی متساوی الاضلاع تخمیناً ده گز در ارتفاع پنج گز،
 مجموع از روی ریخته، چهار صفحه، و در صفحه پیش گاه بنی بصورت
 آدمی تمام قد از طلا ساخته، و در یاقوت احمر و در چشم او چنان
 لطیف پرداخته که بعینه گوئی نگاه می کند، در غایت دقت و کمال
 صنعت، و از آنجا گذشته هر روزه بقصبه و دیهی منور عبور می
 شد، تا کوچه پیش آمد که دانش بر سر آفتاب سایه می انداخت،
 و تیغش نیام از گردن بهرام می ساخت، کمرش از نگیمنها و کواکب
 ثواب جو زهر صمغ و سرش از افسر مکل اکلیل لمع.

بیت

ز بسکه با کمر او مساس کرد فلک : تنش تمام چو برگ بنفشه گشت بکود
 و پایان آن کوه درختان انبوه و اشجار خار دار چنان فراوان
 که هیچ وقت سواد آن از پر تو شمع آفتاب مانع افروزه نور نشده و
 ابر بهمان پرور برتر بسته آن خاک و ست نیافته، و ازین کود و
 بیشه گذشته بقریه بیلور که بنیان و خوبانش نمودار حور و قصور بودند
 رسید و درین بیلور بنخانه ایست چنان بلند که از چند فرسنگ می

نماید و صفت آن عمارت بے مبالغه به تحریر و تقریر است نمی آید
 مجمل آنست که در میان آن ده قریب ده جریب فضا است چون
 باغ ارم دلکشا، و درون فضا گلها و گون گون چوں برگ درختان
 بیرون اندر احصاء، قد سرو برب جو بیار راست چون عکس قامت
 یار و در آب چشمه های عاشق اشکبار می نمود، و چنان تا از شاخ
 جوانی بر خور و از باشد پیوسته دست بدعا می کشود، و سپهر جهان دیده
 در نظاره آن تن چشم گشته گم در سترانه رخساران چین می گشت
 زان غایت حیرت در مطالعه اوراق ریا چین سرش می گشت
 تمام زمین آن سبز و ریاحین و اطراف آن طاق نماها از سنگ
 تراشیده در کمال تزیین و در میان آن فضا کرمی بقدر آدمی از
 سنگ خوب تراشیده و سنگها چنان بهمارت و لطافت بر یک دیگر بسته
 که گوئی یک تخته سنگ است یا قطعه ایست از سپهر نیلگون بر بسط
 ربع سکون ظاهر شده و در وسط آن کرمی عمارت سر بعیون افراشته
 گنبد از سنگ کبود و مخروطی و انواع نقشها و در سنگ سه طبقه نگاشته

قطعه

از ان گنبد چگویم که لطافت جهان را نسخه خلد برین بود
 خیم طاق بلندش چون مه از زینت با فلک پراو همی سود
 چندان نشنیده بودیم سر تیز و خامه سحر انگیز برین خا بود که
 مانند آن به کجا و خا را نتوان نمود، چنانچه از پایان تا بالا مقدار کف

دستی بران عمارت عالی از نقش فرنگی و خطائی خالی نبود، صورت عمارت
چهار صفحه طنبی طول سی گز عرض بیست گز در پنجاه گز ارتفاع تخمیناً *

بیت

تا سرش از اوج بگردون شتافت گنبد بے سنگ از سنگ یافت
سنگ وی از بسکه بخورشید سود زو نه بر خورشید عیارے نمود
گر نه خرف شد فلک شیشه سازه از چه بران سنگ شود شیشه باز
و غیر ازین عمارات دیگر خرد و بزرگ مجموع منقش و مصور و رعایت
لطافت، و در آن مقام صبح و شام بعد از عبادات سازه ها نوازند و پروها
سازند و سماع کنند و دعوت دهند، و تمام مردم آن قریه را و نازلان
و ادراعات از آنجا مقرر است و از شهر بآوردند و بآنجا آورند و
با اعتقاد اینان کعبه گبران است، دوسه روز در آنجا ساکن بوده، و
بعد از آن مراحل پیوده او خرابه ذی الحجه به بلده بیجا نگر رسید و پادشاه
جمعے باستقبال فرستاده بمقام نیکو فرود آوردند *

ذکر تتمه داستان سفر هندوستان و صفت شهر بیجا نگر و هفت حصار در گردیکر

از حکایات سابق و کلمات متناسق سامعان الفاظ و ناظران حرف
مطلع و صاحب وقوف اند که اخبار سفر دریا با بیجا رسیده بود که

حاوی اوراق عبدالمزاق بن اسحاق بشهر بجانگر رسید، شهری دید
 در غایت عظمت و آبادی و پادشاهی و در کمال سلطنت و جهان بینی
 مملکت او از سرحد سراندیپ تا ولایت گلبرگه و از حد و دینگاله تا ناحیت
 ملییار زیادت از هزاره فرسنگ باشد بیشتر ولایات معمور و معتبر و موازی
 سی صد بند دارد و زیادت از هزار فیل کوه پیکر حضرت منظر و یازده
 لک لشکر، و در تمام هندوستان راسه خود راسه تر از و نشان نمیدهند،
 و پادشاهان آن ولایات را راسه خوانند، و بر همه پیش او بر همه مقدم
 باشد حکایات کتاب کلیله و دمنه که در زبان پارسی کتابی خوب تر از آن
 در میان نیامده، و اندر ای و بر همین منقول است همانا از نتایج حکمت
 و انبایان آن مملکت خواهد بود، و شهر بجانگر که مردم دیده نظیر سواد
 آن چشم ندیده و گوش هوش در همه جهان شبیه آن نشنیده، وضع آن
 چنان است که هفت حصار و شهر بند در گرد یک دیگر کشیده و گرد و اگر
 حصار اول در عرض پنجاه گز همه با سنگها بقدر آدمی نصفه در زمین
 و نصفه بیرون نزدیک هم محکم کرده اند، چنانچه سوار و پیاده و لیر آسان
 نزدیک حصار نتوان رفت، و اگر کسی خواهد که صورت آن هفت حصار
 و شهر بند آن را نسبت با شهر هرات در خاطر آرد چنان بر لوح اندیشه
 نگارد، که حصار اول از کوه مختار و دره و دو برابر آن تا کنار رود و پل
 مالان که در جانب شرق قریه غیزان و در طرف غرب قریه سینان باشد
 حصار راسه است مدور بر سر کوه از سنگ و گچ ساخته و در وازه های محکم

پیرداخته و دروازه بانان حاضر و در جزئیات پنجم احتیاط ناظر همچنین
 حصار دوم از پل جوی نوتاپل دره قره و در شرق پل ریکیه و چکان و
 در غرب باغ زبیده و قریه چنیا، و حصار سیم از مزار امام قزالدین
 رازی تا گنبد محمد سلطان شاه و حصار چهارم از پل انجیل تا پل کاره،
 و حصار پنجم از در باغ زانان تا پل آب چکان و حصار ششم از دروازه
 ملک تا دروازه فیروز آباو، و حصار هفتم که در میان واقع است ده برابر
 چهار سوے شهر هرات باشد و آن درگاه پادشاه است، چنانچه
 دروازه حصار اول که در طرف شمال است تا دروازه که در جانب
 جنوب و در سنگ شرعی باشد و همچنین در شرق و غرب و میان
 حصار اول و دوم تا سیم مزارع باغات و عمارات است و از سیم تا
 هفتم غلبه بسیار و دکان و بازار، و بر درگاه پادشاه صورت چهار بازار
 برابر یک دیگر واقع شده آنکه بر جانب شمال است ایوان کیوان
 یعنی سرائے و بر سر هر بازار طاقے رفیع و رواقے بدیع
 برآورده اند، اما ایوان پادشاه از همه اعلا است و بانار با بغایت
 عریض و مستطیل باشد، چنانچه گل فروشان در پیش دکانها تخت با
 بلند نهاده اند، و از دو طرف گل فروشند و دیوان شهر پیوسته
 گل خوشبوئے تازه روئے باشد، چنانچه طعام ضروری دانند
 بے گل نیز صبر نتوانند، و اهل حرفه هر جماعت و کسب با متصل
 یک دیگر دارند، و هر یک از این هر وارید و الماس و پاتوت و زهره و در بازار

آشکار فروشد، و مر و اید با ے آبدار و دیر با ے شا بهار که خواص
 وریا ے بصارت شبیه و نظیر آن ندیده و نشنیده و جوهری فلک
 هر حبه را از ان حبه القلب بهادر میان آورده و از غیرت هر
 دانه آن آتش در خرمن ماه چهارده افتاده آن کره نقره خنگ
 دریایی که جولانگاه او تاج شاهان است و میدان آن کف دست
 بحر نوال سلطان، زاده کان نه اما دما در دکان قرار و آرام او،
 و صاحب عرولت نه اما در گوشه مقام او، یا قوت با ے زمانی که
 از غیرت رنگ او دل ناز خون شده، و از شرم فروغ او جرم
 آتش و سنگ نهان گشته، مهر خورشیدش بصد خون پرورده
 و کوه سنگین دلش درون سینه بصد ناز بر آورده، آتش است
 که از پیچ آب فروغ او میرو، آفتاب ے که از کسوف تغییر نپذیرد
 الماس با ے پیکانی که سهمش از کان رعد چون برق رخشان جسته
 و بهر جا رسیده سوخته و خسته، و برین و لمعان زبان سنان
 آفتاب نرود او الکن و در حدت و شدت حسام بهرام پیش او
 پاره آهن، عجب نباتی که در دل حرقت نه هر طایل اندازد و طرفه
 زبانی که چراغ جان را بے تاب و فروغ سازد او را به جو فروشد -
 اما در بهاصمه بر ابر طلاست بظاهر و نفی ندارد اما شعاع باطنش
 رشک زهره زهر است زهر و با ے سبز ریحانی که در نظاره آن چشم
 بینندگان حیران است و از صیرت آن معنی الخضره تزیل

فی البصری بر مردمان عیان و اعیان جهان را از مشاهدۀ لطافت آن
 انگشت حیرت در دهان طراوت رنگ ترش و در چهار فصل بر رنگ
 آب سبزۀ نورسته از نظارۀ آن در لرزه و تاب و در فضاء و کشتاد
 درگاه سلطنت پناه آبهائے روان بسیار و جویها از سنگ تراشیده
 لمسا و هموار، و بر دست راست ایوان سلطان و ایوان خانۀ ساخته
 بغایت معظم صورت چهل ستونی و در پیش و کانی بلند زیاده از
 قنادمی بسته اند و رسی گنہ طول و شش گنہ عرض و دفتر خانہ و
 نویسندگان اینجا باشند و نوشتن ایشان و نوع است یکے بر
 برگ جوز ہندی کہ دو گنہ درازی دارد و دو انگشت پینا بقلم آہن
 منقش مے کنند و بیچ رنگ نیست و این مکتوب کم بقا باشد۔ دوم
 جنس سفیدی را سیاہ کنند و سنگ نرمی دارند بچو قلم تراشند و
 با آن مے نویسند و ازان سنگ رنگ سفید برین جنس سیاہ مے
 آید و بسیار مے ماند و این دفتر معتبر باشد، و در میان آن چهل ستون
 بر دکانی خواجہ سرائی دیانک نام تنها باستقلال و ایوان نشینند و در
 پایان دکان چوب داران صفہا کشیدہ ایستادہ اند ہر کس را ہم
 باشد بمیان چوب داران در آمدہ محقر تحفہ گزارند، و روسے بر زمین
 نہادہ باز بر پا ایستند و سخن عرض کند و یانک بقاعدہ کہ در آن
 ملک بعدل مقرر است حکم کند و دیگر کسے را مجال سخن نباشد۔ و
 چون دیانک از دیوان برخیزد چند چتر ملون پیش او مے برند۔ و

نفیر می کشند و از دو طرف مداحان دعای کنند و تا پیش پادشاه
 هفت جا و زبان نشسته باشد و چون دیانک روان شود بر هر دو
 چیزی باز ایستد چنانچه از در هفتم دیانک تنها درون رود و
 مهمات عرض کند و بعد از زمانه بیرون آید و در قفای درگاه
 پادشاه خانه و جای دیانک باشد، و بر دست چپ درگاه پادشاه
 ضراب خانه است، و زرا ایشان سه نوع طلایی مفتوش باشد یکی
 را در همه گویند قریب شقالی بدو دینار کیکی دوم را پرتاپ خوانند
 نصف آن و سه دیگر را فتم خوانند و شران از همه راجح تر فتم است
 و شش یک فتم از نقره پاک سازند و تار گویند و آن نیز بغایت
 راجح است و سه یک تار از مس باشد و جتل نامند، قاعده آن
 ملک چنان است که تمام ولایات بمیجا و مقرر در بضراب خانه آرند
 و هر که از دیوان در نویسند بر ضراب خانه حواله دارند و سپاهیان
 هر چهار ماه مرسوم گیرند و کسی را بر ولایت چیزی ننویسند لاجرم
 آن ملک بنوع معمول است که شرح و بسط در آن باب موجب
 مزید اخطاپ است و در خزانه پادشاه خانهها باشند مانند جو ضرها
 پر طلای گداخته یک پاره و تمام خواص و عوام آن دیار تا مخترقه
 بانارنا جوهران و مرصعات و رنگوش و گرون و یاترو و سروس و
 انگشت باشد و در برابر دیوان خانه فیلی خانه ایست که اگر چه پادشاه
 را در ملکیت فیلی بسیار باشد اما فیلیان بزرگ را بر دوگاه نگاه دارند

و در درون حصار اول و دوم میان شمال و غرب قیلان توال کنند
و قیل بچکان حاصل شوند و پادشاه را قیل سفید لیست بغایت
جسیم و جاجا مقدار عدسی بوز رنگ، هر روز صبح را پیش راس
آرند دیدن او را بفال، نیک و اند و قیلان درگاه را کچری دهند.
چنانچه کچری پزند و پیش قیل از دیگ بیرون کرده نمک ریزند و
شکر تر پاشیده مزوج سازند و قیلها هر یک نزدیک بدومن دروغن
فرو برده در دمان قیل دهند و اگر ازینها یک فوت شود قیل قصد
قتل قیلان کند و پادشاه نیز قهر کند و ترے دو نوبت این نوع
غذا دهند و هر قیل را خانه جدا باشد دیوار با بغایت محکم و بالا
بچوب های قوی پوشیده و زنجیرها که در گردن و پشت قیل بسته
باشد سر زنجیر را بر بالا استوار کنند و اگر جای دیگر بند قیل
آسان کشاید و بر دستها نیز زنجیر دهند و اگر فتن قیل چنان باشد
که در راهی که باب میرود چاه کشته فرو برند و هر چاه راست
پوشند و چون در آنجا افتد دو سه روز هیچ کس نکرده و بعد
از آن شخصی آید و چند چوب محکم بر روز ناهنگاه کس آید و زننده را دور
اندازد و چوب را گرفته پرتاپ دهد و قدری علف پیش او انداخته
باز نکرده و همچنین چند روز شخص اول قیل راسی زند و دوم منع
میکند تا با شخص دوم انس گیرد و او با هتگی نزد یک قیل رود و میوه
که مرغوب قیل باشد نزدیک برود و او را خارش و مالش دهد تا باین

نوع ریاضت رام شود و گردن به بند نهد.
 حکایت گویند خیل از بندگر سخته بصحرای جنگل رفت فیلان
 از عقب رفته در راه او چاه کندول فیل از آن جیلها می هر اسیر
 چو آهوی از دام صیاد جسته

چوبی مانند عصا در خرطوم گرفته پیش پیش بر زمین نهاد و احتیاط
 میکرد و بآب می رفت فیلانان از گرفتن آن عاجز شدند و پادشاه
 میل گرفتن آن فیل داشت فیلانی از بالا می درختی که فیل از پائین
 آن می گشت پنهان شده در وقت گذشتن فیل خود را از بالا می
 درخت بر پشت فیل انداخت و ریسمان سطری که بر پشت و سینه
 فیل می بندند و هنوز آن ریسمان بسته بود محکم گرفت فیل هر چند خود
 را جنبانید کلا تید و خرطوم انداخت فائده نداشت و بر پهلوی غلطان شد
 بر پهلوی که می غلطید فیلان به پهلوی دیگر می جست و درین اثنا چند نوبت
 قلابها بر سر فیل زد و چنانکه فیلک زبون شده متقاعد شد و تن به بند و گردن
 بکند نهاد فیل را پیش پادشاه آورد و پادشاه دیار او انعام تمام فرمود
 و پادشاهان هندوستان به شکار فیل روند و یک ماه و بیشتر در
 صحرا و جنگل باشند و فیلان گرفته بآن میامات کنند و گاهی
 گناهگاران را در پای فیل اندازند تا بر آن خرطوم و دندان تا چیز
 سازد و ستیجاریان از سبلان به ولایت میبرند و گز اندر گز اعتبار کرده
 فرود شدند و در برابر ضراب خانه شعله گاه ست گویند و اندوه هزار

مقرر است که هر روز اجرة ایشان دوازده هزار فتم دهند و کار عسان
آن است که از قضایا و محامات این هفت حصار با خبر باشند و هر چه
گم شود یا دزدید و ایشان پیدا نمایند و اگر نه تاوان دهند، چند بروه
که رفقای فقیر خریده بودند گریختند و به شحنة رسانیده حکم کرد که عسا
آن محل که مسکن مسکینان بود پیدا کنند یا تاوان دهند عسان قیمت
معلوم کرده تاوان دادند. این ست صفت شهر بجانگر و شرح
احوال پادشاه و حاوی اوراق که اواخر ذیحجه که بشهر بجانگر رسید بود
دور و ثانی بغایت عالی که در بهرات بجا و بالاک دروازه ملک باشد
ممر جمهور خلایق بموجب تعیین اقامت نموده چند روز از کوفت راه
برآسود و هلال محرم در آن شهر محظّم و منزل جمال فرخ قال نمود روزی
قاصدان از درگاه پادشاه آمدند و فقیر آخر روز بدرگاه رفت و پنج سر
اسب خوب و دو قنّور کمنا و اطلس پیش برد پادشاه در چهل ستونی
به عظمت تمام نشسته بود و بر سیمین و سیار علیّه بسیار حلقه بسته و پادشاه
قبای اطلس زیورنی در یزدان مروارید های آبدار بل درهای شاهوار
که جوهری عقل قیمت آن و شوار داند گردن بند ساخته سبزارنگی لاغر
اندام مایل به بلندی بغایت حیوان بود و بر دو عارض غبار خطی و بر وزن
پنج نه صورتی بنی و طبع ع قفیر را پیش او بر دند سرفرو و آورد او
التفات نموده نزد یک زود تشنه و نشان های یوں راستانده سپرد و
کلمه هجی را گشت سالار پیش وقت گشت که پادشاه بزرگ برآی ما

ایلیچی فرستاد و چون فقیر جهت گرمی ہوا و تعدد جاہما عرق بسیار کرده بود
 پادشاہ مرحمت نمود و یاد ز نہ خطائی کہ در دست داشت عنایت فرمود
 و طبقے آوردند و دستہ تنبول و بستہ پانصد فہم و مقدار بیست مثقال
 کافور جو از نہ بہ فقیر دادند و اجازت یافتہ بو ثاق آمد علوفہ ہر روز دو
 گوسفند و چہار جفت مرغ و پنج من برنج و یک من روغن و یک
 من شکر و دو ورہہ زر آوردہ بودند و ہجین ہر روز مے آہ و ند و ہفتہ
 و ذوبت آخر روز مے طلبید و احوال حضرت خاقان سعید مے پر سید
 و ہر ذوبت دستہ تنبول و بستہ فہم و چند مثقال کافور مے آوردند و
 کلمہ چی رائے گفت پادشاہان شہا ایلیچی را دعوت دہند خوان نہند چون
 ما و شہا طعام یک دیگر مے خوریم ع

این بستہ زر دعوت ایلیچی باشد

تنبول برگلیست مانند برگ نارنج و از تر در ہندوستان و اکثر
 بلاد عرب و ملکات ہر موز آن برگ را بسیار معتقد باشند و در واقع
 جائے اعتقاد است و بیان تداول آن چنان است کہ مقداری
 فلفل کہ آنرا سپاری نیز مے گویند شکنند و در دہان نہند و یک برگ
 تنبول را برابر از فی آہک تر کردہ بر دمالند و پیچیدہ در دہان نہند و
 ہجین تا چہار برگ در دہان مے نہند و مے خایند گاہے کافور
 بآن فہم کنند و گاہے آب و دہان سرخ شدہ اندازند و خسارہ ہا پر فروزد
 و سر خوشی مانند شراب تصور شود و گر سنگی را تسکین دہد و سیر را

راغب طعام سازد و بوی طعام برود و دندان محکم کند ۛ

ذکر جشن هنادومی که پیش کفار اعتبار بسیار دارد

کفار تسلط شعار آن بلاد و دیار از روی تکبر و اقتدار و تجبر و افتخار
سالی یک بار جشنی خسروانه و بزمی پادشاهانه میبایم نمایند و آنچنان
است که پادشاه بیجا نگر فرمود که از تمام ممالک او که سه چهار ماهه
راه است سرداران و کلان تران روی بدرگاه پادشاه آوردند و
هزار فیل چون دریای جوشان و ابر خردشان بسلاحهای آراسته
و صند و قهای پیراسته و بازی گراں و نطف اندازان دران با بازداشتن
و بر روی و خرطوم و گوش فیل صورت های غریب و نقش های عجیب
بشکوف و غیر آن نگاشته حاضر ساختند ۛ

چون سرداران لشکر و گردن کشان بر کشور و دانیان برهن و
فیلان چون اهرمن بر درگاه فرمان فرمای زمین و زمن بموعده معین
جمع آمدند سه روز متعاقب در ایام بیض ماه رجب در فضا
بسیار وسیع و مقامی بغایت بدیع از کثرت آن سواد و فیلان کوه
نهاد امواج بحر اخضر و افواج دشت محشر معاینه بود و صورت
وَ إِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ بے شبهت روی نمود ۛ

هیکل فیلان به زمین خم نگند زلزله در عرصه عالم فگند
زناں همه دندان که بلا سنج بود روی زمین عرصه شطرنج بود

از چشم و پیل و ران پیل مال حشر حسب ثابت و سیر حبال
 و دران فضا و لکشا چهار طاقهای جان فزا بسته بودند سه طبقه و
 پنج طبقه از بالا تا پایان تصویر مجسم کرده هر صورتی که در خیال آید از آدمی و
 و حوش و سایر حیوانات تا گس و پیشه همه در غایت وقت و
 طاقت ساخت و بعضی چهار طاقها چنان پرداخته که گردان بود
 و بساعت روی دیگری نمود و از منظر با و غرقا هر لحظه ماه روی دیگر
 چهره می کشود و در پیشان آن میدان چهل ستونی نه طاق و کمال
 لطافت تزئین داده و تخت پادشاه در طاق نهم نهاده مقام
 فقیر در طاق هفتم مقرر فرمودند و غیر یاران فقیر هر که در آن طاق
 بود اخراج نمودند و میان چهل ستون و چهار طاقها در میدان
 بنایت پاکیزه مطربان و قوالان خوانندگی و گویندگی کنند و
 بیشتر مطربان دختران باشند جمعی دختران ماه رخسار چهره
 خوشتر از نو بهار با جامه های زیبا و صورت های دلربا بسان
 گل تازه در پس پرده نازک می آمدند تا برابر پادشاه ناگاه
 پرده را که از دو طرف گرفته اند بر اندازند و دختران راه پا
 کو فتن سازند بنوعی که عقل از هوش رود و روح مد هوش گردد و در
 بازی گران بازی های غریب کنند سه چوبی نهند بیوسته
 بهم هر یک گزی طول و نیم گز عرض و سه چهار یک ارتفاع
 و دو چوب دیگر بر بالای دو چوب اول نهند بد را از او پنهانزد یک

آنها و یک چوب نمند بر بالای چوب دوم که بر بالای چوب اول است
 اندک خرد تر چنانچه از چوب های اول و دوم دو پایه شود به نسبت چوب
 سیم که بر بالای همه است و فیله بزرگ را آموخته اند که از چوب
 اول و دوم بر بالای چوب سیم رود که کشادگی روئے آن چوب اندک
 از کف یک دست فیل زیاده باشد و چون فیل چهار دست و پا خود را
 بر آن چوب نگاه دارد باقی چوب ها را از قفا بردارند و چون فیل بر زبر
 سر آن چوب باشد هر صولی که مطربان سازند فیل آن را به خرطوم نگاه دارد
 و ملایم آن جنبش نموده خرطوم بردارد و فرو دآرد و دیگر عمودی بر پای
 کنند در بلندی ده گز و چوبی دراز چون شاهین ترازو و میان سوراخ بر سر
 آن عمود راست سازند بر سر یک چوب شاهین بوزن فیل سنگ بسته و
 بر سر دیگر مقدار یک گز تخته پهن ساخته سری که تخته دارد بر میان پایان
 کشند و فیل روان بر آن تخته رود و فیل بآن آهسته آهسته ریسمان را
 سست می گذارد تا هر دو طرف چوب در ده گز ارتفاع چون شاهین
 ترازو طیار راست ایستد و پیوسته آن چوب که یک طرف فیل
 است و بر دیگر هم سنگ او سنگ چون نصف دایره نیم دوری در
 برابر باد شاه بر زمین و یار می آید و میرود و فیل در آن مقام ع
 چنان بلند که آسختنی رسد آواز

راه اهل ساز نگاه داشته حرکات باصول می کند، و هر جماعت که
 خوانندگی و سازندگی و بازی گری کنند باد شاه ایشان را از روجاه

بنحشد سه روز پیوسته ازان زمان که طائوس آفتاب عالم تاب در میان
 آسمان جلوه گری می نمود تا آن هنگام که غراب ظلام شام بال و پر کشود
 صورت جشن پادشاهی به خوب ترین وجهی روی نمود و شرح انواع
 آتش بازی و موشک سازی و اصناف لهو و لعب دیگر موجب
 مزید اطناب است و روز سیم در وقتی که پادشاه برخاست فقیر
 را پیش تخت بروند، تختی دید از طلا در غایت بزرگی بجوهر نفیس
 مرصع ساخته و دقائق لطافت و صناعت در آن پرواخته و
 همانا که در ممالک روی زمین بهتر از آنجا تر صیج کاری نکنند و
 در پیش تخت بالشی از اطلس نمیتونی انداخته و سه قطار مروارید
 آب دار غیر در شا هوار برگرد آن دوخته و پادشاه درین سه روز
 بر پشت تخت بر بالای این بالش می نشست و پادشاه بعد از
 فراغ از جشن مناه می نماز شام به طلب فقیر فرستاد و چون بدرگاه
 رسید بر چهار صفت در آوردند و ده گز در ده گز تقریباً و تمام سقف و
 دیوارها تمام در تنخه طلا مرصع گرفته هر تنخه به سطریری پشت شمشیری
 و به میخهای طلا محکم ساخته و در صفت پیش گاه تخت پادشاه بنای
 بزرگ از طلا نهاده و پادشاه بر آن به عظمت نشست احوال حضرت
 خاقان سعید و امرا و لشکر با وعده و اسپان و اوصاف بلدان چون
 سمرقند و هرات و شیراز پرسید و پیش از حد اظهار محبت فرمود
 و فرمود که چند زنجیر فیل و دو طغوز خواجہ سرا و دیگر تحفه با در صحبت

ایلمچی و انامی فرستم و دران مجلس یکے از مقربان بزبان ترجمان از لطافت چهار صنفه مرصع استفسار نمود بآن معنی که در ملک شامی تواند بود فقیر بموقف عرض رسانید که شاید دران ملک نیز امثال این توان ساخت اما رسم نیست پادشاه تخمین بسیار فرمود و چند بشته فتم و تمبول و میوه های خاصه عنایت فرمود و جمعی هر موزیان که در آن بلده بودند از استماع التفات پادشاه و داعیه ایلمچی فرستادن بدرگاه سلاطین پناه اضطراب عظیم نمودند و در اندر اس این اساس طرحی انداختند و از کمال شرارت و خباثت این سخن ساختند که فقیر فرستاده حضرت خاقان سعید نیست و این سخن بسبع امیر و وزیر رسید . ع

چه جاے میر و وزیر این سخن بشاه رسید

چنانچه بعد ازین گفته شود انشاء اللہ تعالیٰ و درین ایام دیانک وزیر که حسن اہتمام بحال این فقیر داشت رایت عزیمت بصوب مملکت گلبرگه برافراشت و سبب این عزیمت آن بود که پادشاه گلبرگه سلطان علاء الدین احمد شاه خیر قصد دیورامی و کشته شدن ارکان دولت او شنید و بغایت منبسط گردید و قاصدی زبان آور فرستاد و پیغام داد که مفت یک درہ تسلیم نمائی و الا لشکری جهان کشای بہ آن ولایت سازم و قاعدہ کفر از بنیاد براندازم بادشاه بیجا نگر دیورامی . ع
بر آشفت آشفتنی خوشمناک

و گفت چون من زندہ ام اگر نوکری چند کشته شود باک نیست . ع

نوکرا اگر هزار بمیرد مرا چه باک
 بیک دور و هزار چند ازان تواند ساخت به ع
 چون بود خورشید تابان دره بے پایان بود
 و اگر ضعف و قصور و عجز و فتور تصور کرده اند چنان نیست طالع
 قوی و سعد قرین است و بخت یار اکنون ایشان هر چه از ولایت
 من توانند گرفت غنیمت دانسته بسادات و علمای خود دهند که من
 هر چه ازان مملکت در قبضه اقتدار آرم بنار واران و بر اہم خواہم
 داد و از طرفین لشکر با فرستادہ در اطراف ممالک یک و دیگر خرابی
 بسیار کردند و پادشاہ در دیوان زنار داری نیمہ پذیر نام راقم
 مقام دیانک گذاشت کہ او نیز خود را عدیل وزیری می داشت
 قضیری شیرازی نجسی عبوسی منحوسی ہمہ اوصاف ذمیمہ در و
 حاصل و ہمہ اخلاق حمیدہ از وزرائ آن ناپاک چون مسند دیوان را
 پلید ساخت علوفہ یومی را بے جنتی بر انداخت ہر موزیان مجال
 خباثت یافتہ شیطنت کہ در طینت ایشان محمور بود بہ ظہور آوردند
 و بجنسیت شرارت باین نیمہ پزیراندر زیر بار شدہ گفتند فقیر
 فرستادہ حضرت خاقان سجد نیست و سو و اگری است حکم آنحضرت
 بدست آوردہ و دروغے چند بہ سمع کفار رسانیدند و ضمیرشان جاگیر
 شد و بہ حندگاہ بچنین حال تنہا دران کفرستان حیران بود درین
 حیرت چند نوبت پادشاہ در اثنای راہ رسید و عنان عنایت باز

کشید و احوال پرسید و فی الواقع حاوی بدایع اخلاق بود و در

گر همه عدل ست همین بس بود

و دیانک اطراف گلبرگه تاخته و عاجز می چند را اسیر و زبون ساخته
باز آمده از جهت ناساختن جزئیات فقیر نیمه زیر را ملامت فرمود و

فرمود که هفت هزار فتم برضرب خانه نوشته، در روز وصول یافت،

و دو ایچی خواجه مسعود و خواجه محمد هم از مردم خراسان که در آن ولایت

بودند با اندک بیلاک و قماش بر سالت مقرر شدند و فتح خاقان از

نسل سلطان فیروز شاه که پادشاه مملکت دہلی بود قاصدی خواجه

جمال الدین نام با بیلاک و عرضه داشت ارسال نمود و پادشاه

در روز اجازت با فقیر گفت که ترا گفتند که حضرت میرزا شاه رخ

نفرستاده و اگر نه ترا زیادت رعایت می نمودیم اگر بار دیگر باین

ملک آئی و می دانم که آنحضرت فرستاده شاید که آنچه مناسب

سلطنت ما باشد به ظهور آید و فقیر بزبان حال می گفت بیت

دیگر به غریبی نروم همراه شاهی از بادیه عشق تو گریا وطن آیم

و در مکتوبی که به آنحضرت نوشته بود سخن خیانت هر موزیان مرج

نمود به این عبارت که اراده آن بود که بحضرت خلافت به تحف و هدایای

پادشاهانه تو سل جویم اما جمعی گفتند که عبدالرزاق ملازم آنحضرت

نیست و در اوصاف حضرت خاقان سعید نوشته بود که مآثر

ملکانه و مفاخر پادشاهانه با صفوت انبیا و صفت اولیا مجتمع

ساخته چنانچه برالسنة صغير و کبير و رقم تحریر هر خبر و مسلم تقریر هر دیر
این معنی نقش پذیر است **قطعه**

نوح خلیل غلغلی حضرت کلیم حالتی احمد عرش مبینی عیسی روح منطری
ربع زمین از درگت ثبت نه بجا زین زمین سوی خط استوا در خط حکم آوری
و چون آن ولایت بزعم این طائفه داخل ممالک خط استوا است
و در خط استوا در خط حکم آوردن مناسب واقع است و فقیر جزئیات
ساخته بطرف ساحل عمان روان شد.

و آن جہاز ہزار ہزار اہتر از میان دریا رسید، و اہل کشتی
عبداضحی در دریا کردہ او آخردیکجہ کوه قلعات را دیدند و از
محنت بحر بہ راحت رسیدند دران ایام ہلال محرم سنہ ثمان و
اربعین و ثمانماہ بسان خیال ابروی یار در دریا نمود۔ و چند روز
دیگر کشتی در دریا بود و بمسقط آمدہ لنگر انداخت و کشتی
را کہ ز بہت طوفان نقصان یافتہ بود مکمل ساخت و باز
بہ کشتی در آمدہ روان شد۔ و کشتی از مسقط سفری شدہ
بہ بندر خورنقان آمد و یک دو روز آنجا توقف شد۔
و از بندر خورنقان باز بہ کشتی روان شدہ دوازدهم ماہ صفر
روز جمعہ چاشت گاہ بہ شہر ہرموز رسید و از بندر ہنورتا ہرموز
بمدت ہفتاد و پنج روز آمد.

انتخاب از سفرنامه ناصر خسرو

صفت شهر مصر

بر بالای نهادی و جانب شرقی شهر کوه است اما نه بلند بلکه سنگهاست و پشتهای سنگین و برکناره شهر مسجد طولون است بر سر بلندی و دو دیوار محکم کشیده که جز دیوار آمد و میا فارقین و از آن ندیدم و آن را امیری از آن عباسیان کرده است که حاکم مصر بوده است و بروزگار حاکم بامر الله که جد این سلطان بود فرزندان این طولون بیامده اند و این مسجد را بسی هزار دینار مغربی فروختند و بعد از مدتی دیگر مناره که درین مسجد است نه فروخته بکنان گرفتند حاکم فرستاده است که شما بمن فروخته اید چگونه خراب می کنید گفتند ما مناره را نه فروخته ایم و پنج هزار دینار بایشان داد و مناره را هم بخرید و سلطان ماه رمضان آنجا نماز کردی و روزهای جمعه، و شهر مصر از بیم آب بر سر بالای نهادی است و وقتی سنگها بلند و بزرگ بوده است همه را بشکستند و هموار کردند و اکنون آن چنان جایها را عقبه گویند و چون از دور شهر مصر را نگاه کنند پندارند کوهی است و خانه های مست که چهارده طبقه از بالای یک دیگر

است و خانه های هفت طبقه و از ثقات شنیدیم که شخصی بر بام هفت
 طبقه باغچه کرده بود و گو ساله آنجا برده و پرورده تا بزرگ شده بود و آنجا
 دولابی ساخته که این گاوی گردانید و آب از چاه برمی کشید و بر آن
 بام درختهای نارنج و ترنج و موز و غیره کشته و همه درباره آمده و گل
 و سپر غنما همه نوع کشته و از بازار گانی معتبر شنیدیم که بسی سراهاست
 در مصر که او حجره هاست بر رسم مستغل یعنی به کرایه دادن که مساحت
 آن سی ارش در سی ارش باشد سی صد و پنجاه تن در آن باشند
 و بازارها و کوچه ها در آنجا است که دائماً تا دیل سوزد چونکه هیچ روشنائی
 در آنجا بر زمین نیفتد و رنگد مردم باشند و در شهر مصر غیر قاهره
 هفت جامع است چنانکه بهم پیوسته و هر دو شهر پانزده مسجد
 آدینه است که روزهای جمعه در هر جای خطبه و جماعت باشد
 در میان بازار مسجدی است که آن را باب الجوامع گویند و آن را
 عمرو عاص ساخته است بر روزگاری که از دست معاویه امیر مصر
 بود و آن مسجد به چهار صد عمود رخام قایم است و آن دیوار که
 محراب بر اوست سر تا سر تختهای رخام سپید است و جمیع قرآن بر
 آن تختها بخطی زیبا نوشته و از بیرون به چهار حد مسجد بازار هاست
 و درهای مسجد در آن کشاوه و دمام در آن مدرسان و مقرران نشسته
 و سیاحت گاه آن شهر بزرگ آن مسجدی است و هرگز نباشد که در او
 کمتر از پنج هزار خلق باشد چه از طلاب علوم و چه از غریبان و چه از

کاتبان که چک و قبالة نویسند و غیر آن و آن مسجد را حاکم از فرزندان
 عمر و عاص بخرید که نزدیک او رفته بودند و گفتند ما محتاجیم و درویش و
 مسجد پدر ما کرده است اگر سلطان اجازت دهد بکنیم و سنگ و خشت
 آن بفروشیم پس حاکم صد هزار دینار بایشان داد و آن را بخرید
 و همه اهل مصر را بر این گواه کرد و بعد از آن بسیار عمارات عجیب
 در آنجا بکرد و بفرمود و از جمله چراغانی نقرگین ساختند شانزده
 پهلوی چنانکه هر پهلوی از یک ارش و نیم باشد چنانکه دایره چراغدان
 بیست و چهار ارش باشد و هفت صد و اند چرخ درومی می افروزد
 در شب های عزیز و گفتند وزن آن بیست و پنج قنطار نقره
 است هر قنطار صد رطل و هر رطل صد و چهل و چهار درهم
 نقره است و گویند که چون این چراغدان ساخته شد به هیچ
 در در نمی گنجید از در های جامع از بزرگی که بود تا دری فرد کو گفتند
 و آن را در مسجد بردند و باز در را نشانند و همیشه در این مسجد ده تو
 حصیر رنگین نیکو بر بالای یک دیگر گسترده باشد و هر شب زیاده
 از صد قندیل افروخته و محمد قاضی القضاة در این مسجد باشد و بر
 جانب شمالی مسجد بازار است که آن را سوق القنادیل خوانند در
 هیچ بلاد چنان بازاری نشان نمی دهد به نظر ایف که در عالم باشد
 آنجا یافت شود و آنجا آلتها دیدم که از وُهل ساخته بودند چون
 صندوقچه و شانه و دستکار و غیره و آنجا یلور سخت نیکو دیدم و استادان

نفر آن رامی تراشیدند و آن را از مغرب آورده بودند و می گفتند
 در این نزدیکی در دریای قلزم بلوری پدید آمده است که لطیف تر و
 شفاف تر از بلور مغربی است و دندان فیل دیدم که از زنگبار آورده
 بودند از آن بسیار بود که زیادت از دولیت من بود و یک عدد
 پوست گاو آورده بود از حبشه که همچو پوست پلنگ بود و از آن
 تخمین سازند و از حبشه مرغ خانگی آورده اند که نیک بزرگ باشد
 و نقطه های سپید بروی و بر سر کلاه های دارد بر مثال طاؤس و در مصر
 عسل بسیار خیزد و شکوهم، روز سیم دی ماه قدیم از سال چهارصد
 و شانزده عجم این میوه ها و سپر غمها به یک روز دیدم که ذکر می رود
 و هی هذه گل سرخ، نیلوفر، زنگس، ترنج، نارنج، لیمو، مرکب، سیب
 یاسمن، شاه سپر غم، به انار، امرو، خر بوزه، دستنبویه، موز، زیتون
 بلبه تر، خرمای تر، انگور، نیشکر، باد نجان، کدوی تر، ترب،
 شلغم، کرب، باقلای تر، خیار، یاد زنگ، پیاز تر، سیر تر، جزر،
 چقندر، هر که اندیشه کند که این انواع میوه و ریاحین که بعضی خریفی است
 و بعضی ربیعی و بعضی صیفی و بعضی شتوی چگونه جمع بوده باشد همانا قبول
 نه کند تا ما مراد را این غرض نبوده و نوشتم الا آنچه دیدم و بعضی که شنیدم و
 نوشتم همه آن بر من نیست چه ولایت مصر و سستی دارد و عظیم همه نوع هواست
 از سرد سیر و گرم سیر و از همه اطراف هر چه باشد به شهر آورند و بعضی در بازارها
 می فروشند و به مصر سفالینه سازند از همه نوع چنان لطیف و شفاف که دست

چون بر بیرون نهند از اندرون بتوان دید از کاسه و قندج و طبق و غیره
 و رنگ کنند آن را چنانکه رنگ بوقلمون را مانند چنانکه از هر جهتی
 که بداری رنگ دیگر نماید و آبگینه سازند که به صفا و پاکی بزرگداند
 و آن را بوزن فروشند و از بازی نقد شنیدم که یک درهم سنگ
 ریسمان به سه دینار مغربی بخرند که سه دینار و نیم نیشاپوری باشد
 به نیشاپور پرسیدم که ریسمانی که از همه نیکوتر باشد چگونه بخرند
 گفتند هر آنچه بی نظیر باشد یک درهم به پنج درهم بخرند، شهر مصر
 بر کنار نیل نهاده است به درازی و بسیار کوشکها و منظرها
 چنان است که اگر خواهند آب بر ریسمان از نیل بردارند اما آب شهر
 همه سفایان آورند از نیل بعضی به شتر و بعضی به دوش و سبویهای دیدم
 از برنج دمشقی که هر یک سی من آب گرفتنی و چنان بود که پنداشتی
 زرین است یکی مرا حکایت کرد که زنی ست که پنج هزار از آن سبوی
 دارد که بمزد می دهد هر سبوی ماهی به یک درهم و چون باز سپارند باید سبوی
 درست باز سپارند، و در پیش مصر جزیره در میان نیل است که وقتی
 شهری کرده بودند و آن جزیره مغربی شهر است و در آنجا مسجد آدینه
 ایست و بلغ هاست و آن پاره سنگ بوده است در میان رود و
 این دو شاخ از نیل هر یک به قدری چون تقدیر کردم اما بس نرم
 و آهسته می رود و در میان شهر و جزیره جبری بسته است بسی شش پاره
 کشتی و بعضی از شهر دیگر سوی آب نیل است و آن را جزیره خوانند

و آنجا نیز مسجد آدینه ایست اما جسر نسبت بزورق و ممبر گذرند و
 در مصر چندان کشتی و زورق باشد که به بغداد و بصره نیاشد اهل بازار
 مصر هر چه فروشد راست گویند و اگر کسی بهشتی دروغ گوید او را
 برشتی نشانده ندگی بدست او دهند تا در شهری گردد و زنگ
 می جنباند و منادی می کند که من خلاف گفتم و ملامت می بینم و هر که
 دروغ گوید سزای او ملامت باشد در بازار آنجا از بقال و عطار
 و پیله و هر چه فروشد باروان آن از خود بدهند اگر زجاج باشد و
 اگر سفال و اگر کاغذ فی الجمله احتیاج نباشد که خریدار باروان بردارد
 و روغن چراغ آنجا از تخم ترب و شلغم گیرند و آن را زیت حار گویند
 و آنجا کنجد اندک باشند و روغنش عزیز و روغن زیتون ارزان بود
 پسته گران تر از بادام است و مغز بادام ده من از یک دینار
 نگذرند و اهل بازار و دکان داران برخران زینی نشینند که آیند
 و روند از خانه به بازار و هر جا بر سر کوچه یا بسیار خران زینی آراسته
 داشته باشد که اگر کسی خواهد بر نشیند و اندک کرایه می دهد و گفتند
 پنجاه هزار بهیمه زینی باشد که هر روز زین کرده بکرایه دهند و بیرون
 از لشکریان و سپاهیان بر اسپ نشینند یعنی اهل بازار و روستا
 و محترفه و خواجگان و بسیار خوا بلق دیدم همچو اسپ بل لطیف تر
 و اهل شهر عظیم توانگ بودند در آن وقت که آنجا بودم و در سنه
 تسع و ثلثین و اربع مایه سلطان را پسری آمد فرمود که مردم خرمی کنند

شهر و بازار بیاراستند چنانکه اگر وصف آن کرده شود همانا که بعض
 مردم آن را باور نمکنند و استوار ندارند که دکانهای بزازان و صرافان
 و غیر بهم چنان بود که از زمره جواهر و نقد و جنس و جامهای زر بفت
 و قصب جانی نبود که کسی نبشیند و همه از سلطان امین اند که هیچ
 کس از عوانان و غمازان نمی ترسید و بر سلطان اعتماد داشتند که
 بر کسی ظلم نکند و مال کسی هرگز طمع نکند و آنجا مالها دیدم از آن مردم
 که اگر گویم یا صفت کنم مردم عجم را آن قبول نمیفتند و مال ایشان
 را حد و حصر نتوانستم کرد و آن آسایش که آنجا دیدم هیچ جاندیدم و
 آنجا شخصی ترسیدم که از متمولان مصر بود چنانکه گفتند کشتیها
 و مال و ملک او را قیاس نتوان کرد و غرض آنکه یک سال آب نیل
 و فائز نگردد و غله گران شد و وزیر سلطان این ترس را بخواند و گفت
 سال نیکو نیست و بردل سلطان بهمت رعیت بار است تو
 چند غله توانی بدی خواهی به بها خواه بقرض ترس گفت سعادت
 سلطان و وزیر من چندان غله میادارم که شش سال نان مصر بدیم
 در این وقت لامحالہ چندان خلق در مصر بود که آنچه در نیشاپور بودند
 خمس ایشان بجمد بود و هر که مقدار بداند معلوم او باشد که کسی را چند
 مال باید تا غله او این مقدار باشد و چه این رعیتی و عادل سلطانی بود که
 در ایام ایشان چنین جانها باشد و چیزین مالها که نه سلطان بر کسی ظلم و جور
 کند و نه رعیت چیزی پنهان و پوشیده دارد و آنجا کاروان سرای دیدم

که دارالوزمی گفتند در آنجا قصب فروشنده و دیگر هیچ و در اشکوب
 زیر خیاطان نشینند و در بالای رفا آن، از قیم آن پرسیدم که اجره
 این تیم چند است گفت هر سال بیست هزار دینار مغربی بود اما این
 ساعت گوشه از آن خراب شده عمارت نمی کنند هر ماه یک هزار
 دینار حاصل یعنی دوازده هزار دینار و گفتند که در این شهر بزرگتر
 از این نیست و به مقدار این دولیت خان باشد ۛ

سیر سلطان مصر

امن و فراغت اهل مصر بدان حد بود که دکان های بزازان و
 صرافان و جواهریان را در نبستندی الا دامی بروی کشیدندی و کس نیارستی
 پیچیزی دست بردن مردی یهودی بود جوهری که سلطان را نزدیک
 بود و او را مال بسیار بود و همه اعتماد جوهر خریدن بر او داشتند
 روزی لشکریان دست بر این یهودی برداشتند و او را بکشتند
 چون این کار بگرداندند قهر سلطان به ترسیدند و بیست هزار سوار
 بنشستند و میدان آمدند و لشکر بصرای بیرون شد و خلق شهر
 ازان به ترسیدند و آن لشکر تا نیمه روز در میدان ایستاده بودند
 خادمی از سرای بیرون آمد و بر در سرای به ایستاده و گفت سلطان
 می فرماید که بطاعت هستی یا نه ایشان به یکبار آواز دادند که بند گانیم
 و طاعت دارا گناه کرده ایم خادم گفت سلطان می فرماید که باز گردید

در حال بازگشتند و آن جهود مقتول را ابو سعید گفتندی پسری داشت
و برادری گفتند مال او را خدای تعالی داند که چند است و گفتند
بر بام سرای سی صد تنار نقر گین نهاده است و در هر یک درختی
کشته چنان است که باغی همه درختهای منم و حال برادر او کاغذی
نوشته بخدمت سلطان فرستاد که دو لیست هزار دینار مغربی خزانه را
خدمت کنم در سر آن وقت از آنکه می ترسید سلطان آن کاغذ بیرون
فرستاد تا بر سر جمع بدریدند و گفت که شما این باشید و بخانه خود باز
روید که نه کس را با شما کار است و نه مال کسی محتاج و ایشان را
استمالت کرد و از شام تا قیروان که من رسیدم در تمامی شهر و روستاها
هر مسجد که بود همه را اخراجات بروکیل سلطان بود از روغن چراغ و
حصیر و بوریا و زیلو و مشا هرات و مواجبات قیما و فرشان مؤننان
و غیر هم و یک سال والی شام نوشته بود که زیرت اندک است اگر فرمان
باشد مسجد را زیت حار بدیم و آن روغن ترب و شلغم باشد در جواب
گفتند تو فرمان بری نه وزیر می چیزی که بخانه خدا تعلق داشته باشد
در آنجا تغییر و تبدل جائز نیست و قاضی القضاة را هر ماه دو هزار دینار
مغربی مشا هره بود و هر قاضی به نسبت وی تا بمال کس طمع نکنند و
بر مردم حیف نرود

در سنه احدی و اربعین که مبصر بودم خبر آمد که ملک حلب عاصی شد
از سلطان و او چاکری از آن سلطان بود که پدران او ملوک حلب بودند

سلطان را خادمی بود که اورا عمدة الدوله می گفتند و این خادم میرطاب
 و عظیم توانگر و مالدار بود و مطالبی آنان را گویند که در کوه های مصر طلب
 گنج ها و دوفینه ها کنند و از همه مغرب و دیار مصر و شام مردم آیند و هر کس
 در آن کوه ها و سنگسار های مصر رنجها برند و مالها مصرف کنند و بسیار
 آن بوده باشد که دفاین و گنج های یافته باشند و بسیار را اخراجات افتاده
 باشد و چیزی نیافته باشند چه می گویند که در این مواضع اموال فرعون
 مدفون بوده است و چون آنجا کسی چیزی یا بدخمس به سلطان دهد
 و باقی اورا باشد، غرض آنکه سلطان این خادم را بدان ولایت
 فرستاد و اورا عظیم بزرگ گردانید و هر اسباب که ملوک را باشد
 بداد از دهلیر و سرا پرده و غیره و چون او بکلب شد و جنگ کرد
 آنجا کشته شد اموال او چندان بود که مدت دو ماه شد که بتدریج
 از خزانه او بخزانه سلطان نقل می کردند از جمله سی صد کینزک
 داشت و چون او بکلب کشته شد آن ملک رسید که سلطان لشکرها
 فرستد پسری هفت ساله را با زن خود بسیار تحف و هدایا بحضرت
 سلطان فرستاد و برگزیده عذر ها خواست چون ایشان بیامند
 قریب دو ماه بیرون نشستند و ایشان را در شهر نمی گذاشتند و
 تحفه ایشان قبول نمی کردند تا آنکه وقضاة شهر همه بشفاعت بدرگاه
 سلطان شدند و خواهش کردند که ایشان را قبول کردند و بالتشریف
 دخلعت باز گردانیدند، از جمله چیزها اگر کسی خواهد بمصر باغی

سازد در هر فصل سال که باشد بتواند ساخت چه هر درخت که
 خواهد مدام حاصل تواند کرد و بنشانند خواه مثمر و مجمل خواه
 بی ثمر و کسان باشند که دلال آن باشند و از هر چه خواهی
 در حال حاصل کنند و آن چنان است که ایشان را درختها
 در تغار ها کشته باشند و بر پشت بام ها نهاده و بسیار بام ها
 ایشان باغ باشد و از آن اکثر پُر بار باشد از نارنج و ترنج
 و نار و سیب و پهل و گل و ریاحین و سپر غمها و اگر کسی خواهد
 حمالان بروند و آن تغار ها بر چوب بنهند همچنان با درخت و
 بهر جا که خواهند نقل کنند و چنانکه خواهی آن تغار را در زمین
 جای کنند و در آن زمین بنهند و هر وقت که خواهند تغار ها بکنند
 و بار ها بیرون آرند و درخت خود خبر دار نباشد و این وضع در همه
 آفاق جای دیگر ندیدم و نشنیده و انصاف آنکه بس لطیف
 است در قاهره نماز عید بکروم و سه شنبه چهارم ذی الحجه
 سنه احدى اربعین و اربع مایه از مصر در کشتی نشستم و براه
 صعبه الاعلی روانه شدم و آن روی بجانب جنوب دارد و ولایتی
 است که آب نیل از آنجا بمصر می آید و هم از ولایت مصر است
 و فراخی مصر اغلب از آنجا و آنجا هر دو کناره نیل بسی شهرها
 دروستا بود که صفت آن کردن بتطویل انجامد.

انتخاب از لطائف الطوائف

تالیف ملا علی صفی بن ملا حسین الواعظ الکاشفی

در احکام عجیبه منجمان

منجمی را بردار کردند کسی در آن محل از او پرسید که این صورت را در طالع خود دیده بودی؟ گفت رفعتی می دیدم - لیکن ندانستم که بر این موضع خواهد بود، و

آفتاب نقره در منزل پادشاهی گم شد - منجمی را آوردند که بعلم طالع مسئله نیک دانا بود - و آن علم شریف است در فن نجوم، آن منجم اسطرلاب گرفت و طالع وقت پیدا کرد و نظرات کوکب را در آن وقت ملاحظه نمود و بعد از تحقیق بلیغ گفت این آفتاب نقره هم خودش در دیده حاضران بجنبیدند و گفتند این چه سخن است که تو میگویی؟ گفت در حرم را هیچ فضا نامی هست و فضا در لغت عرب نقره را گویند گفتند آری خادمه هست که فضا نام دارد - او گفت آن فضا نام ابرین فضا را در دیده بعد از تفحص حال چنان بود که گفته بود پادشاه آن ابرین را از آن جاریه گرفته بمنجم داد و آن جاریه را اجزای لایق در کنار نهادند

در زمان ابو معشر بلخی که سرآمد منجمان زمان بود انگشتی پادشاه
 بلخ در حرم سرای او گم شد و پادشاه بغایت ملول گشت و آن را بفال
 بد گرفت و ابو معشر را طلبید و گفت ای استاد اگر این انگشتی
 پیدا نشود اکثر اهل حرم را بقتل می رسانم و غضب عظیم می رانم
 در این باب ارتفاعی می گیر و در طالع وقت نظری عمیق کن
 و نیک متوجه این امر شو ابو معشر بعد از آنکه طالع وقت گرفته بود
 و ملاحظه انظار کو اکب سیاره کرده گفت این انگشتی را حق سبحانه
 فر گرفته است پادشاه و ارکان دولت حضار مجلس از آن سخن جرت
 کردند و بعضی از جهال براو خندیدند و بعد از تفحص بلوغ آن را
 در میان کلام الله یافتند که پادشاه وقت تلاوت قرآن در میان
 مصحف گذاشته بوده است پادشاه ابو معشر را خلعت خاصه داد
 و برای او ده هزار دینار فرستاد.

نزد خسرو پرویز منجمی بود در کمال مهارت و بصارت روزی
 نزد خسرو آمد و گفت ای خسرو قاطعی بطالع من رسیده است و من
 از آن بسیار هراسانم و گستاخی بخاطرم آمد پرویز گفت نزا در حضرت ما
 درجه قربت است بگو آنچه بخاطرت رسیده گفت میخوام که ده روز در قصر
 خاص خسرو باشم و شبها آنجا خواب کنم که مأمین سعادت و اقبال و مسکن
 امانی و آمال است تا آن قاطع از درجه طالع من بگذرد پرویز رخصت داد
 و او ده شبان روز در آن قصر بود و شبها نزدیک فراش پرویز خواب کرد

تا نه روز گذشت و شب دهم درآمد اتفاقاً جمعی از دشمنان پیرویز
 خوابگاه او را معلوم کرده بودند نقبی زدند آنچنانکه سر بر میان قصر بر
 کرد و در پهلوی جامه خواب منجم، و دشمنان گمان بردند که آن پرویز است
 سرش از تن جدا کردند و در آن محل پرویز در حرم سرای خاص بود و
 از آن صورت خبر نداشت چون صبح بقصر درآمد و آن حال مشاهده
 کرد از علم و دانش منجم حیران ماند و بر فوت او حسرت بسیار خورد و
 گفت چون فدای ماشد او را بدخمه خاص ما برید پس او را بردند و
 در مقبره خاص کسری دفن کردند، به

سلطان محمود غزنوی روزی در خانه چار در شسته بود حکیم
 ابوریحان را طلبید و گفت طالع وقت بگیرد حکم کن که من ازین خانه
 چار در که مشرق و مغرب و شمال و جنوب کشاده است - از کدام در
 بیرون خواهم رفت و اگر خلاف حکم تو ظاهر شود ترا بقتل رسانم حکیم
 حیران ماند و از بدخوی او ترسید و چون از امتثال امر چاره نداشت بطرلاب
 برداشت و ارتفاع گرفت و ملاحظه تمام و احتیاط بلیغ بجا آورد بعد
 از آن چیزی نوشت و در هم پیچید و در زیر چار بالش او نهاد محمود
 فی الحال میتین را طلبید و بفرمود تا ضلعی را که میان مشرق و شمال بود
 بشکافتند و از آن شکاف بیرون رفت پس کاغذ حکیم طلبید و سرکشاد و بخواند
 نوشته بود که سلطان از هیچ در بیرون نرود بلکه دیوار شکافد و از فرجه که میان
 مشرق و شمال باشد بیرون رود محمود از آن حکم انگشت تجیر بدندان گرفت

و بغایت اورا متعقد شد و هم در آن مجلس صد هزار درم بوی داد و اسب
خاص و خلعت خاصه از فرق تا قدمش پوشانید و قدر و منزلت اورا
بدرجۀ اعلیٰ رسانید.

در لطایف شعرالنسبت بسلاطین

ثعلبی شاعر از شعراء پای تخت منصور خلیفه بوده گفت روزی
تصدیه غرا گفتم و بامید صله کلی پیش خلیفه بردم و براد خواندم و درجۀ
قبول یافت بعد از آن گفت ای ثعلبی کدام دوسترداری آنکه ترا سی
صد دینار زر سرخ دهم یا سه کلمه از کلمه علم حکمت بتو آموزم که هر یکی بصد
دینار زر سرخ از رومن بنا بر خوش آمد او گفتم حکمت باقی به از نعمت
فانی گفت کلمه اول آنکه چون جامه تو کتد گردد و موزه تو میپوش که بد نماید
گفتم آه و ایلاه که صد دینارم بسوخت، خلیفه تبسم کرد و گفت کلمه دوم آنکه چون
روغن در ریش مالی بزیر ریش مرسان که گریبان را چرب کند گفتم درین و هزار
درین که دوست دینارم ضائع شد، خلیفه باز تبسم کرد و گفت کلمه سوم پیش
آنکه بیان کند، گفتم ای خلیفه روزگار بعزت پروردگار که حکمت سوم را ذخیره
نگاه دارد و صد دینار باقی را بمن ده که آن مرا هزار بار نافع تر از حکمت شنیدن
خلیفه بخندید و یفرمود تا پانصد دینار زر سرخ آوردند و بمن تسلیم کردند،
ابو مقال ضریر از فصحاء عرب ست تصدیه غرا در محبای خلیفه
گفت و عرض کرد و مطلعش این است،

لا تقبل بشری ولكن بشريان غرة الهادي و يوم المهرجان
 هادي را خوش نيامد و براو اعتراض كرد كه اے ضريه را ابتداء قصيده بلفظ
 لا کرده كه كلمه نفی است و اين مبارك و ميمون نيست ابو مقاتل گفت
 بيشج كلمه در عالم افضل و اشرف از كلمه توحيد نيست لا اله الا الله است
 و ابتدا بحرف لا است هادي را جواب او خوش آمد و صله و افرداد د.

مولانا منظر پيروى در زمان ملكان هرات قصيده گوى زبردست
 بوده و در اشعار متبع خاقانى مى كرد و در مدح ملك معزالدين حسين
 قصايد غرا گفته روزى قصيده بر ملك مى خواند چون بدین بيت رسيد كه
 زير قدر قدر او نه قبه خضر او خور توده چند را دست و درخشان انگري
 ملك بوى تعرض كرد و گفت اين معنى را خاقانى در قصيده گفته است كه
 چيست مهر و سپهر با قدرش انگري در ميان خاكستر

مولانا برهم برآمد و متفعل شد و گفت خاقانى اين معنى را از من برده است
 ملك حسين گفت اين سخن چون راست آيد و حال آنكه خاقانى بعمربا
 پيش از تو وفات يافته مولانا گفت اى ملك معانى را كه در ازل از مبداء
 فياض متوجه روح من بوده است خاقانى از او در راه دزدیده و بنام
 خود کرده ملك بخنديد و بر آن قصيده مولانا را اصله لائق داد.

چون امير تيمور ولايت فارس را مسخر كرد بشير از آمد و شاه منصور را
 بگشت و حافظ شيرازى را طلبيد و او هميشه منزوى بود و بفقر و فاقه
 ميگذرانيد سيد زين العابدين گنا بدى كه نزد امير تيمور قرابتى تمام داشت

و میرد حافظ بود و حافظ را بملازمت امیر تیمور آورد و دید که آثار فقر و ریاضت
از او ظاهر است گفت اے حافظ من بضرب شمشیر تمام روی زمین را
خراب کردم تا سمرقند و بخارا را محصور کنم و تو آنرا بیک خال هندی بخشی و بگوئی که -
اگر آن ترک شیرازی بدست آورد مرا بجال بندوش بخشم سمرقند و بخارا را
حافظ گفت ازین بخشندگی است که بدین فقر و فاقه افتاده ام امیر
تیمور بخندید و برای حافظ و طیفه لائق تعیین کرد *

مولانا لطفی شاعر که تربیت کرده میرزا بایسنقر بوده روزی قصیده
ردیف بارغ مولانا منظر بر دی را جواب نیکو گفت و بعرض میرزا رسانید
فرمود که قصیده ردیف سرای او را نیز جواب گو بگفت اول بنیم که از بارغ او
چه بر خورم بعد از آن قدم در سرای او نهادم میرزا بخندید و او را صله وافر داد *

در بدیه گفتن شعر اجض و سلاطین

معزی از فضلاء شعر است و در اصل از نسا بوده و در بادیه حال
بسپاهی گری شغل می نمود و آخر کار بملازمت سلطان جلال الدین ملک شاه
که از دودمان سلجوق بود شناخت و در ملازمت او منصب ملک الشعرائی
یافت و سبب این منصب بدیه بود که از او واقع شده و او چنانست
که شام عید رمضان سلطان بر یام قصر بود - بامقربان و دیدگان
و بهلال جستن شغف تمام داشت و مردم حدید النظر هر چند
می جستند نمی یافتند ناگاه نظر سلطان بر او افتاد و بغایت مسرور

شده بدیگران نمود معزی در آن محل حاضر بود سلطان گفت در صفت
ماه نو بدیهه بگوی و این رباعی گفت :-

ای ماه کمان شهر یاری گوئی در گوش سپهر گوشواری گوئی
نعم زده از زرع یاری گوئی یا ابروی آن طرفه نگاری گوئی

سلطان را این رباعی از او پسند افتاد و مرتبه او را بلند کرده
برسالت بقیصر روم فرستاد گویند از آن سفر چیل قطار شتر و مناع
نفیس با صقمان آورد و خاقان معتقد شعر او بود و متکرر شعر شنید و طوطا که
نام او محمد بن عبد الملک است و در انواع فضائل ذوقنون بوده است و در
اصل از بلخ است اما در خوارزم ساکن بوه و ظهور وی در دولت آتسنر
بن سلطان محمد خوارزم شاه بوده و تربیت از او یافته و او بغایت حقیر خسته
و تیز زبان بوده است و ازین جهت او را طوطا گفته و آتسنر در اصل از
غلام زاده سلطان جلال الدین ملک شاه بود و سلطان حکومت خوارزم
را بعد از فوت پدرش سلطان محمد بوی تفویض نمود و وی هر سالی بمر و
یکبار می آمد و ملازمت سلطان می کرد و باز میگشت و اکثر اوقات با کفار
تتار جهاو کرد و از ایشان مردم بسیار گشت و مال و متال خطیر بدست آورد
و بغایت قوت و مکنت و شوکت حاصل کرد و چون سلطان جلال الدین
وفات یافت و سلطان سنجر پسرش ولی عهد پدر گشت آتسنر سر بر او فرو
نیاورد و گردن از رقیعه طاعتش بزیافت و لشکر سلطان سنجر از مر و فوج فوج
گریزان گریزان روی بخوارزم نهادند و ترک ملازمت خدمت سلطان

سنجر او دو محل رشید و طواط قصیده در مدح آتسنر بگفت که مطلعش
اینست -

آتسنر غازی تخت ملک برآمد دولت سلجوق و آل او بسر آمد
این مطلع بسمع سلطان سنجر رسید و کینه رشید در دل گرفت و لشکر
عظیم از مرو برداشته بدفع آتسنر روی بخوارزم نهاد و حکیم انوری در
ملازمت او بود و در آن محل آتسنر در قلعه نهر اراسپ که حصنی بود و بقایت
حصین اقامت داشت و رشید با او بود سلطان سنجر آنرا میدانست پس
آتسنر حصار می شد و سلطان بفرمود تا آغاز محاربه کردند و در اثنای حرب
سلطان سنجر انوری را فرمود که بدیبه بگو تا بر تیر بندند و در این قلعه
افکنند انوری در حضور سلطان این رباعی گفت -

ای شاه همه ملک جهان حسب است و دولت اقبال جهان حسب است
امروز بیک حمه نهر اراسپ بگیر فردا خوارزم و نهر اراسپ تراست
این رباعی را بر تیر بستند و در قلعه انداختند و مردم آنرا پیش آتسنر بردند
چون رباعی را بخواند رشید را گفت فی الفور بدیبه بگوی تا بر تیر بسته
باشند سنجر اندازند در پیش آتسنر این رباعی بگفت +

ای شه که بجاست هم صافست نه درد اعدای ترا ز غصه خون باید خورد
گر خصم تو ای شاه بود رستم گرو یک خراز نهر اراسپ نتواند برو
پس آتسنر فرمود آنرا بر تیر بستند و در لشکر سلطان انداختند مردم آنرا پیش
بردند و سلطان دانست که از نظم رشید است کینه او بر کینه افزود و قسم یاد

کرد که چون رشید بدست او افتد وی را بهفت پاره کند و این خبر برشید
 رسید و عظیم تر سپید بعد از آن سلطان بفرمود تا لشکر بیکبار حمله آورند
 و بجنگ سخت در پیوستند و کار بر اهل قلعه تنگ شد و آتسزتاب
 مقاومت نداشت شبها شب از قلعه بگریخت و در آن شب رشید را
 فرصت آن نشد که همراه آتسز بیرون رود و در زاویه متواری شد
 سلطان فرمود که رشید را پیدا کنند بعد از تفحص بلیغ او را در گوشه
 یافتند و خبر بسلطان آوردند حکم کرد و او را بر سر او رودی بازار برند
 و بهفت پاره کنند و زاری کرد که اول پیش خواجه منتخب الدین بدیع
 کاتب برید که منشی دیوان و ندیم مجلس سلطان است که دو کلمه عرض داشته
 کنم بعد از آن حکم سلطان برین برانید او را نزد خواجه بردند گفت من
 شنیده ام که سلطان حکم فرمود که مرا بهفت پاره کنند و حال آنکه من
 مرغی حقیرم مرا بهفت پاره کردن خالی از تشویش نیست اگر سلطان عنایت
 کرده بفرمایند تا مراد و پاره کنند لطفی باشد خواجه بخندید و سخن او را
 بغرض سلطان رسانید سلطان تبسم نمود و فرمود که او از آن حقیر
 تراست که بد و پاره نیز نتوان کرد بگذارد تا هر کجا خواهد رود و او را
 گذاشتند و باز ببلای زمست آتسز رفت و عمر درازی یافت و سالها در بلازمست
 پسر آتسز ایل ارسلان بود و بعد از او زمان دولت پسر ایل ارسلان
 سلطان شاه را نیز دریافت چون سلطان شاه ولی عهد پدر شد
 آرزوی صحبت رشید داشت بفرمود تا او را بر تخت روان نهاده

پیش او بردند و وی چنان سحر شده بود که پشت او خمیده بود و پایهای
 او قوت زنار نداشت چون سلطان شاه با او ملاقات کرد از روی امتحان و طبع
 آزمائی او را گفت ای رشید هر انصیحی کن بیک رباعی که در آن هم ذکر صفت
 جد و پدرم باشد و هم ذکر صفت من رشید پیش او بریدید و آن سن رباعی گفت
 جدت و رق برانه از نظم نیست بدل پدرت فکستی که درست
 این بر تو قبای سلطنت آید این تاج کنی که لبست دولت نیست

بر این رباعی او را چهل هزار درهم بخشید :

چون سلطان سنج بیاکام و از القه عزیمت کرد همه عیان اتفاق
 نموده و صحرائی نصف پنجم شده و در آن محاصره است بر طاعان قبا و
 و چون بر لب همچون قزو آمده نهایت طول و تحریک بود فرید کاسب که از
 شاگردان اورتی است شاعر و و غزل بود و در آن مفکر همراه سلطان
 بود پیش سلطان رباعی ایستاد و بود سلطان گفت ای فرید هیچ دیدی که من چگونه
 چشمی رسید و این حال که پیش آمده و هیچ بگوئی که بدو بگوید که شوق فرید این رباعی گفت
 شاه ازستان تو جانی شد راست نیکو به بران زان کین خواست
 گریه بشم بدی رسید آن هم نشناخت کائنات که بیستال و از سن خداست

سلطان را این رباعی و حسب جمعیت خاطر نگاه شد و در آن محله بایستاد و او
 از منی حکیم کامل و شاعر بزرگ شاعر بود و از سن و سال و هر چه است
 و وروده را آن سلطان سنج دید که من سلطنت نمیدیدم تا وقت که از منی
 سلطان شرمی باخت و هر چند در شرف سنج است و از سن و سال و هر چه است

متغیر شد از رقی حاضر بود سلطان او را فرمود که در این باب چیزی بدیده
بگوی این رباعی گفت

رباعی

گر شاه و شوش خواست دو یکدیگر نماید تا نطن نبری که کعبتین دادند او
شش چهل نگارست حشمت حضرت شاه از بهیت شاه روی بر خاک نهاد
سلطان او را بر این رباعی صلوة و افر داد و

رکن صابین شاعری فاضل بوده است و از قاضی زادگان بهمنانست و
در زمان دولت صفائی تیمور خان نرسیت یافته و در خدمت او منصب
امامت داشته روزی از او تقصیر در خدمت بوجود آمده بود خان او را بند فرمود
و چند ماه در بند بماند وقت فرصت نگاه میداشت و بایندگان سر راه بر
خان گرفت و نیازی عرض کرد خان گفت بایه مناسب حال بگوی تا آخر ششم
او علی الفور این رباعی بگفت -

در حضرت شاه چون قوی شد رایم گفتم که رکاب را ز زلف فرمایم
آمین چون شب این حدیث از دهنم در تاب فنا و حلقه ز دیر پایم
خان بفرمود تا بعد از پای او بروا نشسته و پیش او بردند و خان او را
خلعت خاص داد و بستر منصبش فرستاد و

ظیمیر قاریابی لقب و نامش ظهیر الدین طاهر بن محمد قاریابی است و قاضی
و عالم بوده و در شعر شاعر و در شیعیه ماهر است که حکایت مهر و قائلیم کردیم است
ولیکن در شعر از استاد خود و بلکه از سیب ارستان و در پیش است و بی و غیره

دولت قزل ارسلان تربیت یافت و برای او قصاید غزلی گفت و این بیت
بغایت مشهور است از یک قصیده او که

بیت

نه کرسی فلک ندانندیشه ز برپای تا پوسه بر رکاب قزل ارسلان دهد
ریش ظهیر بغایت سُرخ و رنگین بوده است روزی قزل ارسلان او را
گفت برای ریش سُرخ خود چیزی بریده بگوئی که خاتمه آن متضمن حسن ظلمی
باشد ظهیر این ابیات علی الفور گفت که -

ابیات

و اعطی بر فراز منبر گفت که چوپیداشد و سرای نفت

ریشهای سیاه روز امید باشد اندر پناه ریش سفید

باز ریش سفید را رنگاه بخشد ایندو بر ریشهای سیاه

مرد کی سُرخ ریش حاضر بود دست در ریش نه چون این بشنود

گفت ما خود درین شمار نه ایم در دو گیتی هیچ کار نه ایم

بنده آن سُرخ ریش منطوع است که ز انعام شاه محروم است

قزل ارسلان را از آن ابیات خوش آمد و او را صلّه تمام انعام کرد *

امیر شیخ حسن بعد از سلطان ابوسعید خدا بنده در بغداد و آذربایجان

بادشاه شد و دلتشاد خاتون زوجه او بغایت فاضله و عاقله و کریمه و حبلیله بود و سلمان

ساجی و در مدح امیر شیخ حسن و دلتشاد خاتون قصاید بسیار دارد و تربیت کرده ایشان

است و سبب تربیت امیر شیخ حسن مسلمان را آن بود که چون سلمان آوازه بدل و کرم

ایشان شنید از شهر ساوه بجا آوردت اتفاقاً از گرو راه در صحرای بخت امیر شیخ محسن
 برسد وقتی که با اقربان خود بر سر شکار بیرون آمده بود و در آن صحرای کمان بردست داشت
 و تیری می انداخت و سعادت نام غلامی پیاده و در رکاب او بود و از پی نیز میریدید باز
 بوی میرسانید سلمان پیش آمد و سلام کرد و جمعی که او را می شناسخت پیش امیر صفت او کردند و
 او نیز غائبانه صفت او شنیده بود و شعر او دیده و متوجه او شدند گفت ای سلمان آواز نه تو شنیده
 ام اکنون بر همین قدم که ایستاده در باب نیز اندازی من دویدن سعادت از پی تیر
 پیسته چند بریده بگو سلمان کافه دودات و قلم از جیب خود بردار و در دهچنان ایستاده
 این ابیات بدیده بگفت و بنویشت و بدست امیر را و او چون قوت طبع سلمان
 دید به تربیت او پرداخت و در ریخته او را بلند ساخت -

ابیات

چو در باب چاچی کمان رفت شاه	نو گفتمی که در بخت قوس است ماه
دو زارغ کمان با عقاب سر پر	بدیدم بیک گوشه آورده سر
نهادم سر بر سر دوش شاه	ندام چه گفتمند در گوش شاه
چو از شصت بکشا و خسر و گره	بر آمد ز هر گوشه آواز نه
شما تیر در بند تدبیر تست	سعادت دوان در پی تیر تست
بعدهت ز کس ناله برخواست	بغیر از کمان ورنه باله رواست
که کرد است زو چنین بر کمان	که در عهد سلطان صاحب قران

شعبی سلمان در مجلس سلطان اویس بود که پسر رشید امیر شیخ محسن و نشا و خالوان است
 و وی نجابت صاحب جمال خوش طبع و فاضل مستعد و کرم پیشه و عالی همت بوده است چون

مجلس منقضی شد سلمان خواست که بمنزل خود رود شب تاریک بود
سلطان فرآش را فرمود تا شمع بزرگ با لگن زرین از مجلس
همراه او برود و در منزل او گذاشت تا صبح بر دچون سلمان
با داد بکلا زمت سلطان آمد فرآش از سلمان لگن زرین طلبید
سلمان بر بدیهه این دو بیت بگفت :-

من و شمعیم دو دل سوخته خانه سیاه که شنب او گردید من از غم درین سوزم
شمع خود سوخت شب دوش بزاری امروز گر لگن را طلبید شاه ز من سوزم
سلطان بخندید و آن لگن بوی بخشید *

پسر شاه شجاع در شیراز جوانی بود فرزانه و میثال و یگانه در حسن و جمال
منوچهر نام روزی بریم گوی بازی بر اسپ سوار شده بود که آنرا بسی هزار
دینار زر سرخ بها کرده بودند و جهان ملکه زوجه شاه شجاع که مادر شاه
منوچهر بود و بسیار فاضله و کامله بود در فنون شعر و غیر آن با شاه سواره
ایستاده بود و هر دو تماشای چوگان بازی فرزند می کردند و شاهزاده دین
اسب تازی و چوگان بازی بود که ناگاه پای اسپ خطا شد و شاهزاده
بیفتاد و روی او مجروح و خون آلوده شد و عالم بر چشم شاه جهان ملکه و سایر
ناظران از رعیت و سپاه تاریک و سیاه گشت و غضب بر شاه مستولی
شده حکم کرد آن اسپ را بکشند امر او مقربان حاضر بودند لعل و مضرب
شدند زیرا که آن اسپ بود و نا رو بی نظیر در صورت و رفتار هیچکس در آن زمان
مثل آن اسپ ندیده بود و نشنیده آخرت بیچاره شدند و جهان ملکه اشارت

کردند که بدیهه بگویی و آن اسپ را حمایتی بکن و از کشتن برهان فی الفور
این رباعی گفت :-

شاه تو ادب کن فلک بدخوی را کو چشم رسانید رخ نیکور را
گر گوی غلط رفت بچو گانش زن و را سپ خطا کند بمن بخشش او را
شاه را آن رباعی خوش آمد اسپ را بوسه بخشید و صد هزار درهم
صله این رباعی بوسه داد و

امیرشاهی سبزواری که نام وی آق ملک بن ملک جمال الدین است
و در اصل از اعیان پیروزکوه بود و تربیت کرده میرزا اباسینغر بن
میرزا شاهرخ است روزی در مجلس میرزا اباسینغر بزرگ زاوه تا قابل
بر او مقدم نشست میرزا را این تقدیم از او تا خوش آمد روی به پیشانی
کرد و گفت در باب تقدیم این تا ابل و تا آخر خود بدیهه بگویی به پیشانی
فی الحال این قطعه گفت :-

قطعه

شاه مدار چه رخ فلک در هزار سال چون من بیکانه ننماید بصد همت
گر زبردست خورشید ز آکس شسته ام اینجا الیفته البیت بدانم من دین قدر
بحر است مجلس تو و در بحر بی خلافت گوهر نیمه پیر باشه و عاشاک بر ز پر

انتخاب از بادشاهنامه

ملا عبد الحمید لاهوری

بیان قسمت اوقات قدسی سمات قدوسی برکات

بجلائل امور بزدانی و نبایل شیون سلطانی

بعنایت بی نهایت سبحانی انسان از سائر موجودات به عقل و کاروانی
مختص گشته محل شکایت او امر و نواهی و مور و باز پرس الی گردید چنین
مخلوقی نمودن صانع غیر متناهی است و مرآت اسرار کونی و الی و بازی
و برای بازی نیا فریده اند * شنوئی

تو چه چیزی چه گوهری چه کسی نرسیدی بخوش در چه رسی
عرش کم در بزرگواری تو فرش در موب عماری تو
بل مقصود کلی و مطلوب اصلی آنست که پرستش آفریدگار بتقدیم
رساند و در معاملات ابتدای جنس سر رشته سویت و عدالت بدست
داشتند در مقام یاری و مددگاری باشند و با اهل منزل در داد و ستد
و کارگذاری طریقه نیقده حسن سلوک مرعی دارد علی الخصوص فرمانروایان
والاشکوه که به نیروی بزدانی و فراسمانی از کافه برایا بخلاف و نیابت الی

امتیاز یافته انتظام عالم و التیام جهانیان با هم وجه بهمت والا گردانید اند
 چه ناگزیر سلاطین بلد مرتبت آن است که سر پنجه مظلوم از دست پیچ
 ظالم دور دارند و دلاهای عالمیان بکرم پروری و داد گستری مسرور و در
 ترویج دین تویم و شریعت مستقیم نهایت اهتمام بکار داشته تھی و ستان را
 به ایصال مراد و توانگران را به عنایت مرحمت شاد گردانند. **لله الحمد** که قبای
 این شمایل رضیه بر قامت زیبایی این پادشاه دین پناه چیست است و
 افسران خصائل بهیه بر فرق آسمان سلی این خاقان فلک دستگاه درست برخی
 از اوقات میمنت آیات این ذات ملکی صفات بعبادت الی و لحتی بمهمات
 بادشاهی و پاره به استراحت بدن برای تربیت باغ و ترویج قومی تا ماسام
 بادشاهی و حوائج بندگان الی به انبساط طبیعت و طوبت و ماغ بالنصرام
 رسد می گذرد. و گاهی برای اعتیاد تردد و دشواری و آگهی از احوال ملک
 و افعال رعایا به پنجه چرمی پردازند و در خورد و خواب که ناگزیر زندگی و پابندگی
 است نهایت اعتدال رعایت می فرمایند و اصلا بسان فرمانروایان متغلب
 که غرض از پایه گرانمایه سلطنت جز انداختن مال و منال که سرمایۀ وزر و وبال
 است امر دیگری ندانند و بکی زندگانی گرامی را بمستلذات جسمانی و منغذات
 نفسانی که پیرایۀ اثم و نکال است صرف نمایند بخلقت بطالت بسرنهی
 رو و نجسته ساعات شب روزی چنین انقسام یافته پیش از بامداد بدو عت
 نجومی از خواب عبادت انتساب درآمده به وضو می پردازند. و رآغاز صبح
 صادق سنت موکده گذارده رسیدن بهنگام مستحب صلوٰة فرض رو به قبله مرادات

در کمال تحشع و استکانت نشسته به اوراد و اوجیه مشغول می شوند پس
از ان فرض را به خلوص نیت و حضور قلب و تعدیل ارکان در نهایت تضرع
و ابتهال ادا نموده بوظافت مقررہ می پردازند *

ثنوی

خوندیدند بر سر گاہی سال پیودگان چو توشاہی
بہترین مایہ اش ز سر حد جد سنت احمد است فرض احد
طاعت ایزدی بضاعت را سنت احمدی شفاعت را
بعد از طلوع آفتاب بدو سہ گہری سر مہر افسر از دریکچہ کہ آنرا بزیان
اہل ہندوستان جبرو کہ در شن گویند بر می آرند جہان بیان سعادت کو نش
در یافتہ کامیاب مطالب صوری و معنوی سیگر دند اکثر دو گہری و گاہی
بہ اقتضای قلت و کثرت مہمات و کمی و فزونی انہماط طبیعت کمتر یا بیشتر
ہم می نشینند و غرض از وضع این طرز بار کہ حضرت عرش آشیانی انا واللہ
برہانہ اختراع فرمودہ اند آنست کہ اکثر بندہ بی مزاحم و مانع و سیدنی
کہ مانند دل و دست کریمان و سیم است پیش از جمیع کار با بد ریافت طلوع
آفتاب آسمان آرا و طلوع خورشید گیتی کشاف فیض نور و نور فیض دریا بندوم
گرفتگان و جو رکشدگان بی منازعی دواعی و مقاصد خود را معرض دارند و
متصدیان مہمات عدالت بکنہ معاملہ وار سند درد و نتیانہ خاص و عام یا
خلوتخانہ کہ بغسل خانہ معروف گشتہ و خد پوزمان آنرا بہ و نتیانہ خاص موسوم
ساختمہ اند چنانچہ گذارش می یابد بعض اقدس رسانند تا بہ نفس نفیس باز پرس

فرموده فصل معاملات بروفق شریعت غرا تا آیند و نیز فیلان مست سرکش
آدم کش که آوردن آنها در دولتخانه خاص و عام باعث مضرت تام است
در همین جا از نظر اقدس بگذرند و جنگ فیل که خاصه پادشاهان هندوستان
است و در خورتا شای فرمانروایان و لاشان نیز درین مکان فسیح واقع شود -
الحق بے چنان میدانی وسیع آویزه چنین دو عشریت منظر کوه پیکر پر وی کار
نیاید - در زیر دست و پاے این دو بیستون با چهار ستون در اشتهای

گرنیزه و تعاقب جهانی دست خوش و پا مال گردد **بیت**

یک جهان پشته را کشد بر عیای روزگار از دو پیل پهلوسای
اگر چه باستانی سلاطین هندوستان به تربیت اخیال کوه کن صفت شکن
پرواخته اند اما آنچه از جیاد افراد این نوع در کمیت و کیفیت بسایر و دیگر
اشخاص کالمه سایر انواع درین دولت بلند مرتبت بهم رسیده و بیچ زمانه
شنیده نیامد تا بدین چه رسد گاهی حکم انبساط طبیعت تا چهار پنج جفت
بجنگ می اندازند و فیلان کوه آسای باد پار و درین سرزمین براسپ می
دوانند - تا در پیکار بر سوار و لپرو آیند و اسپان افواج قاهره و تابینان املود
همین عرصه پهناور می بنیزد و ازین مقام که است این نظام به چهره که دولت خانه
خاص و عام که در کمال زمینت صفاست و با نانی آن بر اے پناه آفتاب
از ان دیوانی از پار چه بر پامیگرود و در بر آن قایلین با فرشی میثود و سه طریش
چوبین محجری است به طول پنجاه گز و عرض پانزده مشتمل بر سه دروازه تشریف
می فرمایند و جهانشان سعادت کورنش در یافته کامیاب مرادات می گردند -

سلحا معروض میدارد و مقاصد این جماعه بالنصرام می رسد و در حضور اقدس
 بهر کدام درخور استعداد مبلغی نقد عطا می شود و منتصدی خدمت عرض مکرر
 یادداشت های مناصب جاگیر و نقدی و اقسام معاملات ارباب المال
 و ارباب التحاویل سائر احکام مطاعه بار دیگر به عرض انشرف می رساند و
 کار گزاران اصطبل و فیلخانه خیول و فیول رسم معتاد از نظر مقدس میگذرانند
 ضابطه گذشتن معتاد و بازخواست زری که بجهت خوراک دواب از سرکار
 فیض آثارتن می شود بر تقدیر زبونی و لاغری این جانداران از مصنوعات
 پادشاه و انش و سنگاه حضرت عرش آشیانی است و منتصدیان داغ
 و تصحیح تابینان امرار که خیول شان تازه بداغ و تصحیح رسیده باشد
 با اسپان به نظر کیمیا اشد در می آرند تا اگر آدم یا اسپ زبون باشد
 تا بین باشی بعتاب بادشاهی معاتب گردد و دیگر مساله روان دارد
 از اینجا پس از چارگهری و گاهای پنج بتقا ضاع قلت و کثرت حوائج و
 حمايت بندگان الهی بر خاسته بدولت خانه خاص رفته پایه افزای
 اورنگ اقبال می گردند در عهد دولت حضرت عرش آشیانی میان
 دیوانخانه و مشکوے دولت جای بود که آنحضرت در آن غسل میکردند
 و در آنجا بعضی ملزمان بساط قرب یار می یافتند و دیوان و کجشی نیز
 سعادت حضور در یافته مطالب ضروریه بعرض می رسانیدند و بر ایام
 این خلوت کده ازان رو که حمام متصل آن اساس می یابد به غم غمخانه
 مشهور گشت و بر اساس خاص و حمام مذکور و اکنون به تسمیه اقدس بدلتخانه

خاص زبان زور و زکاست و درینجا جواب بعضی عرائض ضروریه بخط
 مبارک می نویسند در جواب لجنه مطالب که بذریعہ وکیل یا فیر یا
 متصدیان خدمت عرض عرائض صوبہ داران بعرض اشرف می رسد
 دبیران بلاغت آئین مطابق آنچه بر زبان الہام بیان جاری شود فرامین
 نافذ مضامین قلمی می نمایند۔ و بعد از نگارش بہ اشرف مطالعہ خدیو
 و در بین احتیاط گزین می رسد۔ اگر غلطی در عبارت یا سهو و نسیا نے
 در مطالب رفتہ باشد اصلاح می فرمایند و از پادشاہزاد ہائے کامگار
 بہر صاحب رسالہ باشد رسالہ خود در ظہر فرمان اطاعت عنوان نوشتم
 بہر خود رساند و پائین رسالہ دیوان معرفت خود می نویسد۔ بعد از آن
 فرامین قدر آئین بجرم محترم می رود تا بہر اشرف اوزک کہ نزد
 حضرت مہد علیا مستالاً زمانے است مزین گردد و دین خلوت کند
 دیوانیان عظام مہمات خالصہ شریفہ و تنخواہ ارباب مناصب معوضین
 داشتہ بالنصرام می رسانند و نیز صدر کل حوائج اصحاب استحقاق بہ
 عرض اقدس می رساند و خدیو خدا آگاہ جمعہ رازین و مبلغ رانقد و
 برخی رالومیہ در خور استعداد مرحمت نموده کامیاب میگردانند و لجنہ
 را مبلغ از خزانہ زر و زرین تصدق در دامن مراد نیجتہ از احتیاج بر
 می آرند و تنبہی از اوقات بدیدن کار نامہائے صنعت گران ہر طراز
 باد و پرواز از مرقع کار و مینا کار و غنیوے پردازند و داروغہای
 کارگہ عمارت خاصہ بہ اتفاق معماران شگرف کار نادرہ آثار طرہ حمایت

به نظر اصلاح اثر در می آرنند و چون خاطر خورشید مآثر را با بنیاد
 رفیع و امنه منیع که روزگار در آن بحکم ان آثار ناقدل عیسا از علو
 همت و سمو دولت خداوندش بزبان بے زبانی در گفتار اند و اعصا
 ویر باز از آبادگیری و زینت گستری و نزهت پروری نامش یادگار
 توجه تمام است۔ اکثر منازل را به نفس نفیس طرح می فرمایند و آنچه
 معماران چابک دست بفکر دراز طرح کشیده باشند تصرفات بحسب
 بازخواست های زیبای کنند و بر طرح مقرر رکن رکن دوکت ساعد
 حصین سلطنت یمین الدوله آصف خان شروح قدسی احکام
 بر می نگارد۔ تا دست آویز مقصدیان عمارت و معماران باشد
 درین عهد آسایش ممد کار عمارت بجای رسیده که حیرت افزای
 جهان نوردان و شوار پسند مهندسان جادوکار این صنعت بے
 مانند است تفصیل آن در محاش نگاشته نامه رارنگ آمیز و
 خامه رانقش انگیز خواهد گردانید و گاهی جانوران شکاری از
 پرند و دود و به نظر والد می آرنند و نخته به تماشا اسپان
 پری منظر کوه پیکر باد سیر آتش سار برق نهاد براق نژاد که رایشان
 چابک سوار در صحن دولت خانه خاص می گردانند و بر دوازند
 و چار پنج گھری روز باین مشاغل بسر می رود۔ و خدیو زمان
 در باز پرس جو خستگان دل شکسته با آنکه مردم دانا و معاطله
 فهم خدا ترس را بشان و الا نشان قضا و عدالت و داروغگی آن

نصب فرموده اند روز چهارشنبه بے تحلف از جہر و کہ در سن
 بر خاستہ دولت خانہ خاص رار شک بہشت برین مے گردانند
 و در ان روز عدلت افروز جز متصدیان عدالت و ارباب فتوے
 و چندے از فضلاے دیندار دیانت کار و برخی از امر ا کہ
 ہمیشہ لمترم بارگاہ حضور اند بار غمی یا بند و متکفلان عدالت
 یک بیک از دادخواہان را بہ نظر اقدس در آورده مدعی بغرض
 اشرف مے رساتند و خاقان مظلوم نواز ظالم گذار بشگفت
 روئی و نرم خوئی کیفیت واقعہ استفسار فرمودہ بروقی فتوای
 علما حکم مے نمایند و اگر سیاستی باید کرد برخصت شارسع بہ تقدیم
 مے رسد و در بارہ دادپشرومان اطراف و کناف کہ فصل مدعیان
 آہنا جز در ہمان سرزمین صورت پذیر نباشد مناشیر و الا بہ
 ناظمان آنجا صادر مے گردد کہ بد و بدینی و حق گزینی صدق از
 کذب باز دانستہ ستم را تدارک نمایند و ستم دیدہ را بدار رسانند و
 الامتجا صیہن را بدرگاہ عدل و انصاف تا دارا الخلافہ اکبر آہا کہ محط
 رایات جلال است بفرستند و از مشاغل دولت خانہ خاص فراغ
 یافتہ بشاہ برج کہ در بلندی بہ سدرۃ المنتہا ہم آغوش است و در
 استواری بہ سد سکندری ہم دوش تشریف مے نمایند مدین
 بیت الشرف غیر پادشاہ اولیے کا گنجت بیدار و چندے
 از لمترمان بساط قرب پیچ یکے بے دستوری راہ ندارد و حقے

خدمت گاران که اینان نیز بے طلب در نمی آیند و بآن خدمت
 قیام دارند توقف می کنند و بعضی امور پادشاهی که بروی روز
 افتادن آن صلاح دولت نیست و مضایق فرامین قضا آیین
 که بامرای دور دست باید نوشت و اظهار آن مصالح ملکی بر
 ثابدها وزیر در میان می آرند و آنچه از مطالب ضروریه خالصه
 و طلب و تنخواه ارباب مناصب در دولت خانه خاص به عرض
 نرسیده باشد وزیر در اینجا معروض داشته با انجام می رساند
 و درین رفعت کده دولت دوسه گهری می نشیند و گاهی که مقاصد
 بیشتر باشد بیشتر و نزدیک به نیمه روز مشکوی اقبال را به
 قدم نیست لزوم رشک افزائی مینوی گردانند و همین که وقت
 نماز ظهر می رسد به نماز و اوراد پیرداخته طعام تناول می نمایند
 و تا معاملات به تطیب دماغ و انبساط خاطر به تقدیم رسد
 ساعتی بروقی سنت سنیه نبویه علیه کرام الصلوة والتحیة به
 قیلوله می پردازند و در حرم محترم نیز بخلاف دیگر دولت مندان
 غفلت پیشه بستمذات جسمانی و منعمات نفسانی پیرداخته
 به قصای حوائج محتاجان اشتغال می نمایند و عصمت مآب
 عصمت احتجاب سنی النساء خانم که از مزاج دانی و شیوه
 زبانی و حسن خدمت و لطیف ادب در خدمت ملکه روزگار
 حضرت مهد علیا به مهم سائی و معامله پردازنی سعادت اندوز

است ہموار مطالب در ماندگان و مقاصد افتادگان بہ عرض
 آن اہبت قباب خورشید نقاب مے رساند و آن بانوی
 حریم اقبال بجدیو خدا پرست معروض مے دارند و جسائی
 کامیاب مرادت می گردد و بستورات پراگندہ اوقات
 فراخور حال زمین و روزیانہ و زر نقد مرحمت مے شود و برخی
 دوشیزگان را کہ از بے کسی و بے چیزی اسباب عروسی سرانجام
 نپذیرد از حلی و حل و نقود و دیگر آسچہ ناگزیر این کار است
 در خورا صالت و حالت جہاز عنایت می شود
 و بہ ہمسران آنها تکاح انعقاد مے یابد و ہر روز در محل
 اقدس از روزیور و مبالغ گرامند بہ این عنوان بخرج مے
 رود و پس از نماز عصر گاہے بہ جہر و کہ دولت خاص و عام
 بر می آیند و بندگان سعادت مند بدولت کورنش مے
 رسند و بہ اندازہ وقت مہمات روائی می یابد و کشکچیان کہ
 بہند و ستانی زبان چو کیداران گویند تسلیم قور می کنند
 و ہموارہ بمرافقت سعادت نماز شام را در دولت خانہ
 خالص بجماعت ادا می فرمایند بعد از نماز دران شہین
 فردوس آئین کہ از فرزندین کافوری شمع مرصع لکن فروغ
 آگین است قریب چارہ پنج گھری بہ نظم مہمات سلطنت
 اشتغال مے نمایند و گاہی درین مکان نزاہت نشان

به استماع اقسام نغمات گوینده و سازنده توجه می فرمایند
 مهارت با و شاه دانش دستگاه درین صناعت بے مانند
 که لذیذترین مستلذات و دقیق ترین معقولات است
 خصوصاً نغمه هندوستانی بر تبه ایست که زیاده بران متصور
 نیست بر همگان پیدا است که حسن صوت را خصوصاً اگر
 تکلیف به کیفیت نغمه شود در دلربائی و خاطر کشائی اثر عظیم
 است چنانچه در اطفال بے تمیز مشاهد و معاین است و لهذا بیچ
 امتی از اُمم بے موسیقی نیست حتی سگان شوا مخ جبال و قطن
 برای و قفار و آنچه از وسعت دستگاه فزونی ادا می نازک
 و فراوانی معانی رنگین و مضامین دلنشین و گذارش مراتب ناز و نیاز
 در نغمه هندوستان است در دیگر نغمات عشمی از اعشار و یک از
 هزار نیست و بالجملة حسن نغمه هندوستان چون نغمه حسن
 عالم گیر است و نغمه شناسان و حسن پرستان هر دیار مراد را

سیرت

گوش چشمی شود چو آرد رنگ چشم گوش می شود چو سازد جنگ
 و بسا از صوفیان صافی دل و ریاضت مندان پیوند گسل در
 محفل فیض منزل سماع و تواجد جان بجانان به آسانی سپرده اند و
 و دیعت حیا را شگفت پیشانی تفصیل آن از بسیاری شهرت
 محتاج نگارش نیست و بعد فراغ ازین امور شمار عشق ادا نموده

از دولت خانه خاص به شاه برج تشریف می فرمایند و اگر
 کاس در دولت خانه خاص سرانجام نیافتد باشد وزیر کل و
 بخشیار اطلب فرموده بانجام میرسانند و از همشیری و جدکاری
 کار امروز به فردا نینداخته بل کار فردا امروز ساخته شود و دولت
 تشریف می برند و دوسه گهری در حجاب استماع نغمه فرح بخش خاطر
 مقدس گشت تبادل بیدار و خرد و هوشیار سر دانش پرور بر بالین خلب
 می نهند و تا بنوشین خواب در نشوند عجایب ان شیدو ابیان پس
 پرده کتب سیر و تاریخ مبین احوال انبیا و اولیا و وقایع سلاطین
 سابقه و حوادث خواقین سابقه که سعادت مندان پند پذیر را تذکره
 بیداری است و بیدار بختان روشن منیر را تبصره هوشیاری
 خصوصاً ظفر نامه که در آن آثار فرمانروائی و جہان کشائی حضرت
 صاحب قرائنی گذاشت یافته و واقعات باری میخوانند و بهنگی اوقات
 خواب عبادت انتساب قریب بدو پیراست اکثر میفرمایند
 که اوقات که بداد گستری و خلق پروری و انجام معام جهانیان
 و قصای حوائج محتاجان و اندوختن اسباب رضا علی و ادای
 حق نعمت پادشاهی بسر تو ان ببرد حیف باشد که
 بسان کوتاه بینان ناسپاس و تن پرومان حق ناشناس بخواب
 غفلت مصروف گردانیده شود

انتخاب انشا پر نامه

رفتن رستم به توران زمین به شکل بازو گمانان

به شبگیر بستند گردان کمر
نهاده بکف بر همه جان خویش
همه دست را پاک شسته بخون
به بستند بر کو هم پیل کوس
به چنگ اندردن گرز و برزین کمند
همی آفرین خواند بر کشورش
سمران سپه را همه برگزید
که ایدر باشد روشن روان
ز تن بگسلد پاک یزدان من
همه تیز کرده بخون چنگ را
خود و سرکشان سحر توران براند
پوشید و بکشاد بند از میان
پوشید شان جامه های گلیم

چو لار نوبت بیامد به در
سپاه از پس پشت گردان پیش
همه نیزه و تیر شان بهمنون
سپید دمان گاه بانگ غروس
تتمن بیامد چو سرو بلند
برفت از در شاه با لشکرش
چو نزدیکی مرز توران رسید
بلشکر چنین گفت پس پهلوان
مجنید از ایدر مگر جان من
بسی چیده باشد مگر جنگ را
سپه را برین مرز ایران بماند
همه جامه برسان بازار گان
کشادند گردان کمر های سیم

سوسے شهر توران نهادند روه
 گرانمایه بهشت اسپ در کاوین
 ده اُشتَر همه بارشان گوهر
 ز بس های و هوای جزنگ درای
 همه دشت از آوازشان غنید
 چو آمد بنزدیک شهر ختن
 نبد پهلوان و سواران بجای
 چو پیران ویس ز نخچیر گاه
 یکے جام زرین پُر از گوهر
 دو اسپ گرانمایه با گوهرش
 بفرمانبران داد و خود پیش رفت
 برو آفرین کرد کاے نامور
 چنان کرد روشن جهاندار ساز
 به پرسید و گفت از کجائی بگو
 بدو گفت رستم ترا کمتر
 ببازار گمانی از ایران به تور
 فروشنده ام هم خریدار نیز
 به مهر تو دارم در و نم توید
 اگر پهلوان گیسوم زیر پر

یکے کاروانی پُر از رنگ و بوی
 یکے رخس و دیگر نشست گوان
 صد اُشتَر همه جامه شکر
 به کردار طهوری کز نه نامے
 ہی رفت تا شهر توران رسید
 نظاره بیاید برش مرد و زن
 نه کنشیش درگاه او و در پای
 بیاید تمتمن بدیش برآه
 بدیبا پوشید رستم سرا
 بدیبا بیاراست اندر خورش
 بدرگاه پیران خرمید تفت
 بایران و توران به تخت و سهر
 که پیران مراورانه دانست باز
 چه مردی و چون آمدی لپی لپی
 ز شهر تو کرد ایزد آتش خرم
 به پیو دم این راه و شوار و دور
 چه دارم چه خرم ز هر گونه چیز
 کنون چیره شد بر دلم برسد
 خرم چارپای و فروشم گهر

هم از داد تو کس نیاز دارم
 پس آن جام پد گوهر شاهوار
 گرانمایه اسبان تازی نژاد
 بے آفرین کرد و این خواهسته
 چو پیران بران گوهران بنگید
 برو آفرین کرد و بنواختش
 که روشاد و امین بشهر اندکے
 ازین خواسته باتیاریست
 برو هر چه داری بهائی بیار
 فرو دای در خان فرزند من
 چنین گفت رستم که ای پهلوان
 بدو گفت رو بار زو گیر جاسے
 یکے خان بگزید و بر ساخت کار
 خبر شد کز ایران یکے کاروان
 زهر سو خریدار بنهاد گوش
 خریدار دیبا و فرش و گهر
 چو خورشید گیتے بیارسته

هم از اند مهرت گهر بار دم
 میان همان کرد پیش نشان
 که بر موسے شان گردنشان داد
 بدو داد شد کار میراسته
 کزان جام رخشند آمد پدید
 بران تخت پیروزه بنشافتش
 که مانزد خویشت به ازیم جا
 کسے را مدین با تو پیکار نیست
 خریدار کن هر سوے خواستار
 چنان باش با من چو پیوند من
 از ایران تر از اندم امین کاروان
 کنم پاسبانان به پیشیت بهاسے
 به کلیه درون رختد نهلو کار
 بیامد بر نامور پهلوان
 چو آگاہی آمد ز گوهر فروش
 بدرگاه پیران نهادند سر
 بدان کلبه بازار بر خواسته

برآمد برین روزگارے چنین
 که رستم بماند به توران زمین

آمدن پیشرو پیش ستم زال و بانگ دن ستم برود و فرستادن انگشتی

نیز خبر یافت از کاروان
برهنه سر آن دخت افرا سیاب
همه بآستین خون مزگان گرفت
که بر خور دی از جان از گنج خویش
به کام تو باد اسپهر بلند
هر امید دل را که بستی میان
همیشه خسرد بات آمو نگار
چه آگاهی است ز گردان شاه
نیامد ز میثران بایران خبر
که چون نوجوان ز گودر زیان
بسو است پایش به بند گران
کشیده به زنجیر بسته به بند
نیامد ز درویشی خویش خواب
به ترسید ستم ز گفتار او
بدو گفت که پیش من دور شو
ندارم ز گودر زو گیو آگاهی

هماندم بشهر اندر آمد و روان
بر رستم آمد و دیده پر آب
بر و آفرین کرد و پرسید و گفت
مبادت پشیمانی از رخ خویش
ز چشم بدانت مباد اگرزند
زرنجه که برودی مبادت زیان
خنک شهر ایران و خوش روزگار
ز گیو و ز گودر زیان سپاه
نیایش نخواهد بدن چاره گمر
همه بگلاند به سختی میان
دودستش به سمار آهنگران
همه چاه پر خون از ان مستمند
ز نالیدن او و چشم پر آب
یکی بانگ بر زو بر اندش زد
نه خسرو شناسم نه سالار نو
که مغزم ز گفتار کردی پستی

به رستم نگه کرد و بگریست زار
 بدو گفت کاسه مهتر پر خرد
 سخن گر نگویی مرا نم ز پیش
 چنین باشد آئین ایران مگر
 بدو گفت رستم که طایفه زن چه بود
 همه بر خوشی تو باز از من
 بدین تنیدی از من میا زار پیش
 دو گریه بجای که کیخسرو است
 ندانم ز بن گویو و گو درند را
 به نرسود تا خوردنی هر چه بود
 یکایک سخن کرد از خوشتار
 چه پند سی ز ایران دار تخت شاه
 بیشتر بدو گفت کز کار من
 از آن چاه سرباد لے پزند درو
 که از تو به پرسم یکے من خبر
 زوی بانگ بر من چه جنگ آوران
 منشره منم دخت افراسیاب
 کنون دیده پر خون دل پر زورد
 همه نان کشکین نرساز آورم

ز خواری ببارید خون در کنار
 ز تو سر دگفتن ز اندر خورد
 که من خود دله دارم از درویش
 که درویش را کس نپرسد خبر
 مگر اهرمن رستخیزت نمود
 ازین روے بد با تو پیکار من
 که دل بسته بودم به بازار خویش
 بدان شهر من خود ندارم نشست
 نه هرگز به پیو دم این مرند را
 نهادند در پیش درویش زود
 که با تو چرا شد و ترم روزگار
 چه واری همه راه ایران نگاه
 چه پرسی ز رنج و ز تیار من
 دویدم به نزد تو اسے راد مرد
 ز گیو و ز گو در ز پر خاش خور
 ز ترسی تو از داور داوران
 برهنه ندیده مرا آفتاب
 ازین در بدان درو و ز خاره رد
 چنین را ندایزد و قضا بر سرم

ازین زار تر چون بود روزگار
 که بیچاره بیژن در آن رف چاه
 به غل و بسمار و بت دگران
 مراد و برود و بفرود از آن
 کنون گرت باشد بایران گذر
 بدرگاه خسرو مگر گیو را
 بگوئی که بیژن بچاه اندرست
 چو خواهی که بینی میاسای دیر
 بدو گفت رستم که لے خوب چهر
 چرا نزد باب تو خواهشگران
 مگر بر تو بخشایش آرد پدر
 گر آزار بابت نبودے ز پیش
 به خوالی گران گفت هرگون خورش
 یکے مرغ بریان لبسود گرم
 سبک دست ستم بسان پری
 بدو داد و گفتش بدان چاه بر
 نیزه بر آمد بدان چاه سر
 نوشته بدستار چپیزے که بُرد
 نگه کرد بیژن بخیرہ بساند

سر آمد مگر بر من این کردگار
 نه بیند شب روز و خورشید و ماه
 همه مرگ جوید زیزدان مرآن
 نعم از دیدگانم بپالود از آن
 ز گودرز کشواد یابی خبر
 نه بینی دیار ستم نیو را
 و گردیر آئی شود کار پست
 که از یال سنگ است آهن نیز
 چرا باری از دیدگان آپ مهر
 نینگیزی از هر درے متران
 بخوشدش خون و بسوزد جگر
 ترا دادے چیز از اندازه پیش
 که اورا ببايد بیاور برش
 دو دستہ بدواندرون نان نرم
 نهان کرد در مرغ انگشتی
 که بیچارگان را توئی راهبر
 دوان و خورش هاسے گرفته بر
 چنان هم نوشته به بیژن سپرد
 از آن چاه خورشید رخ را بخواند

که لے مهربان از کجایافتی
 بسارنج و سختی کت آمد بر مے
 نیزه بدو گفت کن کار روان
 از ایران به توران به برودم
 یکے مرد پاکیزه باهوش و فر
 همش دستگاه است هم دل فراخ
 بمن داد ازین گونه دستار خوان
 بدان چاه نزدیک آن بسته و
 بگستر و بیشن پس آن نمان پاک
 چو دست خورشید و از آن دوری
 نگینش نگه کرد و نامش بخواند
 یکے مهر پیروزه رستم بروی
 چو بار درخت و فارا بدید
 بخندید خندیدنی شاهوار
 نیزه چو بشنید خندیدنش
 شگفت آمدش داستانی نزد
 نیزه عجب ماند زان کار سخت
 چگونه کشادای بخنده و لب
 چه دانا است پیش آی و با من بگے

خورشید ازین گونه بهشتافتی
 ز بهر منی مهربان پوسے پوسے
 یکے مایه ورمرو باز از گان
 کشیده زهر گونه بسیار غم
 زهر گونه با او فداوان گهر
 یکے کلبه سازیده در پیش کاخ
 که بر من جهان آفرین استخوان
 دگر گر بخواند به بر تو به نو
 بر مہی دل گاه با ترس و پاک
 بدید آن نمان کرده انگشتی
 ز شادای بخندید و خیره بان
 باهن نوشته بگردار موسی
 بدانت کاغذش را کلید
 چنان کا مد آوازش از چاه سار
 دران چاه تاریک بسته نش
 که دیوانه خند دزد کرد خود
 بگفت این چه خنده است اینک
 که شب روز بینی همی روز شب
 مگر بخت نیکت نمود دست و رے

بد و گفت بیشن کزین کار سخت
 کنون گرو فاسے مرا نشکنی
 بگویم ترا سر بسرو استان
 که گرب بدوزی ز بهر گزند
 فیضه خروشید و نالید سخت
 درین عا شده روزگار ان من
 بدادم به بیشن تن فغان و مان
 پدر گشته بیزار و خویشان من
 و د گنج و دینار و تاج و گهر
 ز اتمید بیشن شدم نا امید
 بپوشد همه راز بر من چنین
 بد و گفت بیشن همه است است
 چنین گفت اکنون بیاست گفت
 سزد گر بهر کار پسندم دهی
 تو بشناس کان مرد گوهر فروش
 ز بهر من آمد به توران نزار
 بخشود بر من جهان آفرین
 رها ند مرا زین غسان دراز
 بنزدیک او شو بگویش نسان

با تمید آنم که بکش و بخت
 به سوگند با من تو پیمان کنی
 چو باشی به سوگند هم داستان
 ز نان راز بان هم نماند به بند
 که بر من چه آمد ز بدخواه بخت
 دل خسته و چشم باران من
 کنون گشت بر من چنین بد گمان
 برهنه و وان بر سر انجمن
 بتاراج دادم همه سر بر
 جهانم سیاه و دو دیده سپید
 تو آگه تری اے جهان آفرین
 ز مرگان تو آب پر کاست است
 ایا مهربان یا زهشیا رنجست
 که مغرم برنج اندرون شد تھی
 که آن خوردنی مر ترا داد و دوش
 و گر نه نبودش بگوهر نیاز
 به بینم مگر پهن روے زمین
 ترا زین تگا پوے گرم و گداز
 که اے پهلوان کیان جهان

بدل مهربان و بہ تن چارہ بجے
 بیامد ز بیشہ بگردار باد
 چو بشنید گفتار آن خوب روے
 بدانت رستم کہ بیشن سخن
 بدو گفت رستم کہ اے خوب چہر
 بگویش کہ آرے خداوند رخس
 ز زابل بایران زایران بہ تور
 بسا غم کہ خوردی درین روز چند
 چو این گفتہ باشی سخن را زور
 ز بیشہ فراز آر ہمہ ہمہ بروز
 بدان تا بہ بینم سر چاہ را
 غیرہ ز گفتار او شاد شد
 بیامد دمان تا بدان کو ہمار
 بگفتش کہ وادوم سر اسر پیام
 چنین وادو پاسخ کہ آتم درست
 تو با داغ دل چند پوئی ہمے
 بگویش کہ ما را بان پلنگ
 کنون چون درست آمد از تو نشان
 زمین را بد زانم اکنون بچنگ

اگر تو خداوند رخس بگوے
 غیرہ بہ رستم پیامش بداد
 کزان راہ دور آمدش پوے پوے
 کشاد است بر ماہ رخ سر زبن
 کہ ایزد ترا زو میراد مہر
 ترا داد میزدان فریاد بخش
 ز بہر تو پیہودم این راہ دور
 ز تیمار گشتی چنین مستمند
 شب تیرہ گوشت بر آواز دار
 شب آید یکے آتش بر فروز
 بدان روشنی بسپرم راہ را
 دلش زان دمان یکسر آراو شد
 کہ بودش بچاہ اندرون غمگسہ
 بدان نیک پے فرخ نیک نام
 کہ بیشن بنام و نشانم بخت
 دور رخ را بخوناب شولی ہمے
 بسود از پے تو کمر گاہ و چنگ
 بہ بینی کنون تیغ مردم کشان
 بگردون بر اندازم آسودہ سنگ

مرا گفت چون تیره گرد و هوا
 بگردار کوه آتش بر سر روز
 چو بشنید بیزن بر آنسان پیام
 سوے گردگار جهان کرد سر
 زهر بد تو باشی مراد ستگیر
 بده داد من زانکه بید او کرد
 مگر باز یا بم برو بوم را
 تو ای جنت رنج آزموده ز من
 بدین رنج کز من تو برداشتی
 بدای بمن تاج و گنج و گهر
 اگر یا بم از چنگ این اثر و
 بگردار نیکان یزدان پرست
 بسان پرستار پیش کیان
 کنون این یکے رنج بردار نیز
 نیشزه به همیزم شتابید سخت
 بخورشید چشم و همیزم به بر
 چو از چشم خورشید شد ناپدید
 بدانکه که آرام گیر و جهان
 که لشکر کشد تیره شب پیش روز

شب از چنگ خورشید گرد و هوا
 که دشت و سرچاه گرد و چو روز
 بچاه اندرون گشت از آن شاد کام
 که اسے پاک بخشند و او گر
 تو زن بردل و جان بدخواه تیر
 تو دانی غمان من و داغ و درد
 به نام به سنگ خست شوم را
 خدا کرده جان دل و چیز و تن
 همه رنج من شادی انگاشتی
 جهاندار خویشان نام و پدر
 بدین روزگار جوانی را
 بهویم بیاس و بیازم بدست
 بپاداش نیکت به بندم میان
 کزین رنج یابی بے گنج و چیز
 چو مرغان بر آمد به شاخ درخت
 که تا که بر آرد شب از کوه سر
 شب تیره بر کوه لشکر کشید
 شود آشکار اسے گیتی نهان
 بگیر و سر هر گیتی فروز

که چشم شب قیرگون را بسوخت
که آید زره رخس روئینه سم

نیزه بشد آتش بر فروخت
بگوش اندرون بانگ روئینه خم

بیزن آوردن جهان پهلوان رستم زال بیزن را از چاه

برافکنند بست زره را اگره
بیامد و را کرد پشت و پناه
بدین کار بیزن مرا زور باد
به بستند بر گرده گنبد کین
همه جنگ را ساخته تیز جنگ
همه رفت پیش اندرون راه حے
بدان چاه اندوه گرم و گداز
که روستی زمین را بیاید سپرد
سر چاه از سنگ پرداختن
که از سنگ پرداخته مانده چاه
شده مانده گردان و آسوده سنگ
که سنگ از سر چاه نهاده پی
زره و منشش را بزد بر کمر
بزد دست آن سنگ و دست راست
بلرزید از آن سنگ روستی زمین
که چون بود کارت به بد روزگار

تتمتن پوشید رومی زره
به پیش خداوند خورشید و ماه
همه گفت چشم بدان کور باد
به گردان بفرمود تا هم چنین
بر اسپان نهادند زین پلنگ
تتمتن برخشند نهاده روی
چو آمد بر سنگ اکوان فرساز
چنین گفت رستم بدان هفت گرد
باید شمارا کنون تا خستن
پیاده شدند آن سران سپاه
بسودند با سنگ بسیار جنگ
چو از نامداران بیالود خوست
از اسب اندر آمد گوشتیرن
زیزوان زور آفرین زور خوست
بینه اخت بر بشیه شهر چین
زیزن بر سپید و نالید زار

ز گیتی همه نوش بودیت شهر
 چنین گفت بیژن تار یک چاه
 مرا چون خروش تو آمد بگویش
 بدینسان که بینی مرا خان و مان
 بکنیم دل زین سرای سنج
 بدو گفت رستم که بر جان تو
 کنون ای خرومند آزاده خوی
 بمن بخش گر گین میلاد را
 بدو گفت بیژن که ای یار من
 ندانی تو ای مهتر شیر مرد
 گر آید برو بر جهان بین من
 بدو گفت رستم که گر بد خوئی
 بمانم ترا بسته در چاه پای
 چو گفتار رستم رسیدش بگویش
 چنین داد پاسخ که بد بخت من
 ز گر گین چنین بد که بر من رسید
 کشیدیم و گشتیم خوشنود ازو
 فرو هشت رستم بر زندان کند
 برهنه تن و موسی ناخن و راز

زوشتش چو البستدی جام زهر
 که چون بود بر پهلوان رنج راه
 همه زهر گیتی شدم پاک نوش
 از آهین زمین و ز سنگ آسمان
 ز بس رنج و سختی و اندوه و رنج
 به بخشود روشن جهانسان تو
 مرا مانده از تو یک آرزوی
 ز دل دور کن کین و بیدار
 چه دانی که چون بود پیکار من
 که گر گین میلاد با من چه کرد
 برو دستخیز آید از کین من
 بیاری و گفتار من نشنوی
 با سب اندر آیم شوم بانده
 از آن تنگ زندان برآمد خروش
 ز گردان و از دوده و انجمن
 بدین روز نیزم ببايد کشید
 ز کینه دل من بپاسود ازو
 بر آوردش از چاه با پای بند
 گدا زنده از درد و رنج و نیاز

همه تن پُر از خون و رخساره زرد
 خردشید رستم چو او را بید
 بزد دست و بگست نخبه ز
 سوسه خانه رفتند از آن چاه ساء
 پُر از غم نشستند هر دو جوان
 تهن بفرمود شستن سرش
 از آن پس چو گرگین به نزدیک او
 ز کردار بد پوزش آورد پیش
 دل بیژن از کینش آمد براه
 شب تا که کردند اسبان بزمین
 نشست از بر رخسار نام آوران
 برفتند از چاه برگشته کار
 بشد پابنه اشکش تیز هوش
 به پیش اندرون کاروان بینه
 به بیژن بفرمود رستم که شو
 که با امشب از کین افزایاب
 یک کار سازم کنون برورش
 چنین گفت بیژن منم پیش رو
 برفتند بار رستم آن هفت گرد

از آن بند و زنجیر زنگار خورد
 همه تن در آهن شده ناپدید
 جدا کرد از و حلقه پائے بند
 بیک دست بیژن بیک دست زار
 همه یاد کردند بر پهلوان
 یک جامه پوشیده نو در برش
 بیامد ببالید بر خاک روی
 به پیچید از آن خام کردار خویش
 مکافات ناورد پیش گناه
 به پوشید رستم سلج گزین
 کشیدند شمشیر و گرز گران
 چنان چون بود در خور کار زار
 که دارد سپه را بهر سوسه گوش
 سپه را همه برد او یک تنه
 تو با اشکش و با نیرزه برو
 نه آرام یا بیم نه خورد و خواب
 که فرو بخندد و برو لشکرش
 که از من همه کینه سازید نو
 بنه اشکش تیز هوش را سپرو

انتخاب اقصای سلمان و جی

(۱)

فی الموعظه

ز حبس نفس خلاص اے عزیز گریابی
ازین خرابه گنگر مقام اگر پیری
اگر چشم تامل بنجاک در نگری
کمال قدم شرف میکنی طلب کن
ز خود سفر کن اگر نعمت با بد طلبی
تو مرغ بے پری از بال نیستت خجسته
بزریر تیغ چو کوبه نشسته باشد
بدان قدر که بیایی ز رزق اضی شو
دل ست کعبه عرفان کعبه دل را
بهوی دوست سحر خیز شو چو باوصبا
تو خفته ز دو عالم خبر نداری هیچ
چو مشک و عود عزیز نفس و طیب نفس
ندیم مجلس کرد بیان قدس شوی
بخلوت حرم دوست آن زمان برسی

سریر سلطنت مصر جان تقربانی
خراز کنگره عرش مستقریابی
بزریر پائے خود اندر هزار سرابی
منار لے که تومی جوئی از سفریابی
که در چنین سفر آن سفره حضریابی
بیال کن طیران تا زبال پریابی
که سنگ پاره اندر لعل بر کمریابی
چو بیش و کم همه در قبضه قدریابی
در از صفاست تو سچے بکن که دریابی
که بومی دست مشکین دم سحریابی
ز حال خویش بخواب عدم خبریابی
به سونه سینہ و خونا به جگریابی
ز شمر نفس خلاصی بجو اگر یابی
کزین ره و دور و نه تنگ گزیریابی

فرد

دل شکسته چو یا قوت نشاد کن و انگ
 ز خویش دور کن آتش بکرده خلاص
 اگر نه بردل کوه است خا از دور
 ز غصه بر جگر بحر نیز دل غم هست
 ز چشمت اربل ریب عیب بخیزد
 خواص عالمی مجو که ممکن نیست
 برای مصلحت بادشاه گردون را
 سپهر با عظمت را که بسته هست کمر
 تو برتری ز ملک انکه هر کرامت نفس
 تو در مزارع دنیا چو سم بدکاری
 دو توئی فقر جامه است که عظمت
 ندارد آن شرف اعتبار دینی
 ز راه و ناله حذر کن که غیر ناوک آه
 به بخش مال و مترس از کمی که هر چه داری
 تو بهیچ منبع مالی بعینه چندان
 چو غنچه خانه پراز برگ و انمی تنگ
 مقدّر است نصیب از هر اسعی کنی
 چو نرگست بهیچ چشم پر ز رو سیم است
 مکن ملائت دنیا که سست بنیاد است

نود و نانی

نیمت

بعده من از آتش اگر ضرریابی
 اگر بیابی ازان تیغ زین سپریابی
 فشرده خون ز چه در سینه جگریابی
 و گرنه از چه لبش خشک چشم تریابی
 سراپر حجب غیب در نظریابی
 که آنچه در دل بحراست در شریابی
 گهی به خاور و گاهی به باختریابی
 بر اس خدمت اولاد بوالبشریابی
 که در ملک نتوان یافت در شریابی
 در آخرت هم ازان جنین رو بریابی
 هزار میخی افلاکش آستریابی
 که خویش را تو بدان چیز معتبریابی
 بجوشن فلکی بر چپ کار گریابی
 جزای آن سیکه ده ز داد گریابی
 که بیشتر بدی فیض بیشتر یابی
 که که ز باد هوا خروید ز در یابی
 هر آنچه هست مقدّر همان قریابی
 نظر بزرگ کنی هیچ اگر بصریابی
 کزین سراپا خود در خلد مشتیابی

جلیس و شوی آنکه که چشم و گوش را چو گاو چشم زد دیدار عیب سازی کور گذر بلاستان کن چو باد و خاک اگر به نسخه تشریح جسم در نگری گذشت عمر عزیزت به هر روز فنا مروز تو مرد می ز همه مردمان امیدوار مباش در دُم نخلی که در دوش تو نش است نه هر حجر که بر آید در و گیسو ز بنی به بین که با همه حسن قاجار کوتاه است ز آه سر و حذر کن که کوه را چون گاه اگر کند سخنی در غلاف مظلومی همیشه نفع رسان باش و بار چو خاک	ق کزان جمال مقال حبیب دریایی چو پیل گوش ز گفتار خلق کربایی غرق خون همه سرهای تاج دریایی شروع صنع درین جلد مختصریایی ولا بکوش که باقی عمر دریایی که این کرم ز نفوس ملک سیریایی که در دُم و دُم او تو ش و شیر یایی نه هر قصب که بر وید در و شکر یایی تقاع صبح دوم را که پرده دریایی ز باد سینه در ویش پر حذر یایی از ان بترس که شمشیر کار گریایی که ملک عمر گرامی ازین مریایی

مگر نرود

(۲)
فی الموعظه

رفتند رفیقان رسیدند منزل از نیست بستی و ز نیستی بره نیست راه تو پیر از آب گل و لاشه ضعیف است ای غره دنیا مطلب غور که جستند آه ز بیرون شدنی هست ازین بحر	در خواب وری تو هنوز ای غافل تا شهر وجود دست روان اند قوافل بس شاه سوار که فرو رفت درین گل نه غور پدید است درین بحر ساحل آن راه ندانند بجز اهل سواحل

قسمت نشود پیش کم از کوشش و تقصیر
خواهی که بر غیبت همه پیوند تو خواهند
دنیا چه کنی جمع که مقصود از دنیا است
تن ده برضا کاچه قضایر تو نوشته است
حق را بشناس نظر چشم دل و گوش
گفتی تو که با حقم و حق بر طرف نیست
جز حق که تواند که کند آدین را
در خوردن و خفتن چه شوی بمسر انعام
هم سوده و فرسوده شوی آخر اگر خود
قول علماء که عمل نیست در ایشان
این طول ال چسپیت بر آنی که زمانه
خواهی که چو گل از دست سوده شود خلق
عاجل ہی از دست که آجلستانی
از خود گذرای دوست بدور کن کسیست
در راه هواگاه و ششی سارع و پیران
این افکندائی ست چه در وجه نشیند
از حسن مزین لاف که خواهد شدن آخر
تو در ظلمات شب کفران برایت
در جاه گرفته شدی طغرل و سنجر

تا خود چه قدر گشت مقدر ز اوایل
ز ورشته پیوند نخست از همه بگسل
دل قے کن و ثانی و باقی همه فاضل
از تو نشود و دفع به تعویذ و حایل
کاینها همه بر قدرت حق اند و لایل
باست بلی حق و تو مشغول بباطل
پیدا ز کف خاک بدین شکل و شمائل
می کن عملی تا نشوی کم ز عوایل
ز آهین بودت عرق ز پولاد مفصل
مانده رنجیت که خالی ست ز عامل
شد عمر ترا تا بقیامت متکفل
چون غنچه بر آن باش که گرد می تن دل
رو و دست طلب کن چه کنی جل و تحمل
غیر از تو میان تو و مقصود تو حایل
در شارع دین که هفت سنگی و کاهل
سیمی سره باید که بصیر است معال
این نرگس چشم و گل رخسار تو زایل
بر کرده درین گنبد فیروزه مشاعل
بنگر که کجایند کنون سنجر و طغرل

از بد که بد آید طمع نیک مدارید
 چیزیکه خلاص تو در آنست خلوص
 عالم که ندارد عملی مثل حمار است
 از نفس بد آن چشم نکویی نتوان اشت
 آخر تو نکویی که بخشید ز اول؟
 یا کبیت که داده است بلغ از سستی
 یا بهر کمال از پے تحصیل خرد را
 یا کبیت که از اول ماه و وسط روز
 اینست چو محقق شود لے بنده بود ظلم
 نفس ملکی را نه بود حاجت زینت
 دولت بجهت کفایت گزینست
 در بیت حرم قافله ساعی و مجور
 بر دوش هر آنکس که طرازے هنر نیست
 وحشی که خورد و خوار قناعت بود آهو
 ر و قطع تعلق بکن امروز که فردا
 توحید بدل گوچه کسانیکه بانگشت
 تو اصل جودی شرفست واضح دلاج
 در راندن سائل چه جوابت بود آخر؟
 سلمان و گرمی اچه دهمی پند که هستند

خاصیت کا نور مجوئید ز پیل
 باقی همه اجزای تو قیدند و جایل
 بے قائده انتقال کتب باشد حاصل
 هرگز ندیده تفع عسل ز هر بلا بل
 اصوات بم و زیره قمری و عنادل
 از بلبله گل س گلگون به بلا بل
 کس بر سر اینک جهان کرد محصل؟
 نورم و خورشید کند ز اهر و زایل
 گر تو نه بری طاعت این جاکم عادل
 طاؤس ملائک چه کند سبب جلاجل
 این چیست که عالم رو داند رپی جابل؟
 در تیه بین طائفه ساکن و اصل
 آن بین مزین ست با ذیال راؤل
 گرز آنکه فردا در و او سر به سنا بل
 آسوده را غلامی و ایمن ز سلاسل
 گفتند نه او ند بران حرف انا بل
 خود را همگی ساخته باطل و عاطل
 آن روز که باشد ز تو رزاق تو سائل
 ادضاع ترا اهل جهان منکر و عادل

مستی

زاید

پندیکه بقول بیت اول تو بفعل آر | ورنه نه بود هیچ موثر دم قائل

(۳)

وله فی مدح سلطان اویس

بختم از بادیه در کعبه علیا آورد منم آن قطره که انداخت سجایم خاک در محاق ارچه مه طالع من بود بقوس خند چو صحبت خورشید چو شبنم مارا چون سکن طعم بود به تار یکی و باز لمجا من در شاه است و لله الحمد رفته بودم ز سر شعر مولی در شاه	بازم اقبال برین حضرت اعلی آورد باز برداشتم از خاک و بدریا آورد آفتابش نظرے کرد و به جزا آورد سوی مصعد دگر از مهبوط اونا آورد به لب آب حیاتم خضر آسا آورد که مرا بخت برین لمجا و ماوا آورد دوش در خاطر من این مطلع غرا آورد

باد نور و نسیم گل رعنا آورد
گرد مشک ختن از دامن صحرا آورد

غنچه را باغ به شکل سر بهجا آورد شاخ بیرون ز گریبان ید بیا آورد سخن از دهن غنچه عذرا آورد نغمه بارید و صوت نکبیا آورد مطرب بهره نوا نغمه عفا آورد بر سر کوه توام بے سرو بے پا آورد	شاخ را باد به نقش دم طاووس نگاشت لاله از دامن کوه آتش موسی بنمود بیل آشفته از ان گشت و اوق که صبا از پی خور گل بیل شیرین گفتار بیل پرده سر صوت چکاوک بنواخت بودم افتاده پاشوق تو ام دست گشت

سر زلفت که ز اسلام کنایه دارد
 سرو بالایی بلند تو بدین شیوه ناز
 طرب لعل توئے را برسانید به کام
 عشق تو کیش من طاعت شایم دست
 سرور اباد صبا منصب بالا بخشید
 بود بر غنچه گل و آن چه بردن
 دامن پیرهن یوسف گل را بدید
 تافت صدهر زهر شاخ بهر شاخ مگر
 نقش بند چین آری طبیعت گوئی
 گل رعنا چو سر ز گس محمود گران
 کرد ساقی چین ببل عاشق مست
 میشود باز دل از آرزوی طلعت شاه
 پادشاهی که کمال شرف پادشاهیست
 ظل حق شاه اویر نکند آفات فلک
 آنکه در وعده ملکش چو خرد بران است
 تیغ او یک درخت و لیکن در قلب
 اے که فعل سم اسبت فلک ز گوش ملک
 اے که خاک و شیرین تو برداشتیم
 دین پناهی بدات تو و ذات تو پناه

در میان عادت زمار و چلیپا آورد
 هر کجا رفت دل هوش به یغما آورد
 جان شیرین به لب غر و صبا آورد
 مومن آنست که اقرار بدینها آورد
 لاله رالطف هوا خلعت الا آورد
 بلبل از غنچه به تشنیع و تقاضا آورد
 باد گوئی که برو عشق زلیخا آورد
 شاخ ثور است که بر زهره زهر آورد
 نقش خضر همه بر صفحه غیر آورد
 دید و رسا غر زین می حمرا آورد
 زان می لعل که در سا غرینا آورد
 غنچه در دل مگر آن فکر و تمنا آورد
 نقص در سلطنت بهمن دارا آورد
 ملک در کف چتر فلک سا آورد
 آیت معدلت مملکت آرا آورد
 آتش گشت زبان تابه زبانا آورد
 کرد بیرون جنت یاره حورا آورد
 چرخ کله ز پی دیده بینا آورد
 به خداوند تبارک و تعالی آورد

دولت از چار طرف روئے بدخا آورد رفت شمشیر ترا بر سر اعدا آورد قوتی در تن پیران کے برنا آورد از ولایات عدم نسخہ فرود آورد کہ بہر جا کہ درون فتنہ مفاجا آورد آسمان بر سرش از نام تو طغرا آورد زان تصور کہ خرد در دل دانا آورد شاخ زربار ہمہ عقد ثریا آورد چہ بلا دور ز حضرت با بہ سرما آورد خواستہ روی بدین کعبہ علیا آورد وولتت بازہ بازوی توانا آورد بہ عراق آرزوی مولد و منشا آورد اے بسا آب در دیدہ خارا آورد شرم دارم بہ زبان بعضی از آنها آورد اے بسا رخنہ کہ در گنبد اعلیٰ آورد کہ خدایت بجهان از پیہ احیا آورد بہ زبان ذکر جهان داری کسریٰ آورد	ہر کجا موکب منصور تو یک پیہ بہاد جان نمی داد و دانیہ تحصیل اجل دہر پیر است جہان ال تو کبیر و عہد مشرف عیب بدیوان ضمیرت امروز تیر قہر تو نے سخت عجائب دارد ہر شاہیکہ بہ توقیع سعادت نبوت بہترین صورتی اندیشہ اخلاص بود نور خورشید ضمیر تو در ان بقعہ کہ تافت پادشاہا! چہ دہم شرح کہ بیماری و ضعف بینج نوبت بہ ہر صدق و ارادت ہر روز رفتہ بودم ز جہان تا عدم آبا و مرا بعد سی سال سفر باز زلف و مرا گریہ بیوہ زن شک یتیمان عراق در عراق آنچہ من از ظلم و تعدی دیدم یار پ نیم شب آہ سحر گاہ ضعیف کیمیای نظر لطف بران خاک انداز تا در اطراف جہان مرہ مردم خوانند

ملک کسریٰ ہمہ در قبضہ فرمان تو باد
کہ جہان باز نخواہد چو تو کس را آورد

(۴)

منم ک نیست شب روز جز گناه کارم
 امید دار فضل خدای و هر روز
 شکم بسان صراحی بدارم پر ز حرام
 چون مخالف دین میزنم چو ساغر جنگ
 چو خامه نامه سیه میکنم بدان سودا
 تو آن مبین که چو زنبور جامه ام غسلی است
 کجا رسد دنیا بیج حکمتم بزبان
 در آب گل شده ام غرق مشکلت گل
 بمن چشم بدی منگری که من در خود
 بادیم سخاوتی و گرا اگر یک رو
 چو دیونا کسم و ناسپاس وید کردار
 نه اندیشه خرد را مجال در سر من
 به تن قرین مقیمان کنج محرابم
 و مید صبح مشیت رسید روز اجل
 گرم چو عود بسوزند نیست کس اجرم
 مرا چو روز شب آتش فروختن کار است
 شکسته عهد شکسته دلم که خواهد کرد
 ز کرده تو به واسطه غفر الله از گفته

گناه کارم و امید عفو می دارم
 هزار بار خدا را از خود بیازارم
 سجود می کنم دزان سجود بیزارم
 چسود گرئیه خونین و ناله زارم
 که زلف لکش مشکین خطی بدست ام
 که من ز روز ازل باز بسته ز تارم
 که من بجاک سر چشمه دل انبارم
 ره برون شدن من که بس گرانبارم
 چونیکه نگویم بدترین اشرارم
 کنی مشاهدۀ پردۀ اے اسرارم
 سبا و در همه عالم کس به کردارم
 که پر شد دست ماغ از خیال پذیرم
 بدل ندیم حریفان کوی خمارم
 وے هنوز من از جهل در شب تارم
 که من بدو دل خوشی تن گرفتارم
 یقین که گرم بود در جسم بازارم
 شکسته اے مرا جبر غیر جبارم
 اگر چه خوب پسندیده است گفتارم

توئی رؤف و رحیم و غفور و غفارم	میںا ملکا قادر خداوند
ز فضل و رحمت خود نا امید مگذارم	و دران نفس امید ز حیات قطع کنم
تو رحمت کن و نا کرده کرده انگارم	اگر چه من برضایت نکرده ام کاسے

(۵)

والصیالہ

آفتاب سایہ گستر سایہ پروردگار	چون عزم حضرت خورشید جمشید اقتدار
اروشیر شیر دل نوشیروان روزگار	ابروریاستین خورشید گردونستان
مشرقی امی و عطار و فطنت و کیوان قیام	زہرہ عشرت ماه طلعت مہر ارم مقام
کاسمان ابر مراد راسے او باشد مدار	طلح حق چشم و چراغ و دودہ چنگیز خان
ساعت میمون بقال سعد روزه اختیار	از خراب آباد شهر ساوہ کردم عزم جزم
قوے از سرگشتگان تیرہ ظلم روزگار	جمعی از واما ندگان موج طوفان بلا
کاخر از بہر خدایا از پے اہل و تبار	جملہ در فتراک من آن و یختند از ہر طرف
حاجتہ داریم حاجتمند را حاجت یار	چون بسوی کعبہ حاجات داری رے دل
گر مجالی باشد پیش سلیمان عمر ضار	ہدیہی تلخ کرامت بر سر از حال سبا
وے سلیمان مان از ظلم دیوان زینہار	کے سکند معدلت از جور یا جوج الامان
اصل او از معجز مولود احمد یادگار	ساوہ شہرے بودیل تخری پرا از گوہر کہ بود
ہم سواد عرصہ اش را رتبت دارالقرار	ہم نہاد خطہ اش از حرمت بیت الحرام از رتبت
آب و چون آب کتب شرع مزدامی و سازگار	باد او چون باد عیسے روح بخش و دلکش

از رتبت

در شمال فصل تابستان او بر دست تا
 همچو ز گس مست ز درویش این نیم شب
 خواجهگان بالدار و معتبر درویش چنانکه
 خواجه شد بے اعتبار و مال شد باریب
 بود از خوبی سیادتش چون سواد خلد جمع
 بقعه بینی چو در دریا موج اضطراب
 عین غمی است گفتن در چنین حضرت شرح
 هیچ تشویشی رونما بوده جز در زلف یار
 قحط تاحدی که مرد از فرط بی قوتی چو شمع
 شب شب لولای ناله میزد وزن
 هر دم از شوق سربستان در می گرفت
 آه از آن اشرار کاشان آتش شمشیر
 اولاً بر دند کیس از سرای و خان مان
 تا بآب دیده با آن خیکها کردند پیر
 آنکه بهتر بود و بهتر از پے سینه بچوب
 همچو آتش چوبی خوردند و میادند
 آنکه دوش از ناز چون گل بیا و صد گسار
 بر گل خسار و سر و قد خوبان چگل
 توده توده بر کفن اندامهای نازنین

در مزاج آذر و آبان او لطف بهار
 خفته بود و نسیم غریبان بر سر هر گداز
 هر یک را همچو قارون بود صد یار
 لے خداوندان لای اعتبار بالا اعتبار
 از پریشانی بشد چون لطف خوبان تار
 مردی درویش چو در دریا غرق اضطراب
 آنچه درویش فتنه از قحط و بیابان و یار
 هیچ بیماری رونما بوده الا چشم یار
 خون خود را سوختی در آتش دیر و می بکار
 خون شوهر می کشید از کاسه سر چون عطار
 در دمان پیکان خون آلوده طفل شیر خوار
 می چند امروز می میرند یک چو شیر
 هر چه بود از نقد و جنس اندر نهان و آشکار
 تا بخت خانها بر اشران کردند بار
 پوست بر تن سرسبز بشکافتند چون آبار
 و آنکه از بے طاقتی بر خاک می دندار
 می کنند امروز بهر خروء خود را فگار
 چشم گردون چون سحاب روی غیرت آشکار
 در میان خاک خون فدا و چون گل خوار

خال

آنکه از صد دست و دوش جا چون گل ازین
 تاج بر بودند از منبر چو ستار خطیب
 بویاد در ناخن عابدان هر دم که خیز
 در ضیاع او که هر یک بود شهری معتبر
 باغ چون غش خراب و دشت گشتن چون سراسر
 میکند هر شب سجده ببلدان فریاد بوم
 خسرو! اللّٰهُ می از حال سکینان پرس
 الامان از تیغ قهر آلود درویش الامان
 می برباید حال قبال از رخ مقبل بحکم
 چون رواداری که در آیام عدل شایسته
 شیر آه و دست ها و گردن هم کرده غش
 و آنکه از تشویش مارا جانم در سوراخ مو
 لجه دریا و بالب خشک از و کشتی صفت
 اندرین شهر این بان جمعی که باقی مانده اند
 بر می طلعت خورشید عدلت این بان
 گرد در اطهار عنایت هیچ تقصیر رود
 آفتابی از دل مانور رحمت و انگیر
 تا دعای دولتت را از سر من الامان
 بیش ازین نتوان قدم زده بر بساط انبساط

دستا بر پیش و پس از در محبت چن چنار
 طاق بر کنند از مسجد چو قندیل ازینا
 حلقه بیرون کن گوش طاق و پیش من
 گور و آه و است مسکن شیر و رو به اقرار
 زارغ آنرا باغبان و قاز این بازدار
 کالفرای غافلان ازین حشت آباد القار
 حسبته لشکر نظر بر کار مظلومان گمار
 الحذر از ناوک فریاد مظلوم الحذر
 تیر آه مستمندان در دل شب هاتار
 که تو اضع می فرستد باز تاج سر بهار
 خفته باشند این آسوده در هر مرغزار
 و آنکه از بیداد و مار پای در دنبال مار
 حضرت خورشید ماحر و م از و خفاش دار
 از فقیر و از تو آنکه از صفار و از کبار
 همچو ذره بر سر راهند چشم انتظار
 بعد از آن دیار کی گردد دیگر و این دیار
 آسمانی از سر ماطل حرمت و امدار
 میکند راند راناء اللیل اطراف النهار
 برو بیت عنصری که دم سخن اختصار

لیله بند و یکشاید یا ستاند یا و ده
آنچه بستاند ولایت و آنچه بدید خا

تاجان بر پای باشد شاه را این یاد
آنچه بند و دست دشمن و آنچه یکشاید

درس سلطان حسین کوید

بنار و ملک اسکندر بیالده افسر و ارا
جهان سلطنت حسین آن شاه در یاد
سر این تخت جمشیدی گشت ازین خوشی
کشد مهر شبتانش زحل بر طرز لایا
شهنشاهی که میخواند پنجم دهن ری او
بیاد بزم او گیر دقح ناهید و میزان
شد است از نیت صافیش آب مملکت
چو تاج خسرو آن بد بدورانش هرگز
جواب سیلان وی نعم باشد نعم در
یاشاهی که در ظل بهای عدل و انصاف
فروغ روی ایت گرفته بر تیره شب گید
اگر بر ترگس اندازی نظریا شود ترگس
در دراک کمالات خرد چند آنکه می شود

به تخت و تخت شاهی شاه جلال الدین و ایت
که در دوران تخت او جهان پر شد بر
بچندین بانیان منصب او بر سر نهادش
گرش طالع دپیری و لی کی دار و این بار
ز روی تخته امروز نقش صورت خرد
به پیش تخت او بند و کمر خورشید و خور
گرفت از رایت عایش کار سلطنت
چو موی بدان مد ز انصافش ستم دریا
بجز وقت تشدد و کلامش کس نه یابد
بگردن میکشد شهاب طوق طاعت قاتا
ز روز آخر خورد و روشن تر شب یلدا
و گر با سوسن آغازی سخن سوسن شود گویا
همان مقدار میباید که از آئینه تابینا

ملک

فلک می گفت یالتسینم و کوثر و صفالقا^{طقت}
 بسی گردید خورشید ز پی بهشت خروشتش
 سر تحریر اوصاف تو دارد کلک سوادنی
 اگر نتواندت دیدن عذاب کور بختی دل
 هنوز از یک هزارت گل یکی نشکفت^{انغی}
 نهال دولت باش تا هنگام بار آید
 شکوه و منصبت خواهد رسید از فضل جها
 بدورد دولتت شمشیر خونخواه است میخ
 چنان خواهد شدن عدلت که شمشیر زبان آور
 پیور عفت دانت پی تاراج عقل و دین
 ترا بیرون سلطانی است حاصل ملک و دین
 خداوند منم که ز مدح آباء سرافرازت
 شمارا واجب است الحق نظر در کار کردن
 الا تا هر شجر قمری سراید نغمه بلبل
 نشانند بر کمر که سار طوف لعل و فیروزه
 که از قوس قزح یابی هوا را و همه رنگ
 صبا در صبحدم خیزد باید برگ لعل گل
 برای داون لاله که لعل است شبیه در هم
 مقامی است گرداند سحر و از پی مرغ

جواب آمد که این لطف و عذوبت نیست^{انگیزا}
 که شش را اگر جوی بجو در سایه عنقا
 سر از دستش نخواهد رفت میدانم درین^{سودا}
 چه غم خورشید تابان که خفاشش بود^{اعدا}
 کنونت گوید دولت برون می آید از خارا
 که از تیغ تو سر سبزیش اکنون میشود پید
 که باشد قصر قدش را رواق گلشن مینا
 که برگردن دهد سرش ولی برگردن اعدا
 خلافت شمع در عهده ت نیارد دم دون^{قطعا}
 بشب سخن بر سر مردم نیارد آمدن صبا
 که صدق اندرونی را توان دانست از^{سپاس}
 بگوهر کرده ام تر صبح گوش ایل عالم را
 عجب چیست حال من نظردر حال من^{سپاس}
 الا تا در چمن نرگس کشاید نرگس شمع
 در آویزد بتاج لاله شبنم لولوی^{لالا}
 که از بنم و شجر بینی زمین را آسمان آسا
 چو زدی با چراغ آید گزیده تبرید کلا
 بسازد دسته مشکین نسیم صبح عبا
 نواز از مقام راست صدستان هزاراوا

ز کافوری سمن خیزد سیم غنچه سارا شود رخ شگوفه چون عصا ندر زید خز باد صبا بر دم لاغوش گل رعنا پوشند از میزاران دست یابا جامه بیا یکی چون تاج یک آمد دگر چو سبزه چنان کز وی نخل گرد و کلاه گلشن ترا بادا همه حاصل بفضل سبد عیش دعای غیر ازین یارب تقبل بده کزین صلت می نازد روان دم خوا	ز طوطی رنگ شاخ آید نعل نغمه ساری عنادل چون کلیم اندر کلام آیند با عصا چو دلفای که در خلوت عروس تازه ویا چند و سر و سرور عروسان گل سوی الان لاله در صحرای تا غنچه در بستن بهار دولت و عمر تر اسر سبزه بادا ز بخت و دولت کامل هر آن چیزی که خواهد دعایت میکنم از جان و مال نیست و نشب سبار کباد و میمون باد و مرغ یاب این

وله الفیض (۷)

ز ان خاک که سرمه خورشید نور است زان آستان که قبله خاقان قیصر است در پای آن سریر که با عرش همسر است با منتهای سدره مقامش برابر است داری نهان مدار که در گاه دور است کین بارگاه بادشاه بنده پرور است	باز این منم که دیده بخت منور است باز این منم که قبله گم ساخت آسمان باز این منم نهاده سر طوع و بندگی باز این منم برابر آن کعبه کز جلال ای دل شکایتی که ز دوران بهر گاه ای بند حاجتی اگر هست عرض کن

دارای شرق و غرب شهنشاه بجز و بر
 خورشید تیغ زن که ز تیغ گهر سای
 سلطان اویس ساء حق کر کمال عدل
 شاهی که ز برای صلح جهانیان
 یا حوج فتنه قاصد ملک است و تیغ تاشا
 درد و را و بنجاک فرورفته است زر
 روز و لا دتش چون نظر کرد شتر می
 گردون بچا و رکن جهان پنج نوبه زد
 دولت سمرای سلطنتش را سپهر پیر
 ای از شرف سر آمده کل کاینات
 چیز تو نقطه ایست درین سبز دایره
 تیر تو طائر است بهایون روز رزم
 تا خطبه عروس ممالک بنام تست
 تیغ تو بر سر آمده خصم تست لیک
 ماند مجسم تو به شکر که بخوم
 فی الجمله خود به عدت شکر چیست است
 گر شکر عد و شود از ذره بیشتر
 آب مخالف نامه الالبوبی تیغ
 اسنجا که نام نامه عدل تو می رود

کا و صاف بحر جودش از اندیشه برتر است
 از شرق تا به غرب جهانش مسخر است
 ذاتش معزز دولت دین پیمبر است
 پیوسته تخت افسر او اسپ و مغر است
 اندر میان کشید چو سید سکندر است
 وز آسمان گذشته بصد پایه منبر است
 انصاف داد و گفت او سعد اگر است
 کین بادشاهشش جهت هفت کشور است
 در گوش کرد حلقه و چون حلقه بر در است
 ذات مبارک تو عقل مصور است
 کلان نقطه بر محیط کرم سایه گستر است
 خط فراغ بال جهانیش در برابر است
 نام تو بسته بر زر و بر روی زیور است
 از رحمت آمده سر خصم تو بر سر است
 کر شرق تا بغرب خیام است شکرا
 آنرا که عون عصمت حق یار و یاور است
 روز مصفا و پیش توار ذره کمتر است
 کاشخور مخالفت از حد شجر است
 آرمگاه گور و گنایم غصن فرا است

شاهین که کبک خواب نکردی ز بیم او
 وقتی که هست تو دهنده سفر نوال
 جای که رفعت تو زند خیمه جلل
 از راق را حواله بدیوان هست
 با خود شکر ارچه ندارد قرابت
 شاهانم بلج تو آن طوطی فصیح
 از بحر طبع من به تنایت درین محیط
 من آن معز دین خدا را معزیم
 دوری حضرت تو گنایمست بسنگ
 گردون مدام باعث حرمان بند است
 دوری با اختیار بستم ز حضرت
 سوگند می خورم به پشت و قصور و جور
 کز مدت فراق تو روزی که رفته است
 تا در میان گلشن گردون دهن شیر

باش تذر و را شده بالین و بستر هست
 یک نیمه از زمین تو دریای انحر است
 یک فلکه از خیام تو خورشید خاور هست
 کردندا بروز حساب این مقرر هست
 دائم بیوسه نطق تو با او برادر است
 کز نطق من دهن جهان پر ز شکر است
 هر جا سفینه ایست کنون غرق گوهر است
 کش غلام بچو ملک شله و سحر است
 از بند نیست این بهر شکر است
 این خمی در طبیعت گردون محمراست
 خود ذره را ز مهر جدائی چه در خور است
 وانکه نجا کپای تو کان عین کوثر است
 پندار کرده ام که مگر روز محشر است
 فواره مرصع این چشمه زراست

منصور یا وراثت تو کافتاب فتح

طالع زینج این علم شیر پیکر است

سعادت نامہ ناصر خسرو و علوی

باب اول در تسلیم

بہر حالی کہ باشی با خدا باش
مدان تو یاوران را بہ ازویار
تو دل دہدیگرے بہرچہ بندی؟
مکن بیگانگی گر آشنائی
پرستش خاص اند بہر خدا کن
ہم آہز بہر کارے آفریدست
اندو خود جز خداوندی نباید
وزین بہیچ درگا ہے نباشد
ہمیشہ دست درجہل المتین زن
دلیل راہ دینت مصطفایست

ولاہوارہ تسلیم رضا باش
خدا راوان خدا را خوان بہر کار
چو حق بخشد کلاہ سر بلندی
خدا را باش اگر مرد حنائی
حدیث چہت و دوزخ رہا کن
ترا بہر دو گیتی بہرگزیدست
ز توجہز بندگی کردن نباید
برین دہیچ اکرا ہے نباشد
اگر لاف زنی ہم لاف دین زن
بہر کارے مددگارت خدا یست

باب دوم در نیکی

ز تو توبہ ز پیران کہن پسند
مکن کارے کہ بار آوردتبا ہی

دلایتم پیش و دل درو بند
انیر اگر بخود خواری نخواہی

مکن کارے کہ از نیک و ندامت
چو در نیکی رضاے کردگار است
درون در و دندان شاد مے دار
مکن از حال مسکینان فراموش
چو از صحبت کس بد نفس تاثیر
دلت را راست کن گر راست گوی
ز آموزنده پسند نیک برگیر

سپه روی کشی اندر قیامت
به از نیکی نگه کن تاجه کار ست
ز روز در گذشتن یاد مے دار
چو داری مایه در علم دین کوش
به صحبت دوستان معتبر گیر
که هست از راست کاری یتیم گای
ز نیکی گرد بدت هفتد مرا گیر

باب سیم در کم آزاری

فزون خواهی بقا و لیسامیازاد
بیا و حق تعالی باش خوشنود
میر بر کس حسد گر مالدار ست
همیشه نیک خواه مردمان باش
چو بد خواهی بکس از غم بکاهی
دلت را با مروت متفق کن
مدود تا که حق یار تو باشد
مروت نیست از افتاده گانی
ز نیکان باش اندر نیکی کوئی کوش
به نیکان عمر ساز و برگ خواهد

که دائم دیرزی باشد کم آزار
که خوشنودی رضا حاصل کند زود
که تو در رنجی و او شاد کار ست
به نیکی کوش و آنکه در امان باش
به بینی هیچ بدگر نیست خواهی
و گر خیر کنی با مستحق کن
همه عالم مددگار تو باشد
بره بینی و خود مرکب برانی
مکن نیکی کس از دل فراموش
بدانرا خلق عالم مرگ خواهد

باب چهارم در بُرداری

که واجب کشتن مار از گزند است که هر کس بدکستد یابد بدی باز که از مالت بکاهد هم زایمان که خون از پرورش شد مشک خوشبو تواضع پیشه گیر و تازه روئے چه بدتر باشد از طبع ترش رو که خنده روی از اهل جنان است ز مؤمن خوش بود چربی و زنی گرت بر سر بگرد آسای سنگ که باشد زور بازو با ازین بیش	بکس پسند آتحت ناپسند است مشوکس را بکین خانه برانداز مکن شیرین بدل مال یتیمان تو با خلق خدا خوشباش و خوش گو گذر از تندی و از تند خوئے گره با هر کس مفکن برابرو پسندار از لب خندان زیان است فروخور شمش اندر گاه گرمی حلیمی کن چو دانه در گرتنگ مشو غره بزور بازو و خوش

باب پنجم در بیان جاهل و ناجنس

که رنج و زراحت بیش باشد بشب بگریز و منگر هیچ پرس که صد سودش نیز و یک زیانش که مبرز گنده تر گردد چو شد پُر کزان بر هر دل آزار تو باشد	بر از جاهل ارچه خویش باشد ز نادان و ز ناجنس و ز ناکس مکن دل خود بسو و بیکرانش حذر از مالدار پُر تکبّر مکن کارے که نماند تو باشد

تبر کن ز هر بد فصل و بدنام مکن صاحب بر از تمام و غماز مباش ایمن ز دست و چشم طار مکن همسرای کس نازموده منافق را بدان یار موافق	که بدنامست کند چون خود سر انجام بکش دامن ز دزد خانه پرداز همه کس دزد دان کالا نگه دار تفاوت دان ز دیده تا شنوده منافق را منافق دان منافق

باب ششم در گفت و شنود و پند شنودن

سخن دانسته گو چیزے کہ گوی بمیدان فصاحت چون درائی مکن چیزے بر اہل روز گارت سخن بشنوز لفظ ہر ہنر جوے مگو ناخوش کہ پاسخ ناخوش آید مشو با خسروان گستاخ بازی سخن ناگفتہ باشد کہ چو گفتم بہر گفتار منما پیش دستی ہمیشہ مشورت با دوستان کن	خود آن آہستہ گو چیزے کہ گوی مران بس گرم تا در سر نیائی کہ پرسد از تو روزے کرد گارت از آسانی کہ خوش آید چنان گوی بکوہ آواز خوش دہ تا خوش آید زبان ہشدار تا سر در نہازی چو شد گفتہ کجا ماند نہفتہ مگو ناگفتنی ہا رو کہ رستی ز دشمن راز دل دامن نہان کن

باب ہفتم در دوستی و دشمنی و وفا

چو خواہی کرد پاکس و دشمنی ساز	بینگ دوستی با او ز آغاز

فگندن دوستی با کس سلیم است مرعجان کس نخواهدش عذر از آن پس مکن قصد جفا گر با وفائی چو رنجانیدن کس هست آسان در گنج معیشت سازگار نیست ز توفیق و کلید بے ریائی چو نتوانی علاج درد کس کرد سنان جور بر دل ریش کم زن ز مردم زاده یا مردمی باش	و فایردن بسر کار عظیم است که بدکاری بود رنجاندن کس ز سنگ طبعی بود گرگ آشنائی بدست آوردنش نبود بد انسان کلید باب جنت بر دبار نیست همه درهای دولت بر کشائی میفرماید از جفا نشود درد چو مرهم می سازی نیش کم زن چه باشد دیو بودن آدمی باش

باب هشتم در طمع و خواری

طمع در هر چه بستی پائے بستی طمع بسیار کردن خواری آرد مدار از کس طمع هر دم بچمیزد طمع آرد بروی مرد زردی هر آن سختی که با تو روی نمود بهر یادے مجذب از جلائے چون بید چو مردم پائے محکم نه درین راه قناعت کن بنان خشکۀ خویش	چو دست از جمله شستی رو که رستی نتیجه خواریش غمخواری آرد شود خوار از تو قع هر عزیزی طمع را سر بهر گر مرد مردی گر آسان گیریش آسان شود زود به تمکین باش همچون ماه و خورشید نه آرد آرزو کن دست کوتاه چو کردی از بروت سقله مندیش

کجا باشد چو بازار قناعت
چو پیریدی طمع سلطان خویشی

خنک بارے بود بار قناعت
طمع داری سگِ هر تیره کیشی

باب نهم در احسان

که دنیائی بیفزاید رود دین
مکن بر کس بیم و زرقاخر
که نهد بهر تو میراث خوارت
بیزدان هر چه بدی باز یابی
بترس از روز حاجتمندی خویش
زهر کس این صفت ناید بخیل است
بخیل اندر سفر گردد گرفتار
که در بسته بهمانند نداری
چه بهتر گرسنه را سیه کردن
که با هر کس روان شد روزی او
زمستان آتشی و موضع خواب

پے نفع اختلاط سفلہ مگزین
به بخشش کوش چون سنت دهر
بده چون داد نعمت کرد گارت
بیزدان ده چو در بخشش شتابی
بر آور حاجت درویش دلشیش
جو انمردی سعادت را دلیل است
سخی طبع این است از دوزخ و نار
سزد در خانه گرناینداری
چه بدتر در کرم تاخیر کردن
مخور غم بهر رزق و روزی او
بتابستان مدد ده کوزه آب

باب دهم در راحت سائیدن و نیکوئی خوانستن

نکوخواهی بکس راحت رسانیست
نکوخواه و بکس راحت رسان باش

بهین کارے که اندر زندگان نیست
تو گر توفیق داری هم بر آن باش

کس از دست و زبان خود میازار بهر دل سوخته دل سوز می باش که هر کس کو جراحت کرد بد کرد به سختی چاره بیچارگان باش جوان بهتر خدا ترس و خدا دان جوانی و جنون اند سر بدر کن که گریابی زمان گردی تو هم پیر پدر بد سالها تیمار داری	بلطف و مرحمت دل ها نگه دار بکار افتاده کار آموز می باش علاج درد مندان کن بهر درد چو مرهم خسته را راحت رسان باش پیوسته اندر جوانی راه یزدان به پیری خدمت مادر پدر کن مزین طعنه بر ایشان از دل سیر که پروردست مادر در کنارت

باب یازدهم در اختلاط با مردم دانانا

ز نادان گرسد سود زبان است نیرزد صد سر نادان بنانی چو شمع کان ز شمع لوز گیرد کند تاثیر بر تو از زبانش که همچون خویش گرداند ظرفیت که بر کس نیست از آموختن عار بود روزی که هم استاد گردد ز جاہل کشتن حیوان بال است که نادان خیزی از نادان بمیری	سعادت اختلاط زیر کان است ز دانایان تنی از دجهانی ز دانایان بد روی دانش پذیرد مبرا از صحبت دانا که دانش بلطف از خویش بهتر جو حریفیت بیاموزد آنچه شناسی تو ز نهادر بشاگردی هر آن کو شاد گردد سگ استاد را حدیثش حلال است در آن کن جهد تا دانش پذیری

بنی آدم اگر به دان نبودے
امورش بر همه حیوان نبودے

باب دوازدهم در بریدن از نادان

از انسانند کناس و گلایی چه خوش گفت آن خردمند بخندان درخت اُش نادان بر نیارو زبان پیدا کند گر سود خواهد کسے چون عمر بانادان بسر بُرد چو از تو مے گذارد دور ساقی بسے سر با فرد رفت است ازین دور ترا سیاب عطاری فراوان کنون دریاب چون توفیق داری	ولے زین بوی و نان یک گندیابی که روی از صحبت نادان بگردان حضورش جز که درد سر نیارو پدارد بر شرار بهبود خواهد بدو نادان بهماند مرد چون مرد غنیمت دان دو روزہ عمر باقی درین قلمر نشان بند ازین غور تو کناسی کنی کس را چه تاوان که نتوانی گذشته باز آری

باب سیزدهم در شروع و اجتناب از کارها

دو روزہ عمر در دنیاے فانی بهر کارے سر رشته نگه دار بهر جائی که خواهی در شدن را بهر کارے که خواهی کرد مدخل مباش ایمن زهر راہی و چاہی	نکو کن خوے و خلق و زندگانی عنان یکبارگی از دست مگذار نگه کن راه بیرون آمدن را نگه کن آخر کارش با قول که دشمن بر کند کو ہے بکاهی

مخسب ارچه بخوابت میل باشد شناور باش از هر آب مگذر بگفتار زنان هرگز مکن کار زنان چون ناقصان عقل و دین اند	بهر جا ره گذار سیل باشد که اندر آب بر میرد شناور زنان را تا توانی مرده انگار چرا مردان ره ایشان گزینند

به پیران نزلون کن دستگیری
که در پیری بدانی قدر پیری

باب چهاردهم در دانستن جای میان انجمن

بدان خود را میان انجمن جلای مشو بر تر نشین از پایۀ خویش بجای خود نشین کان به که خوانند بسا بیدق که چون خوروی پذیرد نگهدار از پراگنده زبان را زهزل و لاغ تو آزار نخیزد چو شه دارد ترا همسایۀ خویش بود در خشم شه آتش فروزی عجب کار است کار بادشاهی	مکش پیش از گلیم خویشتن پای طلب کن جنس خود همسایۀ خویش ببالا زانکه بازیرت نشانند به آخر منصب فرزین بگیرد میفکن در هلاکت جسم و جان را مزاج سرد آب رو بریزد طلب کن جنس خود همسایۀ خویش مرو بس پیش آتش تا نسوزی درو هم قهر و هم لطف الهی

گمے نوش است بر کف گاه زهرش
گمے لطف است همراه گاه قهرش

باب پانزدهم در شکر و رویشان فقر

ره فقر است راهی با سلامت خلاف سر برنگی کن بخوردی چو مردان باش اگر مرد خدائی اگر با نام و با ناموس باشی ز خود بینی حذر کن گر بدینی به نیکی نیست کن دعوی هستی فتا شد تا بهشتی گشت ادیس بود کبر و منی با اهل طاعات	بری از شر و ایمن از ملامت درین ره پانهادی ست بروی رها کن زرق و سالوس و ریائی نباشی مروره سالوس باشی خدا بینی اگر خود را نه بینی بدان از خود برستی حق پرستی ز خود بینی به لعنت گشت ابیس زمستان گر به بینی و مراعات

باب شانزدهم در بیان سالکان محقق

ز سوز و درد و رندان در مناجات سریر مسکنت را پاوشاهند دو عالم را زده یک پشت پائی نظر از جانب حق بر ندارند سرد سوادے درویشی نداری نه کس را بود آنچه مزانست ز بس اغیار از یاران نهانند	چه دانی چیست در کنج خرابات دلیلانی که بیتایان راهند نهاده نام خود هر یک گدائی بریشان گردد و عالم عوضه دارند تو خود بار هروان خویشی نداری جهان خالی ز مردان خدا نیست و غل بسیار مردان در میانند

باب ہفتم در دعوی داران مقلد

چو گنجد آن عزیزان در خرابی ترا اے مدعی معنی بساید نشان داری کہ گل از خار خیزد بدان رہ را و آنکہ رہبری کن کس از مقصود و مقصد کے نشود شاد اگر خود طالبی مردے طلب کن مزن بردست پاے وز دین بوس بجو مردے اگر بینا یرت ہست دین بازار گاہ پُر از طرار ز بس نفس و غل ہر یک یریدی ہمہ گویٰ شریکان خدا یند	طلب کن گنج پنهان تا بیابی کہ دعوے دار بے معنی نشاید بکن کارے کہ کار از کار خیزد ندیدہ راہ ترک داوری کن کہ از اعمیٰ بعمیا جوید ارشاد بدر و خویش ہمدردے طلب کن کہ دربار تو بند و زرق و سالوس مدہ بردست ہر تر دامنی دست ہمہ کس و زو دان کا لانگہ دار بجہلت کردہ خود را با یریدی و گر پرسی ندانند از کجایند

باب ہشتم در یار موافق و فائز و دل

دلایاری طلب گرے توانی کہ این دوست کو از دوست نازد خنک آنکس پو یار خرمند ندیدم من چنین یک دوست باری	چنان یاری کہ بروے جانفشان چو کار افتد بجان جان را بازو کہ بتواند کشا و از پاے دل بند کہ از دل بر تواند داشت باری

نرا گریافت شد ما را خبر کن چو یابی دوستی سختش نگذار چو کس را یار یک دل یار گردد بیاید و ترن دیگر زندگانی نه بر هر ترست کار یار و یاری بیاری در فراوان کار باشد	و گرنه این حکایت مختصر کن به سستی و امنش از دست بگذار به آزار که بیزار گردد که تا هم سرد و گرمش باز دانی که صدق و اعتقاد آید بیاری نه هر کس یار خوانی یار باشد

باب نوزدهم در فرق دوست و دشمن

که دانستن دشمن دوست نیکوست درست از آب هر کوزه نیاید که مغزو دوستی بے دوست باشد به از یاری که دارد سرگرمی چنان چون ذوق بگل بوستانند که بس باشد یک بار آزمایش که ناید هرگز از دوسه آشنائی نشاید ما را جز سرگرفتگی را که دارد به تو را از ترا گوشت	بیا به فرق کردن دشمن از دوست همه کس را نداری را نشاید کجا دشمن سرشت دوست باشد سگ کش با تو پیونداست جانی نباشد عیش بے هم دوستان را کسے کش از مودی ما ز مایش همان است او گرش صد آزمائی خوش آید طبع ما را شو فتن را و گر چه دوست بینی را از او پوش

چه دانی تو که دشمن گردد آن دوست
بعد از مغز اسرار ت کشد دوست

باب بیستم در قرض وادون و گرفتن

ز نو کیسه مکن هرگز دم دام مده ز بے گرو و گریه بادشاہی بود یک رنجش را یا و آوری ز مده ز بے گرو و کان نیست بهبود و گرو قرضه ستانی مرو با هوش	که رسوائی و جنگ آرد سرانجام که دشمن گردد دوت گریه باز خواهی صد دیگر چو گوئی ز بے بیاد بشرط آنکه بستانی از و زود چو کارت کرد و آید در او اکوش

باب بیست و یکم در نفس بد ربا خواران

ربا خواره ز اہل تار باشد بود با ہر عزیز اہل ربا خوار چہ ایمان خواهی آنکس را کہ خواهد بدان تا خود بود در راحت و ناز بسام مسک کہ نعمت جمع آورد بسازد سود خود در پادشاہی ربا خور را سبک دولت سر آید مخور نانش اگر خود نفع جان است زمین و چرخ با عار ندارد وے کند صد سال اگر دوزخ نشینی	کجا از خلد بر خوروار باشد شرف دارد بے سگ بر ربا خوار کہ تانانے خور و جانفش بکاہد کند درویش را خانہ بر انداز کہ مرد و قحبہ اش با دیگرے خورد پس از وے کہ وہ قرزندہ ان گرائی و گری خیرے کند نا در خور آید کہ گرو آورد خون مفلسان است خدا و خلق پیرا ندارد وے ز مالک بخشش آرد نے خزینہ

باب بیست و دوم در صنعت و ران

به از صانع بگیتی مقبل نیست بر روز اندر پے سامان خویش است خور و بیش و کم آن مایه که خواهد بری از سبقت هر دون و هر خس باز و حاصل آرد قوت فرزند رسد صد برکت از کسب حلالش چو شب شب خفت ایمن در شب تار بطاعت تا از مستقبل بهاضی ز کسب دست نبود هیچ عارے	ز کسب دست بهتر حاصل نیست چو شب در خانه ش سلطان خویش است بر روز افزاید آنچه از وے بکاهد تن آسوده ز بیم و منت کس خور و خوش با عیال خویش پیوند بیفزاید خدا در کسب و مالش چو روز آید بود یا از پے کار خدا را رضی از و هم خلق را رضی به از کسب نباشد هیچ کارے

سر صانع بگردون پس فرماز است

سلاطین را به صناعان نیاز است

باب بیست و سوم در حق کشاورزان

به از صناع عالم دیقان است ز صانع رایگان نفی نخیزد جهان را خرمی از دیقان است ازین به یابنی آدم چه کار است	که وحش و طیر را راحت رسان است ز دیقان عاقبت چیزے بر بند از و که زرع گاهے بوستان است کز آدم و جهان این یادگار است

براحت رازق هر مار و مورند اگر و هقان چنان باشد که باید اگر جویای قحط نان نباشد بکار اندر همه مردان کارند کلید رزق قمت سخت و مرشت به دنیا عاقلانه تخم کشتند	همان گره آدمی دیگر ستورند سبک گوی از ملایک در رباید کس را پای و هقان نباشد عرق ریزند و قوت خلق کارند چراغ دل فروزی در ده انگشت به عقبن در گل باغ بهشتند

باب بیست و چهارم در مناقب انبیا و اولیا و حکما

سه قوم اندر جهان اشرف ترینند نخستین پایه برتر انبیا راست سیم پایه حکیمان جهانند و گره باشد عوام الناس مردم بزرگ اند انبیای برگزیده سوے حق الیقین ره انبیا راست مدار دزد انبیا کس پایه او بدان پایه رسیدن نیست کس را ولیکن اولیا را غیر ازین است	ز مردم آنچه خاصانند آیند وزین پایه فرو مر اولیا راست که اسپ دانش از گره دون جهانند بزخم یک و گره چون مار کژدم هر آنچه دیده و در حقش رسیده کمال معرفت مر مصطفی راست شرف بر هر دو کون از سایه او بعدا کس چه پیماید پیوس را مر ایشانرا ورع عین الیقین است

رہے کا نہا بدیدہ پاک کہہ دند
 حکیمان آن بعلم ادراک کہہ دند

باب بیست و پنجم در بیان حیا و عقل و ایمان

حیا اصل است اندر ذات انسان حیا و عقل و ایمانند یا هم منود ایند و بمعراج آشکارا اشارت یافت از لطیف الهی چو بشنید این خطاب از کردگار او بگفت ایمان که با عقلم گردان چو خواجہ باز گشت آمد ز درگاه کسے کو جست یا عقل آشنائی حیا پیش آر اگر ایمانت باید حیا باید که دارد آدمی زاد	که دارد آدمی را آدمی سان ز یک دیگر نپروا ز ندیک دم حیا و عقل و ایمان مصطفی را کترین سه چیز بگزین آنچه خواهی از آن سه عقل را کرد اختیار او حیا گفتا نباشم دور از ایمان حیا و عقل و ایمانش بهمراه کجا تن در دهد در بے حیائی که ایمان بے حیا رخ کے نماید که لعنت بر وجود بے حیا باد

باب بیست و ششم در تجرّد

چہ بندی بر رباط پر خطر دل پل است این دہر و تو بروئے روانی چو خواهی زین سرافتن یکے روز مجرّد باش چون عیسے مریم ز پیش از مرگ ازین بستان گذر کن	مسا فرتا بکے مانی بمنزل نسا زو خانہ بر پل کاروانی شب تجرید را شمعے بر آن روز تبر کن چو ابراہیم ادہم سرا و باغ و بستانے دیگر کن

که گر یا مال و گه با جاه و گنجی	بیاید رفت ازین دیر پستی
ده و گیر تو جاویدان نمائند	جهان را حالها یکسان نمائند
چو عیسی راه ما بر آسمان ست	جهان یکسر چراگاه خردان ست
همی دون بگذرد این عمر چون باد	تو خواهی در دمن و خواه دلشاد
سراسر عاریت پاکس نمائند	همه کس دامن از دس برفشانند

باب بیست و هفتم در بیوفائی دنیا

بسا شاهان با حشمت که دیدم	بنخیر آنکه در دفتر شنیدم
همه در خاک رفتند و غنودند	تو گوئی در جهان هرگز نبودند
ز رفتن شان بخاک اندر یس نیست	مگر گوئی بخاک اندر کس نیست
نه سلطان سپه را باز یابی	نه از میر و ملک آواز یابی
جهان چن تحفه عجب سرخ و زرد است	که هرگز او وفا پاکس نکند است
یکه شد و یکرازد چای گرفت	همو را مرگ ناگه ناس گرفت
بس این چندین غرور و مال حسبت	ز منعم وقت مردن زار تر کسبت
کجا اسکندر و جمشید و قفقور	لج شاهان و عوسل و وار مغرور
همه زین خاک ان اندر گذشتند	بدند از خاک باز آن خاک گشتند

برینده از سراسر قانی امید
نمائند جز خدا باقی و جاوید

باب بیست و هشتم در مذمت ملوک و امرا

چه ناخوب است دیدار بزرگان همه خود بدتر از قرقون مغرور ملک چون خواست حاضر گشت بزر یکه چون افعیان سر شکسته چونند به داد کس گریه و خواهند و گریه بارش دهند و رفت و پیش که گریه اصحاب کشت آید بر ایشان سلامش را جواب از ناله دهند بقول موسوی راضی نباشند	شان چون پوست اندر چنگ گریگان چون فرو داد از پیر یک پیشه رخور گریه و بیهوشی و بیهوشی یکه چون غریب و غم پر شکسته دل خلعان ز بیم و غم بکاهند چه بیند چندان غافل مست در پیش نمایند کمتر از سنگ در نظرشان و گریه گوید جوابش باز ندهند ز گو ساله خدائی بر تراشند

بیاویزند عیسی را بخواری
سهم خمر را خردند از خاکساری

باب بیست و نهم در قناعت

بدان گنجی به از گنج قناعت همین گویم من این را چاره نیست چه بودی که گریه بستی ز مخلوق	غنی مال است مرد این صناعت که چون من و بر همان بیچاره نیست سر خلوت نشین بودی به عیون

مرا کمتر خوش بودی و پوشش شبه کنجم مبدی و موضع خواب امیدم هست همراهی مردان در وغم را بنور خود صفا ده	بحار کس نبودی جهد و کوشش سر کوه صفا و چشمه آب ازین امید نوبی هم مگردان ولم را بیست با مصطفی ده

باب سی ام در ختم کتاب

بگفتم بیت سی صدر از دل پاک طبیعت داده آرایش تمامش تمامست اگر بارای و هوشی کسی که غفلتش پند است در گش زمن کور سخن را بار بستن دیر این گنج را بر تو کشام چنانیدم ملاقت را نه هر آب پشتم جان ببین روی معانی سعادت یار خواهی و همه کار برین پند آنکه از جملش فرج نیست	همه دوشیزگان طبع و ادراک خرو کرده سعادت نامه نامش چو در درگوش گیری و بکوشی چو بر خواند کن از دل فراموش ز نیک اختر سخن را کار بستن کلید گنج در دست تو دادم که تا خضر آب بشناسی ز شور آب نه از معنی بصورت باز مانی سخنهای شریف از دست نگذار لکن عینش که بر اعلمی حرج نیست

لکن درگوش کین کور شین است

حدیث ناصر بن خضر این است

انتخاب از تحفه الجیب فخری

(۱)

۱- شیخ سعدی فرماید

مشتاقی و صبوری از حد گذشت ما را گاه بی چشم آهی در حال مانگاہی من بی تو زندگانی خود را نمی پسندم سلطان چو خشم گیرد بر بندگان حضرت باز آبی جان شیرین بستان ز من بخت یارب تو آشنای املت دہی سلاست سعدی قلم بسخنی رفتست و نیک بسخنی	گر تو تشکیب داری طاقت نماند ما را کز خوان بادشاہان نعمت رسد گدا را کاسایشی نباشد بے دوستان بقار حکمش رسد ولیکن حدی بود جفا را دیگر چه برگ باشد در ویش مینوار چندانکہ باز بیند دیدار آشنار بس ہر چہ پیشیت آید گردن نہ فضلدا

ب- خواجہ حافظ شیرازی فرماید

دل میرود ز دستم صاحب دلان خدا را کشتی شکستگانیم بے بلو شطرنج دور روزہ ہر گردون افسانہ است فسون در حلقہ گل دُل خوش خواند دوشن بیل	دردا کہ راز پنهان خواہد شد آشکارا باشد کہ باز بینم آن یار آشنار نیکی بجای یاران فرصت شمار یار بات الصبوح ہیوایا ایہا التکار

آئینه سکندر جام جم است بنگر لے صاحب کرامت شکرانہ سلامت آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است ہنگام تنگدستی در بادہ کوش وستی گر مطرب حریفان این پاری ہر اید در کوی نیک نامی مارا گذر نہادند حافظ بخود پوشید این خرقہ منے آلود	تا بر تو عرضہ وارد احوال ملک دارا روزی تفقدی کن درویش بی نوارا بادوستان مروت بادشمنان مدارا کین کیمیای ہستی قارون کند گدارا در رقص حالت آرد پیران پارسا را گر تو نمی پسندی تخیر کن قصا را ای شیخ پاک دامن معذور دار مارا

ج۔ مولانا عبدالرحمن جامی فرمایہ

بر طرف رخ نہادی آن جعد مشک سارا بویت بہر مشام حیف است اگر تو انم بعد از ہجوم ہجران بی دولت وصال دار در قیب با من دندان زنی بکویت باشد بنای دولت بر مہمت گدایان با صحبت کہ گیرم انس این جنس کہ عشقت جامی ز سفاط طبعان کم شد صفای حالت	بچون شب سیاہ کردی روز سفید مارا سوی تو رو بہ بندم آمد شد صبارا باز آمدن چہ امکان صبر گریز پارا با ہم نزاع دیرین باشد سگ گدارا افیت بر کتابہ ایوان بادشا را بیگانہ ساخت با من بایران آشمارا کردی سفال تیرہ جام جهان نما را

د۔ سید میر حاج گوید

در گردش آرساقی جام جهان نما را	تا بر تو از پنهان گردانم آشکارا

از بهر نیم جروتاکی کندستان در آرزوی آتم کاید بکام جانم بر قامت چو سروش آن کاکل پریشان در بحر غصه غرقم بخت یاری کن آب و هوای حنّ منجانه دار دل گر جام لاله گونت برف بود چو آنسی	با میفروش یاری با محتسب مدارا آن لب کز آب حیوان دل سر ساختن مارا گر چه بلاست جانشت خوش دارم آن بلارا دستی بدست ماده آن بیا آشنارا دریاب اگر توانی این آب این هوارا از دل برون توان کرد همیشه خطارا

(۲)

۱- حضرت خواجه کمال فرماید

اینچه منزل! چه بشت! اینچه مقامست اینجا دولتی که همه برگشت ازین در گذشت چون در آئی بطرب خانه ما با غم دل ما بیا مقلیم از بر ما چون گذری نیست در مجلس ما پیشگاه و صف نعال صفت خود همه سوختن و گرم روی است چند برسی چه مقام است کمال یکدشت	عیش باقی! الباقی! می جامست اینجا شادی که همه بگر سخت علامست اینجا همه گویند مخور غم که حرامست اینجا گذر آهسته که جام و لب جامست اینجا شاه و درویش ندانند که هست اینجا بجز از راه افسرده که خامست اینجا این مقام که نه منزل نه مقامست اینجا

ب- مولانا عبید الرحمن جامی گوید

طرف باغ و لب جو لب جامست اینجا	ساقیا! خیز که پر پر حرامست اینجا

من و میخانه که آن حال مدامت اینجا که لب لعل تو یا با ده که مست اینجا هر کجا مرغ می لبسته دامت اینجا تیغ بگذار که یک غمزه تمامست اینجا نکته خاص گوی مجلس عامست اینجا	شیخ در صومعه گریست شد از ذوق سماع لب نهادی لب جام و ندانم من مست بسته حلقه زلف تو و تنها دل باست میگشتی تیغ که سازی دل مارا بدو نیم پیش اباب خود شرح مکن مشکل عشق
جامی از شوق تو شد مست نه می دیده نه جام بزم عشقت چه جائی می و جام است اینجا	
ج - لجامه	
مرغ دل از همه رم کرده و راسمست اینجا توبه و تقوی و پرهیز حرامست اینجا نزد من بهتر ازان هر دو مقامست اینجا محتسب خود که و هشیار کدامست اینجا ملک حمشید به یک جرعه جامست اینجا صبح خیز و همه گر خسرو شامست اینجا بنماشای رخت بر لب بامست اینجا همه را کار بیک غمزه تمامست اینجا	زلف بکشای که جان بسته دامت اینجا باده صافی و چمن پر گل و دلبر ساقی پیش این بزم که گوید خبر حشت و خلد محتسب را نزد دم زدن از مجلس ما لاف بخشش برستان خرابات مزین هر که در بزم صیوچی زدگان می افتد ماه من چهره بر افروز که خورشید فلک پی عشاق تو کو بیک اجل رنج می شود
کیست مخزی که زند لاف غلامی بدرت نام شاه حبش و مصر غلام است اینجا	

۱- میرشاهی علیه الرحمة فرماید

اگر آمد و بگرست بر اطراف چمن با باداغ تو رفتند شهیدان تو زین باغ که ناز و گهی عشوه گهی لطف و گهی جور از ماسخه بشنود با ماسخه گوی	شستند بشنیم رخ گلها و سمنها چون لاله بخون جگر آغشته کفتها غیر از تو که داند دگری این همه فنا کز هر تو بسیار شنیدیم سمنها

در عشق تو صبر و دل و دینم شد و اکنون
ماندست درین واقعه شاهی تن تنها

ب- مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی فرماید

اے برده رخت رونق گل با و سمنها گر سرو نه باقد تو ماند نتوان بُرد صحرائی عدم لالهستان شد ز شهیدان گفت ست بهر غنچه صبا لطف دیانت مشکل که بود روی خلاصی دل مارا بالذت آوارگی وادی عشقت	دار و دهن تنگ تو با غنچه سمن با چون آب بر بنجیر اسب چمن با باداغ تو رفتند بخون غرقه کفن با ماند است ز حیرت همه را باز دهن با از زلف تو با این همه خمها و شکن با غربت زدگان را نشود میل وطن با

چون خامه بوصف خط تو خشک فرو ماند
جامی که شد انگشت نما در همه فن با

ج- خواجه آصفی گوید

چون آبیم نعره زنان سوئے چمن با گویم بدل خود ز زبان تو سخن با کز رشک تو بر رو گل افتاد و شکن با چون نیشکر انگشت تخیر بدین با زلف سیدت بر سرم بسته زن با پند نیست صراحی چه نشاط از گل تنها	تا در چمتی بوی تو یابم ز سمن با باما سخت نیست و لے بهرتلی آراسته باد از شکن طره عذارت دارند بد و شرکستان تو خوبان تا بر کشد از چاه ذوق تشنه لبان را ایام گل است آصفی و غنچه تنی دل

(۴)

۱ حضرت شیخ سعدی فرماید

چه فتنه بود که حسن تو در جهان اندخت بلائی غمزه نامهربان خوشخوارت ز عقل و عافیت آن روز بکران مانم نه باغ ماند و نه بستان که سرو قامت تو تو دوستی کن و از دیده مغکنم زنهار به چشمهای تو کان چشمم کز تو برگیرند	که یکدم از تو نظر بر نمی توان انداخت چه خون که در دل یاران مهربان انداخت که روزگار حدیث تو در میان انداخت برست و لوله در باغ و بوستان انداخت که دشمنم ز برای تو در زبان انداخت در بیخ باشد بر ماه آسمان انداخت

همین حکایت روزی بدوستان برسد
که سعدی از پی یاران خویش جان انداخت

ب- شیخ عراقی گوید

به یک گره که دو چشمت برابر روان انداخت فریب زلف تو با عاشقان چه شعید و با دلم چو در سر زلف تو شد توان گره رخ تو در خورشیم مست بیک چه سود قبول تو دیگران را به صدر وصل نشاند	هزار فتنه و آشوب در جهان انداخت که هر که جان و دل داشت در میان انداخت ز آفتاب مرخت سایه بر آن انداخت که پرده از رخ تو بر نمیتوان انداخت دل شکسته ما را بر آستان انداخت

عراقی از دل و جان آن زمان امید برید
 که چشم جادوی تو چین برابر روان انداخت

ج- خواجہ حافظ فرماید

خمی که ابروی شوخ تو در کمان انداخت نمود نقش دو عالم که رنگ الفت بو شراب خورده و خوی کرده چون می چین بیک کرشمه که ز گس به خود فروشی کرد به بزمگاه چین دوش مست بگذرستم بنفشه طره مفتول خود گره می زد ز شرم آنکه بروی تو نسبتش کردند کنون به آب می لعل خرقه می شویم	به قصد جان من زار ناتوان انداخت زمانه طرح محبت نه این زمان انداخت فروغ روی تو آتش در ابروان انداخت فریب چشم تو صد فتنه در جهان انداخت چو از دہان تو ام غنچه در گمان انداخت صبا حکایت زلف تو در میان انداخت سمن بدست صبا خاک در دہان انداخت نصیب ازل از خود نمی توان انداخت

مگر کشتایش حافظ درین خسرابی بود
که بخشش از لاش درمی معان انداخت

(۵)

حضرت شیخ سعدی علیه الرحمۃ فرماید

ولی که عاشق و صابر بود مگر تنگ است برادران طریقت ملائم مکنید چه تربیت شنوم یا چه مصلحت باشد و گر تخفیه نمی بایدم شراب و سماع بیادگار کسی دامن نسیم و صبا بخشم رفته عمار که می برد پیغام	ز عشق تنایه صبری هزار فرسنگ است که صبر در ره عشق آگینه و سنگ است مرا که چشم بر ساقی و گوش بر چنگ است که نام نیک در آئین عاشقی تنگ است گرفته ایم چه حاصل که باد و خنک است بیا که ما سپر انداختیم اگر جنگ است

لماست از دل سعدی فرو نشوید عشق
سپاهی از جیشی که رود که خود رنگ است

ب- امیر خسرو علیه الرحمۃ فرماید

شکوفه غالبه بوگشت باد گل رنگ است بیا و بند قبا باز کن و می نشین اگر چه غمزه بد آموزیت کند مشن شامل تو مرا زار کشت و این فتی	هوای باده صافی و نغمه چنگ است که عشق همچو قبا می تو بردم تنگ است چرا که در سرا و سد هزار نیزنگ است از ان کلاه کج و تکه شکر رنگ است

ز دست خسرو مسکین پیاله بستان
که او غلام شهنشاه هفت اوزنگ است

ج- شیخ عراقی فرماید

رخ نگار مرا هر زمان در رنگ است اگر بشد دلم از دست گویشو که مرا ازان زمان که خرابانی دلم بر بود بدین صفت که منم از شراب عشق خراب مریز خون عراقی و آشتی پیش آر که زیر هر خم زلفش هزار رنگ است بجای دل سر زلف نگار و خپک است مرا هول خرابانی باوه و جنگ است مرا چه جائی کرامات نام یانگ است که آشتی همه حال بهتر از جنگ است	رخ نگار مرا هر زمان در رنگ است اگر بشد دلم از دست گویشو که مرا ازان زمان که خرابانی دلم بر بود بدین صفت که منم از شراب عشق خراب مریز خون عراقی و آشتی پیش آر که زیر هر خم زلفش هزار رنگ است بجای دل سر زلف نگار و خپک است مرا هول خرابانی باوه و جنگ است مرا چه جائی کرامات نام یانگ است که آشتی همه حال بهتر از جنگ است

د- مولانا عبد الرحمن جامی فرماید

مقام کوی ترا فسحت حرم تنگ است دلم ضعیف ز هر سولامتی چه کنم مکن بخلقه ما ذکر رشتهء تسبیح بعرصه چمن و صحن باغ نکشاید ز صلح و جنگ کسانم غم تو فارغ ساخت بقدر آئینه حسن تو می نماید رو ز کعبه تا سر کویت هزار فرنگ است که شیشه نازک هر جا که میروم سنگ است که گوش مجلسیاں بر بیشم جنگ است دلی که غنچه پوش از بهر گل رخ تنگ است نه با کسم صلح و نه طاقت جنگ است در لیغ کایینه مانمته و دزدنگ است	مقام کوی ترا فسحت حرم تنگ است دلم ضعیف ز هر سولامتی چه کنم مکن بخلقه ما ذکر رشتهء تسبیح بعرصه چمن و صحن باغ نکشاید ز صلح و جنگ کسانم غم تو فارغ ساخت بقدر آئینه حسن تو می نماید رو ز کعبه تا سر کویت هزار فرنگ است که شیشه نازک هر جا که میروم سنگ است که گوش مجلسیاں بر بیشم جنگ است دلی که غنچه پوش از بهر گل رخ تنگ است نه با کسم صلح و نه طاقت جنگ است در لیغ کایینه مانمته و دزدنگ است

مبین دورنگی رخسار و اشک جامی را
که در طریق محبت همیشه یک رنگ است

(۶)

۱- خواجه حسن فرماید

آنکه او بر در معشوق سری بهناد است دوست دلغمی که نهادست نیدانی ^{حسب} غمزه چون ناوک ابرو چو کمان زلف کند دوش قمری نفس قصه دردم می خواند دل بدر دو غم او هیچ شب نشاد سخت باز دستی به قمار غم او خواهم برود دل مسکین حسن آتش و دیگ است ملی	عشق هر جا که در میست بر و کشتاد است مهر مرست که بر سینه ما بهناد است همه باب بلا بر دل ما آما داد است حال افتاده نداند مگر آن کافساد است این سیه روز نه انجم بچه طالع زاد است خرقه در باخته ام داد پسین سجاد است این همه جوش درون بود که بیرون داد است

ب- شیخ واحدی گوید

نکنه از نفس پیرمغانم یاد است وقت آنست که خود صومعه را بگذاریم پیر مارا ز فرست نظری کامل بود همه دم میل جمال می و مطرب دارم گرچه جمعی به غلط منکر اهل نظرند معنی صورت شیرین نه همه کس بینند هر که پنهان نظر بر رخ خوبان دارد	باده نوشید که بنیاد جهان بر باد است جلای زندان چو ماد بر خراب آباد است که مرا توبه نه از دیدن خوبان داد است چکنم خاصیت عشق چنین افتاد است عاشق صادق ازین تفرقه ما آزاد است عشق شیرین به حقیقت هنر فرماد است میتوان گفت که در علم نظر استاد است

و آندمی تائب زاهد شده بودی دور درند
باز عاشق شده حایم مبارکباد است

(۷)

۱- مولانا کاتبی گوید

خرم آنانکه سزلف نگاری گیرند چسبست عیش دو جهان آنکس از بهر دوا نبود پاک ز صد زخم که خوبان بزنند دارم امید که در محشرم از شیر دلان سرا راه تو گرفتیم به در یوزمه وصل کاتبی ناله چو بلبل مکن از گل رویان	بمقار می بجفت آرند و قرار می گیرند یکدگر راز سرشوق کنار می گیرند بسکه مرهم اگر خاطر یار می گیرند گر نگیزند سگ کوه تو بار می گیرند چون گدایان که سر را بگذار می گیرند زانک ایشان چو تو هر لحظه هزار می گیرند

ب- مولانا عبد الرحمن جامی فرماید

ای خوش آنانکه خمر طره یاری گیرند تا ازین بھر رسد ز ورق امید لب تا درین بیرون صید که آزاد زیند همیت بادیه فقر و فنا بین که درو بمقرارند چو آتش ز غمت سوختگان تیز بینان نظر از کل بصرد و خسته اند جامی و روی بنجاک در تو چون زحرم	یک دم از پیچ و خم دهر کناری گیرند لب جوی و لب جام و لب یاری گیرند جاسر کوهی و منزل بن غاری گیرند هر صف مورچه را خیل سواری گیرند تا نمیرند چه امکان که قرار می گیرند در رهت کحل بصیرت ز غبار می گیرند هر یک از کعبه رواں راه دیاری گیرند

ج۔ مولانا طوسی گوید

کام دل از لب جان پرور یارے گیرند همچو دزدان که سر راه گدایے گیرند جام بر یاد لب لعل نگارے گیرند به ازان نیست که هر یک پی کارے گیرند بخشی آه مبادا که غبارے گیرند	بے خوش آید کلب لعل نگارے گیرند به دل خسته گرفتند و زلفت سر راه حم و قمت مگر لاله و زر گس که مدام پیش رویت چو به مهر نیاید بکار پیش آئینه جام و رخ آن مرطوسی

(۸۱)

۱- حضرت خواجہ حافظ شیراز فرماید

پیشتر زانکه شود کاسه سر خاک انداز بر رخ او نظر از آئینه پاک انداز آتش از جگر جام در املاک انداز دود آهیش در آئینه ادراک انداز حالی غلغل در گنبد افلاک انداز ناز از سرینه و سایه بران خاک انداز پاک شوی اول و پس دیده بران پاک انداز از لب خود به شفا خانه تریاک انداز وین قباد در ره آن دلبر چالاک انداز	خیز و در کاسه ز آب طربناک انداز چشم آلوده نظر از رخ جانان و درست ملک این مزرعه دانی که ثباتی نمکند یار آن زاهد خود بین که بجز عجبید عاقبت منزل ما وادی خاموشان است بسر سبز تو لای سر که چون خاک شوم غسل در اشک منم کامل طریقت گویند دل ما زانکه زمار سزلف تو بخست چون گل از شکست او جلد قباکن حافظ

ب۔ مولانا عبد الرحمن جامی گوید

یابہ شمشیر جفا در جگر چاک انداز	یا بر حمت نظری بر من غمناک انداز
تشنہ لب خاک شدم در ہوس لعل لب	ساغری بخش و جرعہ برین خاک انداز
سگ طوق تو ام آندم کہ کنی عزم شکا	طوق در گردنم از حلقہ فتراک انداز
نرخ فروزان بتماشاے گل ولالہ خرم	آتش از رشک بہشت خس و خاشاک انداز
بکشالب بحدیثی و خردستان را	سری از غیب در آئینہ ادراک انداز
چند صاحب نظران دُردم و درد کشند	اے قضا سنگ بہ خیمخانہ افلاک انداز

جامی از عشق چہ نالی کہ ترا گفت کہ دل
در کف سنگدل سرکش بے باک انداز

ج۔ لجامہ

ناوکے بر دل ازان غمزہ بیباک انداز	بشکر خندہ نمک در جگر چاک انداز
نرخ برافروختہ از مے سحری گلزار خرم	شعلہ چون برق بہشت خس و خاشاک انداز
گل شنیم زدہ را صبح نخل ساز بباغ	نفسی پردہ ازان روئے عفتناک انداز
درد دل و دیدہ اگر فکر و خیالت نبود	بدل آتش زن در دیدہ من خاک انداز

گر بود کعبہ قبیل امیدت فخر ہی
دست اخلاص در آن حلقہ فتراک انداز

۱- حضرت خواجہ حافظ فرماید

شاہ شمشاد قدان خسرو شیرین دہستان مست بگذشت نظر بر من در ویش انداخت تا که از سیم و زربت کیسه تنی خواهد بود کمتر از ذره نه پست منشو مهر بورز بر جهان تنگیه مکن در قدحی میداری پیر بهمانه کش ما که روانش خوش باد با صبا در چین از لاله سحر می گفتم گفت حافظ من تو محرم این راز نه ایم دامن دوست بدست آرد و دشمن گسل	که بزرگان شکنند قلب همه صف شکنان گفت ای چشم و چراغ همه شیرین سخنان بنده من شود بر خور ز همه سیم نشان تا به خلوت که خورشید رسی چرخ زمان شادی زهره جبینان خور و نازک نشان گفت پرهنر کن از صحبت پیمان شکنان که شهیدان که اند این همه خونین کفنان از می لعل حکایت کن و سیمین دقتان مرد یزدان شود این گذر از اهر منان

ب- مولانا عبد الرحمن جامی فرماید

ای همه سیم بران سنگ تو بر سینه زنان بگل و بیل اگر باد نه بوئی تو رساند دلق سالوس مرا پرده ناموس درید چون در خیم که درین بزم طرب نه پسندند بر در پیر خرابات که خمخانه او	تلخ کام از لب میگون تو شیرین دهنان آن چرا جامه دران آمد و این نعره زنان جلوه تنگ قبا یان و تنک پیر میان یک ترخیم کف از غیب سیمین دقتان باد محروس ز سنگ ستم خیم شکنان

میزدم حلقه برآمد ز درون آوازے	کای ترا خاتم دولت گردا هر منان
ساکن خالقه و مدرسه می باش که نیست	کنج میخانه ماجر وطن بے وطنان
لاق قوت مزین آیت عاچه شکست	زیر این بارگران پشت همه پیل تنان
جامی این نظم حسن گریه فرستد سوسه فارس	حافظش نام نهد خسرو شیرین سخنان

(۱۰)

۱- امیر خسرو فرماید

مه من خراب گشتم ز رخت بیک نظاره	نظری تو عفا الله چمی است مست کاره
تو زره روان خلعی بهلاک مانده هر سو	چه غم آب تند روا ز خرابی کناره
سران دو چشمم گروم که چو بندوان ره زن	همه را بنوک مرگان زده بر جگر کناره
چو روی بره بجولان دل عاشقان بود آن	که ز سم باد پایت همه آتش شراره
هوسم بود که دیده ز همه ستانم و بس	بزار دیده تنها برخت کنم نظاره
چه زنی دم از عیاری بر آن بلند کیوان	که بکنگر جلالتش زسد کمند چاره
چو امیر تست خسرو رگ جان کش بر بندش	که برشته دخت نتوان جگری که گشت پاره

ب- مولانا ناظری گوید

زغم تو غیر مردن من خسته را چه چاره	که دله کباب دارم جگری هزار پاره
تو به حسن پادشاهی همه دلبران سپايت	تو بدلسری چو ماهی دگران همه ستاره
بسره تو آیم که کنی نظره بحالم	نظری بحال من کن چه کنی زره کناره

بره که بگذری تو اگر مژ دست آید بغم تو چاره جویم غم خویش با که گویم	بخدا اگر گذارم که کند گشت نظاره که بکشت ناظری را غم تو هزار باره

ج - لجامه

مرمن چرا نباشد جگر م هزار پاره چه تو واضح است یارب که چو ناکت به نیم همه دلبران پیاده ز پی ات بره قتاده ز خدا بود مرادم همه عمر این که یک ره ز بنان چو تو ندیدم بلطافت ای ستمگر چو شماره سگان سرکوی خود کند یار	که اسیر صنایع ز رخت بیک نظاره نتوانم از خجالت که نظر کنم دو باره تو به رخسار ناز هر سو که شتافتی سواره چو مرا ز دور بینی نه کتی زره کناره بدنی چو آب حیوان دلی چو سنگ خاره چه شود که نام فخری برداند آن شماره

د - مولنا ابوطاهر کاتب گوید

بزار دیده خواهم که رخت کنم نظاره نه به تیشه بے ستون رازده کوکب زهره نه چنان بیک نظاره ز رخت بره قتاده تو بر پروان چو شایان چو من هزارمین چو ز چاره طبعیان دل من خراب شد نه نشان ز سیم است بزمن بود که عاشق شده طاهری از خوبیت به فغان بهجروت	که به هر نظاره رویت نگرم هزار باره که ز درد کوکب شدد دل خاره پاره پاره که بود مجال آنم که نظر کنم دو باره به فغان چو دادخواهان به رخت هر کناره پس ازین بجز صبوری دل خسته را چه چاره به ناده دیده بر ره که تو بگذری سواره نه ز جور دور گردون وز گردش ستاره

هـ

مولانا نرگسی گوید

ز خدا ہلاک خود را طلبیم ہزار بارہ	کہ ہزار درد دارم ز دل ہزار بارہ
من و درد کاری تو غم کار خود ندارم	نہ دو آنہ چارہ جویم چہ دو آنم چہ چارہ
چہ کنم ز نرگس و گل چو تو در نظر نباشی	بکدام چشم بینم بہ چہ رو کنم نظارہ
وہ اشک من آن کو کہ فنا وہ است ہر	بتظر چنان نماید کہ بر آسمان ستارہ
شدہ نرگسی غلامت چو کند برہ سلامت	اگرش جواب نہی نہ کنی ترہ کنارہ

و

مولانا اسیری گوید

ز بلا سے بچر دل را بجز این مانند چارہ	کہ ز راہ دیدہ آید بہ زو تو پارہ پارہ
نتوان بہ گریختن رقم جفا از ان دل	ز رو بآب نقشے کہ نوشتہ شد بہ خارہ
ز تن ضعیف آہم بجزارتے بر آید	کہ زہر شرارہ دماغے برسد بہر ستارہ
تو ز من ملول و من ہم بکشت خلاصیم وہ	کہ برین جہان نیامد من کسی دوبارہ
وہ تیغ تو بہر کس کہ رسید بے خبر شد	لکنتش بآب نسبت کہ می ست متکارہ

بہ رہ تو مرو اسیری تو وے حیات بخشی
ز بہت چو گرد خیزد گزری اگر سوارہ

انتخاب از قصاید سعدی

فی المواعظ

مگر این پنج روز وریابی
 شرم بادت که قطره آبی
 شیخ گشتی و همچنان شبانی
 میرود تیر چرخ پرتابی
 نه نشیند اجل ز قصابی
 خانه ورمز سیدلابی
 ورنه سخن آفتاب و مهتابی
 ورمه غرب روی بجدابی
 ورمه نیروی این خطابی
 ورمه بقوت عدیل سهرابی
 زر خالص کنی به قلدابی
 ورمه شوخی چو برق بشتابی
 نتوانی که پنجه برتابی
 گل بریزد بوقت سیرابی
 نه سزاوار کبر و اعجابی

ای که پنجاه رفت و در خوابی
 تا کی این باد کبر و آتش خشم
 کسل گشتی و همچنان طفلی
 تو بازی نشسته چپ راست
 تا وین گله گو سفندی هست
 تو چراغی نهاده بره باد
 گر برفت سپهر و کیوانی
 ورمه بشرق روی به سیاحی
 ورمه تمکین این عفتانی
 ورمه نعمت شریک قارونی
 ورمه پیشر شود که سنگ سیاه
 ورمه بروی زیاد و رگذری
 ملک الموت را بجلد و فن
 منتها کمال نقصان است
 تو که مبداء و محضت این است

خشت بالین گوریاد آور
 خفتنت زیر خاک خواهد بود
 بانگ طبعت نمیکند بیدار
 بس غلیظ فریفت است این سیم
 بس جهان دیده این درخت کهن
 بس بگردید و بس بخوابد گشت
 تو ممیز بعقل و ادراکی
 ابله صد و بیقی و دیبا
 نقش دیوار خانه تو هنوز
 اے مرید هوای نفس حریص
 قیمت خویشتن چیست مکن
 دست پای بزن بچاره همد
 عهد های شکسته را چه طریق
 بدر بے نیاز نتوان رفت
 تو در خلق میزنی همه وقت
 که دعای تو مستجاب شود
 یارب از جنس ما چه خیر آید
 غیب دان لطیف و بیچونی
 سعد یا راستی ز خلق مجوس

ای که سر بر کنار احبابی
 ای که در خواب گاه سنجایی
 تو مگر مروه نه در خوابی
 که تو لرزان برو چو سیمایی
 که تو بیچان برو چو سبلایی
 بر سر ماسپهر و ولایی
 تو مگر م بجاه و انسابی
 که پوشد خری است عثایی
 که همین صورتی و القابی
 تشنه بر زهر همچو صلابی
 که تو در اصل گوهر نابی
 که عجب در میان غوثایی
 چاره هم تو به است و شتابی
 جز بستانغری و آذابی
 لاجرم بے نصیب ازین بابی
 که بیک روی در دو محرابی
 تو کرم کن که رب اربابی
 ستر پوش و کریم و تو آبی
 چون تو در نفس خود نمی یابی

جای گریه است بر مصیبت پیر	تو چو کودک هنوز لغت بی
با همه عیب نوشتن شب روز	در تگاپوی عیب اصحابی
گر همه علم عالمت باشد	بے عمل مدعی کذبانی
پیش مردان آفتاب صفت	باضافت چو کرم شب تابانی
پیرگشتی و ره ندانستی	تو نه پیری که طفل کتابانی

فیه التنبیه

چو مرد هر و اندر راه حق ثابت قدم گردد	و چو غیر حق در چشم تو چیدش عدم گردد
کمر بند و قلم کردار سر و پیش لب بر هم	بهر حرفی که پیش آید بتارک چون قلم گردد
ز چوگان ملامت نادر آنکس روی تربید	که در راه خدا چون گوی ستر تا سر قدم گردد
سهم پیکران سلطان را در این میدان ببیند	که پیشانی کند چون میخ و همچون نعل خم گردد
تو خواهی نیک خواهی بد کن هر ذی لیسرت	عمل گیرد بود و در نیک بر عاملی قلم گردد
ببین که ز ظلم جباری کم آزاری تتم بیند	ستم گیر نیز روزی کشته تیغ رستم گردد
درین گرداب بی پایان منم با شکم بر دل	که گشتی روز طوفان غرق از بار شکم گردد
بسعی آینه بین دل مدتی باری کشن کا هن	بسعی آینه مگیتی نما و جام جم گردد
تگاپوی حرم تا که به خیال طبع بیرون کن	که محرم گشتوی ذات حقائق را حرم گردد
کبار ستمگین سنگ است ره مانده مردم را	چنین سنگی مگر دایر بیلاب ندم گردد
غی خور کو بشادی بای بی اندازه انجامد	چو بی عقلان مرد و نبال آنشادی که غم گردد
خداوندان ملک فتح و کسر دشمنان را گوی	بر ایشان چمن بگشت ایوان بر مانیز هم گردد
ولت دیدار بر دوز تا بین الیقین گردد	تنت راز خم با بر گیر تا کنز الحکم گردد

درونت حرص نگذار که ز ریوستان پاشی خداوند اگر افزائی بدین حکمت که بخشیری فتا و اندرین خاکی را بر بخششت قطره امید رحمتست آری خصوص آنکه در خاطر محمد کر ثنای فضل او بر خاک هر خاطر چو دولت باید تجمید ذات مصطفی اکرم زبان را در کشای سعدی شرح علم او گفتن اگر تو حکمت آموزی بدیوان محمد رو ز فقر جاودانی رست صفا مال دنیا شد	شکم خالی چو نرگس باش تاو سبتت هم گردد مرا افروغ نشود بے آنکه از ملک کم گردد مدو فرما بفضل خویش تا این قطره هم گردد ثنای سید مرسل نبی محت هم گردد که بار و قطره در حال دریای نعم گردد که در در یوزه عنونی گردد صاحب کرم گردد تو در علمش چه دانی باش تا فروا علم گردد که بوجمل آن بود کا و خود بدانش بوحکم گردد هر آن درویش صاحب دل کزین در محت هم گردد

در موعظه و مدح مجدد الدین رومی

جهان بر آب نهاد است زندگی برباد جهان نماند و خسرم روان آدمی سرای دولت باقی نعیم آخرت است کدام عیش و دین بوستان که با داجل حیات عاریتی خانه ایست در کبیل بسی بر آید و بی مافرو شود خورشید بر آنچه می گذرد دل منه که دلمه بسی گرت ز دست بر آید چو نخل باش کریم بسی بدیده حسرت ز پس نگاه کند	غلام همت آنم که دل بر او نهاد که باز ماند از و در جهان به نیکی یاد زمین سخت ننگه گن چو می نمی بنیاد همی بر آورد از پنج قامت شمشاد چراغ عمر نهاد است بر در سحبه باد بهارگاه خزان باشد و گوی مراد پس از خلیفه نخواهد گذشت در بغداد ورت ز دست بخیر و چو سرو باش آزاد کسی که برگ قیامت ز پیش نفرتا

وجود خلق بدل میکنند ورنه زمین چو طفل بر همه بازید و بر همه خندید عوس ملک نکوروی دختر بیت دلی نه خود سر سلیمان بیا و رفتی دس همین نصیحت من گوش داینکی کن نداشت چشم بصیرت که کرد و نشود چنانکه صاحب فرخنده رای مجدالدین نگو بیت بتکلف فلان دولتین تو آن برادر صاحب دلی که مادر دهر بروزگار تو ایام دست فتنه به بست دلیل آنکه ترا از خدای نیک آید یکه دعا کثمت بی غوث از سر صدق	همان لایت کینسر و لست ملک قباد عجب تر آنکه نگشتند و بگر از استاد و فانی کند این سست مهربا و اما که هر کجا که سریریت میرود بر باد که دانه انیس مرگم کنی به نیکی یاد برو گوی سعادت که صرف کرد و بداد که پنج اجر نشانند و بنای خیر نهاد سپهر مجد و معالی جهان دانش و داد بسا لها چو تو فرزند نیک بخت نژاد به یمن تو در اقبال بر جهان بکشد بس است خلق جهان که از تو نیک افتاد خدا ت در نفس آخرین پیام زاد

در مدح انکیانو

بس بگردید و بگرد و روزگار ایکه دستت میرسد کایه بکن اینکه در شهرها آوره اند تا بداند این خداوندان ملک اینهمه فتنه و مالے شخ چشم ایکه وقتی لطفه بودی در شکم دل به دنیا و بنده و هوشیار پیش از آن که تو بنیاید هیچ کار رستم و روین تن اسفندیار کز بسی خلق است دنیا یادگار هیچ نگر غنیمت از ایشان اغیار وقت دیگر طفل بودی شیر خوار	دل به دنیا و بنده و هوشیار پیش از آن که تو بنیاید هیچ کار رستم و روین تن اسفندیار کز بسی خلق است دنیا یادگار هیچ نگر غنیمت از ایشان اغیار وقت دیگر طفل بودی شیر خوار

ندّ تے بالا گفستی تا بلوغ
 همچنین تا مرد نام آور شدی
 آنچه دیدی بر قرار خود نماند
 ویر و زوایش کل شخص نازنین
 گل نخواهد چید بیشک باغبان
 این همه هیچ است چون می بگذرد
 نام نیکو گر بماند ز آدمی
 سال دیگر را که میداند حساب
 خفتگان بیچاره در خاک لحد
 صورت زیبائے ظاهر هیچ نیست
 هیچ می دانی حرد به یاروان
 آدمی را عقل باید در بدن
 پیش از آن که دست تو بیرون برد
 گنج خواهی در طلب رنجی ببر
 چون خداوندت بزرگی داد و حکم
 چون زبردتیت بخشد آسمان
 عذر خواهان را خطا کاری بخش
 شکر نعمت را انکومی کن که حق
 لطف و لطفی است بیرون از حسا

سر و باله شدی سیمین عذر
 فارس میدان و مرد کارزار
 و آنچه بینی هم نماند بر قرار
 یاد خواهد برد خاکش را غبار
 و پنهیند خود فرو بریزد ز بار
 تخت و تخت بخت امروزی گیر و دار
 به که زو ماند سرای زر نگار
 یا کجا رفت آنکه با بال و پار
 خفته اندر کلاه سر سوسمار
 ای برادر سیرت زیبا پیار
 من بگویم گر بداری استوار
 ورنه جان در کالبد و اروحمار
 گردش گیتی ز مام اختیار
 خرمی می بایدت تنخی بکار
 خورده از خور و ان سکین در گذار
 زبردستان را همیشه نیک دار
 زینهار را بجان ده زینهار
 دوست دارد و بدنگان حق گذار
 فضل و فضلی است افزون از شما

گر بهر موی زبانه باشد
 نام نیکه فتگان ضائع مکن
 ملکات آن را نشاید روز و شب
 کام مسکینان در ویشان برآید
 باغبان لطف بے اندازه کن
 زور بازو داری و شمشیر نیز
 از درون خستگان پریشان کن
 منجنیق آه مظلومان بصبح
 با بدان بدباش و باینکان تنکو
 دیو یا مردم نیامیزد مترس
 هر که دد یا مردم بد پرورد
 با بدان چند آنکه نیکوئی کنی
 ای که داری چشم عقل و گوش هوش
 نشکن عهد من الا سنگدل
 با دشمنان را شنا گویند مدح
 سعد یا چند آنکه میدانی بگوی
 هر که اخوف و طمع و بار نیست
 دولت توین اعظم شهریار
 خسرو عادل امیر نامور

شکر یک نعمت بگوئی از هزار
 تا بماند نام نیکت برقرار
 گاهی اندر خمر و گاهی در خمار
 تا همه کامت برآرد و کردگار
 تا بر ندت نام نیکی در دیار
 گر جهان لشکر بگیرد غم مدار
 و ز دعای مردم پریشانکار
 سخت گیر و ظالمان را در حصار
 جای گل گل باش و جای خار خار
 بل ترس از مردمان دیو سار
 دیروز و داز جان برآرندش دمار
 قتل ما را فسانه باشد چرخ عالم
 پند من بگوش کن چون گوشوار
 نشنود قول من الا اختیار
 من دعای میکنم در ویش دار
 حق نشاید گفتن الا آشکار
 از خطا پاکش نباشد و زنتار
 با و تا باشد بقای روزگار
 انکیا نو سرور عالی تنبار

منعمای سدی سپاس نعمت یا رب اندر کار ما کن یک نظر	کی تواند گفت و چون سدی هنر پیش ازان که مانیاید هیچ کار
فی صفة الربیع	
علم دولت نو روز بصر ابرخاست تار باید که قاقم برف از سر کوه بر عروسان چمن بهت صبا هر گری اینچه بوی است که از جانب غلخ پدید چه هوایست که غلده به تحیر نشست تارم اخضر از عکس چمن چرا گشت موسم نغمه چنگ است که در بزم صبح بوی آلودگی از خرقه صوفی آمد از زمین ناله عشاق بگردون برسد بسکه خوبان تبفج سوی صحرارفتند عاشق امروز بدوقی بر شاخه شربت هر کجا طلعت خورشید رخسایه فلند هر کجا سرو قدی چهره چو یوسف بنمود هر کسی را هوس لای گلی در سر شد با رخش لاله ندانم بچه رونق بشگفت سربالین عدم باز نه ای نگرست	لشکر رحمت سرازیر برخواست یردک تابش خورشید بیغما برخواست که بغوصی ابراز دل دریا برخواست وین چه باد است که از جانب صحر برخواست چه زمینی است که چرخش بتولا برخواست بسکه از طرف چمن لولو عالا برخواست بلبلانرا ز چمن ناله و غوغا برخواست شور دیوانگی از سینه وانا برخواست وز شری ناله مستان به خراب برخواست الغیبات انهمین گلبن حمار برخواست که دل زاهد از اندیشه فرو برخواست پیدلی خسته مکر بسته چو جوزا برخواست عاشقی سوخته خرمن چو زلیخا برخواست نه که این ولوله از بلبل تنها برخواست باقش سرونده انم بچه یار برخواست که ز خواب سحر این گس شهلا برخواست

بسخ گفتن و عقل زهرول بر میسد روز روشن چو بر انداخت نقاب سر زلف ورق خوبی معشوق ز هم برگردید چرخ عشقش بنه صبر چنان غارت کرد سعدیا نامه سیاه کردن سواتا که	عاشق آن قلم سر و دم که چه زیبا برخاست گوئی از روز قیامت خشت بر خاکست قلم عافیت از عاشق شیدا برخاست که جهان را از حرم راز معما برخاست که قلم را بر سر از دست تو سودا برخاست

فیه الموعظه والنصیحة

در پنج روز جوانی و عهد بر نائی سرفروتنی انداخت پیری اندر پیش در پنج بازوی سرنجگی که بر پیچید ز به زمانه ناپائدار عهد شکن که اعتماد کند بر مواهب نعمت بزار تر گسلی هر چه خوب تربندی بهر خویش کسی از تو کام بر نگرفت اگر زیادت قدر است در تغییر نفس مرا ملامت دیوانگی و سر سبکی شکوہ پیری بگذار و علم و فضل و ادب چو با قضا و اجل بر نمیتوان آمد نه آن جلیس انیس کنار من فته است در پنج خلعت زیبای حسن التقویم	نشاط کو کی و عیش خویشتن رانی پس از غرور جوانی و دوست بالائی ستیز دور فلک ساعد توانائی چه دوستی است که بادوستان نچ پائی که همچو طفل به بخشی و باز بر بانی تباہ تر شکنی هر چه خوشتر آرائی که در شکنجه ناکامی اش نفرسائی نخواستم که بقدر من اندر افزائی ترا سلامت پیری و پائے برجائی کجاست جمل جوانی و عشق بر نائی تفاوتی نمند که پزی و دانائی که بعد از و متصور شو و شکیبائی بر آستین تنعم طراز زیبائی

غبار خطا مغیر شسته بر گل روی
 اگر ز باد فنا ای پسر بندیشی
 زمان رفته نخواهد بگریه باز آمد
 ندوخت جامه کامی بقدر کس گزین
 چون خوان یغما غارت کند بناگاه
 چون تخم خرافات پایمال کنند
 برادران تو بیچاره در تری رفتند
 همیشه باز نباشد در دو لخته چشم
 خیال بسته و برباد عم سرتکیه زده
 دماغ پخته که من شیر مرد و برنایم
 اگر بود دل مومن چو موم نرم نهاد
 هر آن زمان که ز تو مردمی بر آساید
 و گز بهل برفتی بعد باز پس آی
 سخن دراز مکن سعدیا و کوته کن
 و اگر عنایت تو فیت حق نگردد دست
 بخش بار خدا یا بفضل و جنت خویش
 بضاعتی نه سزاوار حضرت آوردم

چنانکه مشک بماورد بر من سائی
 چون گل بجز و دروزه غور نمائی
 نه آب دیده که گر خون دل بیالائی
 که عاقبت به مصیبت نگر و یکتائی
 زمانه مجلس عیش بتان یغمائی
 و گر بسواری امروز نخل خرمائی
 تو همچنان ز سر کبر بر تریائی
 ضرورتست که روزی بگل براندائی
 به پنجره که در عیش و در تماشا
 برو که باسگ بد نفس هم تو بر نائی
 تو موم نیستی ایدل که سنگ خارائی
 درست شد بحقیقت که مردم آسائی
 که چاره نیست برون از شکسته پیرائی
 چو روزگار به پیرانه سر ز رعنائی
 بدست سعی تو یاد است تان به پیرائی
 که در دمنده نوازی و جرم بخشائی
 مگر بعین عنایت قبول فرمائی

ز درگاه کرمت روی ناامیدی نیست
 کجا رود مگر از کارگاه حلوائی

در مدح انگلیانو

بسی صورت بگردیده است عالم
 عمارت باسرای دیگر انداز
 مثال عمر سر بر کرده شمع است
 و یا برف گدازان بر سر کوه
 بساخاکا بر پیرپای نادان
 نه چشم طامع از دنیا شود سیر
 گل فبرزند آدم نشت گردید
 به سیم و زر نکونامی بدست آر
 فریدون را سر آمد پاوشاهی
 نه پیشه میزند دوران گیتی
 وفاداری مجوس از دهر خونخوار
 به نقل از اوستاوان یاد دارم
 ز سوز سینه فریاد خواهان
 که موران چون بگرد آیند بسیار
 وَمَا مِنْ ظَالِمٍ إِلَّا وَ يُبْلَى
 سخن رادے بر صد جبدلان است
 حرامش باد ملک و بادشاهی
 عودش زشت زیبا کے توان کرد

ازین صورت بگرد عاقبت ہم
 که دنیا را اساس نیست محکم
 که کوتاه بازمی باشد و مادم
 کرد و هر لحظه جزوے میشود کم
 که گر باز نش کنی درست است و معصم
 نه هرگز چاه چر گردد ز شب بنم
 نمی جنبد دل فرزند آدم
 منہ بر هم که بر گیرندش از ہم
 سلیمان را برفت از دست خاتم
 که آن را تا قیامت هست مرهم
 محال است انگبین در کام ارقم
 که شاهان عجم کیخسرو و جسم
 چنان پرہیز کردند که از سم
 به تنگ آید روان در خلق ضیغم
 وَ اِنْ طَالَ الْمَدَىٰ يَوْمًا بَاطِلًا
 نگویند از حرم الا بحرم
 که پیشش مدح گویند از قفا دم
 و گم بر خود کند ویسے معلم

اگر مردم همین بالا و ریش اند
 سخن شیرین بود پیر کس را
 جهان سالار عادل انکیا نو
 که روز بزم بر تخت کیانی
 چنین پند از پدر نشنیده باشی
 چو یزدانت مکرم کرد و مخصوص
 که گر وقت مکان پادشاهیت
 نه هر کس حق تواند گفت گستاخ
 مقامات از دو بیرون نیست فردا
 مدامت بخت و دولت بهمنشین باد
 بدست راست قید باز اشرب
 سرسالت مبارکباد و میمون

به نیزه نیز بر بسته است پرچم
 ندانم بشنود لایقین اعظم
 سپهر عراق و ترک و دیلم
 فریدون است روز رزم رستم
 الاگر هوشیاری بشنوا ز عم
 چنان زری در میان خلق عالم
 نباشد همچنان باشی مکرم
 سخن ملکه است سعدی را مسلم
 بهشت جاودانی یا جهنم
 بدولت شادمان از بخت خرم
 بدست چپ عنان خنگ ادم
 سعادت همره و اقبال همدم

فے الموعظۃ والنصیحة

خوش است عمر درینجا که جاودانی نیست
 درخت قدصنوبر بر خرام انسان را
 گلی است خرم و خندان تازه و خوشبو
 دوام پرورش اندر کنار ما و در دهر
 مباش غم و غافل چو میش سرپوش
 چه حاجت عیان باستماع و بیان

بسی اعتماد برین بنجره ز فانی نیست
 مدام رونق نو باوه جوانی نیست
 ولی امید ثباتش چنانکه دانی نیست
 طمع کن که در دهر بمانی نیست
 که طبیعت این برگ گل بانی نیست
 که بیوفایی دور فلک نهانی نیست

کدام باد بهاری وزید در آفاق اگر ممالک روئے زمین بدست آری دل ای رفیق و بین کار و انسر ای مبند اگر جهان به کلام است دشمن اندر پی چو بت پرست بصورت شدی چنان شغل جهان دست بدادند دوستان خدای نگار زبان تا بدوزخت نبرند عمل پیار و علم برکش که مردان را طریق حق رود از هر کجا که خواهی باش کف نیاز بدرگاه بے نیاز بر آر مخور چو بے ادبان گد و تخم کابیشان را مکن که حیف بود دوست بر خود آزدن چسود ریزش باران معطر بر سر خلق زمین به تیغ بلاغت گزفتی ای سعدی بدین صفت که رافق صیت شعر تو رفت نه هر که دعوی زور آوری کند با ما ولے بنوا به عطار گوشتانش مشک	که باز در عقبش آفت خزالی نیست بهائے دولت یک تنه زندگانی نیست که خانه ساختن آئین کاروانی نیست بدوستی که جهان جای کامرانی نیست که دیگرت خبر از لذت معانی نیست که پای بند غم را جز این جهانی نیست که از زبان بهتر اندر جهان نیایی نیست رہی سلیم تراز کوی بے نشانی نیست که کنج خلوت جبرلان مکانی نیست که کار مرد و خدا جز خدای خوانی نیست امید خرمن اقبال آبخمائی نیست علی الخصوص آن دوست را که ثانی نیست که مرد را بارادت صدف و هانی نیست سپاسدار که جز فیض آسمانی نیست زلفت و جلہ کہ آبش بدین دانی نیست بسر برد که سعادت به پهلوانی نیست مکن که بوی خوش از مشتری نهانی نیست

فے الموعظۃ والنصیحة

توانگری نه بال است پیش اہل کماں	کہ مات ناب گوارست بعد از ان اعمال

من آنچه شرط بلاغ است با تو میگویم
 محل قابل و آنکه نصیحت قائل
 نصیحت همه عالم چو باد و نفس است
 پنجم و گوش دهان آدمی نباشد شخص
 دل ای حکیم برین معبر ملاک مبیند
 چنان بلطف همی پرورد که مر و آید
 مکن پنجم ارادت نگاه در دنیا
 بعمارتی هیچ اعتماد مکن
 برفت عمر و زرفتم شرط راه ادب
 کنون که غیبت خیر است ز ورطاعت نیست
 زمان توبه و عذر است و وقت بیداری
 وصال حضرت جان آفرین مبارکباد
 بیزیر بار گنه گام بر نهی گیرم
 چنان شده است که دیگر امید خیر نماند
 نه آفتاب وجود ضعیف انسان را
 کنون هوای اهل می پرزد کبوتر نفس
 چنان شدم که با گشت می نمایم
 بزرگوار خدا یا به حق مردانی
 مبادان طریقت که نفس شکستند

تو خواه از سختم پند گیر و خواه ملال
 چو گوش هوش نباشد چه سود حسن مقال
 بگوش مردم نادان و آب رخ بال
 که هست صورت دیوار را همین تمثال
 که اعتماد نکردند بر جهان عقال
 و گر بقر چنان خرد می کند که سفال
 که پشت مار را نقش است زهر و قتال
 که پنجره زو گرمی رود به استعجال
 برستی که بازی برفت چندین سال
 در یخ نقد جوانی که صرف شد بحال
 بر آرد دست و عالی و رو بخاک بمال
 که دیر زود و فراق افتد اندرینصال
 که زیر بار به آست تکی رود حمال
 مگر بعفو خداوند منعم متعال
 که آفتاب فلک ضرورت است و ال
 که دست جوهر زمانه نه پر گذاشت بال
 نماز شام که بر بام می رود چو هلال
 که عارفان جمیل اند و عاشقان جمال
 بزرگوار زوی تقوی و المحبوب جمال

يَسْتَحْسِنَ لَهُ بِالْغَدِّ وَالْأَمْسَالِ که صبر پیش گرفتند تا بوقت محال شب فراق یامید باد او وصال که دستگیری و رحمت کنی علی الاجمال به جز محبت مردان مستقیم احوال که مایه داران رحمت کنند بر ابطال نظر کنند به بیچارگان صف نعال ز بهر آنکه نه امروز می کند افضال از آستان مربی کجا روند اطفال سوال نیز چه حاجت که عالم است بحال چه آید از صغفا اے کریم وز جهال که آسمان زمین بر نتافتند و جبال بنحیر کن که همین است غایة الآمال که ره نمی برد آنجا قیاس و هم و خیال که و هم منقطع است از لذات جمال	يَقْدِرُ سَعْدَانَهُ بِالْحَقِّ وَالْإِغْلَانِ مراد نفس ندادند ازین سرای غرور قفا خورند و ملامت کشند و خوش باشند بستر سینه این بستان علی التفصیل رهی نمی برم و چاره نمی دانم مرا بصحبت نیکان امید بسیار است بود که صدر نشینان بارگاه قبول توقع است ز انعام دائم المعروف همیشه در کمرش بوده ایم و در نعمش سوال نیست مگر بر خزانة کرمش من آن ظلوم و جهولم که هم تو فرمودی مرا تحمل باری چگونه دست دهد ختام عمر خدا یا بفضل و رحمت خویش ثنائے حضرت عزت نمی توانم گفت بر آستان عبادت قوف کن سعدی

فِي النَّصَاحَةِ وَالْمَوَاعِظِ

و روشنی اختیار کنی بر تو انگری تو نیز با گدای محنت برابری نوبت بدگیری بگذار می و بگذار می	اے نفس اگر بیدار تحقیق بنگری اے بادشاه وقت چو وقت فرا رسید گر پنج نوبت بدر قصر می زنند

دنیا زنی ست است عشوه دولت و لیک
 آهسته دو که بر سر بسیار مردم است
 آهسته که این همه فرزند زاد و کشت
 این غول روی بسته کونه نظر فریب
 باروت را که خلق جهان سحر او برند
 مودی گمان میر که بر پنجه است زنده
 با شیر مردیت سگ ابلیس میدهد
 هشدار تا نیگندت پیروی نفس
 سرور سر هوا و هوس کرده و باز
 دنیا بدین خریدنت از بے بصارتیت
 تا جان معرفت نکند زنده ات بشخص
 پس آدمی که دیو بزشتی غلام اوست
 گر قدر خود پدانی قدرت فرون شود
 چندی نیاز و آزد و اند بر و بحر
 پیدا است قطره که بقیامت کجارسد
 گر گیمیاے دولت جلودیت آرزوست
 اے مرغ پائے بسته بدام هوای نفس
 باز سفید روضه انسی چه قائمه
 چون بوم بدخبر مغن سایه بر خراب

باکس بسرنی بر داد عهد شوهری
 این جرم خاک را که تو امروز بر سری
 دیگر که چشم دارد از مهر مادی
 ولی بر دینا لیه اند و و چادری
 در چه فکند غمزه خوبان بساحری
 بانفس اگر برای و انم که شاطری
 ای بے هنر بمیر که از گریه کمتری
 در ورطه که سود ندارد و شناوری
 در کار آخرت کنی اندیشه سرسری
 ای بد معاشرت همه بیچ می خری
 نزدیک عارفان تو ز حیوان محقری
 در صورتش نماید زیبا تر از پری
 نیکو نهاد باش که پاکیزه جوهری
 بشناس قدر خویش که دریای گوهری
 لیکن چو پرورش بودت دانه دری
 بشناس قدر خویش که گوگرد احمری
 کی بر هوای عالم روحانیان پری
 کاند طلب چوبال بریده کبرتری
 در اوج سدره کوش که فرخنده طاری

آن را و درخ است که المیس می رود
 در صحبت رفیق بد آموز همچنان
 راهی بسوی عاقبت خیر می رود
 گوشت حدیث می شنود و پختن بخیر
 دعوائی مکن که برترم از دیگران بعلم
 از من بگوی عالم تفسیر گوی را
 یار درخت علم ندانم مگر غسل
 از صدیقی بجای نیاورده شرط علم
 علم آدمیت است جوانمردی و ادب
 هر علم را که کار نه بنسی چه فائده
 امروز عرق به فصاحت که در حدیث
 فردا فطیح باشی در موقف حساب
 در صد هزار عذر بگویی گناه را
 مروان بسعی و رنج بجای رسیده اند
 ترک هواست و ادوی دریای معرفت
 در کم زخویشتن بختارت نظر مکن
 فرمان بر خدا و نگهبان خلق باش
 عمری که می رود بهمه حال جمد کن
 مرگ یکتا و های دمان است پیچ پیچ

بیدار باش تا پالی آن راه نسپری
 کاندکمند دشمن آهخته خنجر می
 راهی بسوی ناپویا اکنون محیسری
 در حلقه بصورت چون حلقه بروری
 چون کبر گردی از همه توان فروتری
 گرد عمل نکوشی نادان مقصری
 با علم اگر عمل نمکنی شاخ بے بری
 و ز حیت جاه در طلب علم دیگری
 و در دوی بصورت نشان مصوری
 چشم از برای آن بود آخر که بنگری
 هر نقطه را هزار دلائل پیآوری
 گر علتی نگوئی و عذر بے نیآوری
 مرثوی کرده را بنود زیب و خستری
 تو بے هنر کجاری از نفس پروری
 عارف بذات نشو نه بدلوق قلندری
 گر برتری بسال بگو هر برابری
 این هر دو قرن اگر بگرفتی سکندری
 تا در رضای خالق بیچون بسربری
 لیکن چه غم ترا که خواب خوش اندری

فارغ نشسته بفرخی و کام دل
 باری گرت بگور عزیزان گذر بود
 کاجا بدست واقع بینی خلیل وار
 فرق عزیز و پهلوی نازک نهاده تن
 تسلیم شوگر اهل تمیزی که عارفان
 فرزند بنده ایست خدا را غمش مخور
 گر مقبل است گنج سعادت بهای تهیت
 پیش از من تو بر رخ جانها کشیده اند
 آنرا که طوق مقبلی اندر انل خدای
 ز شمار پند من پدیده است گوش دار
 ننگ از فقیر اشعث و اغبر مدار از آن که
 دامن مکش ز صحبت ایشان که در پشت
 روی زمین بطلعت ایشان بنور است
 در بارگاه خاطر سعدی خرام اگر
 که که خیال در سرم آید که این منم
 یا ز من نفس فرو رود اندر اهل فضل

باری ز تنگنای لحد یاد ناوری
 از سر بنه غرور کیانی و سروری
 در هم شکسته صورت بهتاه آوری
 مسکین بخت بالشی و خاک بتری
 بردند گنج عافیت از کج صابری
 تو کیستی که به ز خدا بنده پردری
 و در بر است رنج زیادت چه میبری
 طغرای نیکبختی و نیل بداختری
 روزی نکرو چون نکشد غل مدبری
 بیگانگی موز که در دین برابری
 در وقت مرگ اشعث در گور اخیری
 دامن کشان سندس خضرند و بمقبری
 چون آسمان به زهره و خورشید و شتری
 خواهی ز پادشاه سخن و ادشاعری
 ملک عجم گرفته به تیغ سخنوری
 با کف موسوی چه زند سحر سامری

شرم آید از بضاعت بے قیمت و لیک
 در شهر آگینه فروش است و جوهری

مرثیہ ترکیب بند امیر خسرو

واقعہ ستاین یا بلا از آسمان آمد پدید راہ در بنیاد عالم واد سیل فتنہ را مجلس یا بلن پریشان شد جو برگ گل نباد ہر مژہ بے دیدن ایشان سنانی شد چہ ششم دل پیچ چون نہ رشتہ صحبت گست بس کہ آب چشم خلقی شد روان از چار سو خویشتم تازانش دل بر زبان آرم سخن سینہ خالی بکندم گریہ بکشا و از دو چشم گریہ ہم بی پوستی میکند با من کرد جمع شد سیارہ در چشم مگطوفان شود	آفت است این یا قیامت جہان آمد پدید رخنہ کا مسال مہندوستان آمد پدید برگ یزی گوی اندر بوستان آمد پدید نیزہ بالا خون زہر نوک سنان آمد پدید دوریزہ در چون خلل در ریمان آمد پدید ہنج آب دیگر اندر مولتان آمد پدید صد زبان آتشینم در دہان آمد پدید چون زمین کا دیدہ شد آب ان آمد پدید پوست از رویم برقت استخوان آمد پدید چون بہ برج آبی انجم را قران آمد پدید

من نخواہم جز ہمان جمعیت و این کے شود

خود محال است این بنات النعش پروین کے شود

تا چہ ساعت بد کہ شاہ از مولتان لشکر کشید چون خبر کردندش از دشمنان قوت کہ داشت آنچہ حاضر بود لشکر لشکر ی دیگر نجات یک کشش از مولتان تا ہوا ہوا رفت و	بیخ کا فرش برای شستن کا فرشید بی محابا ختم و سر کرد و رایت برکشید زانکہ رستم را نشاید منت لشکر کشید یعنی اندر عہد من کا فر تو اند سرکشید

من آن شیرم که شمشیر چو آب و آتشم بس که بر گل غنایش از روان کردم چو آب آپنجان رنگین کنم امسال خاک انخونشان او دین تدبیر و آگاه نه که تقدیر فلک ز اختران چشمش سید و سید چون شهاب غره مه شد محرم تی بر و بر کل خلق تا شود عاشوره صدف عزا شد چون حسین	از کشتش هر سال شان رخا ک خاک کشید همچو بط بر آب اگر گن بسر خون پر کشید کز زمین باید شفق را گونه احمر کشید صفحه تدبیر و اخطا پیشت در کشید میلان یزد تا فتواند چشم هفت ختر کشید چون بساخ اندر گلوی دشمنان خنجر کشید گر و خنکش سر مسموم چشم به آلوده کشید

تا چه ساعت بد که کافر بر سر لشکر رسید
جوق جوق از آب بگذشتند و ناگاه در رسید

جنگ شه دیدی برگردون غبار انگبختن غلغله در انجم از خوش سپاه انداختن از خروش کوس و بانگ سرپ آواز سوار نعل در آتش نهادن تو سنان گرم را آن چه حیت بود گاه کارزار انداختن از فروغ تیغ و سرف و تاب انداختن پُرولان در حمله از بهر مخالف سوختن ضربتی مردانه در پهلوی نامردان ندن دیو بندی را علم جمشید و ارافلاختن آسمان اندر تضرع زان فزع برداشتن	بادپا بر کافران خاکسار انگبختن زلزله در عالم از سیر سوار انگبختن لرزه در صحرا و دشت و کوها انگبختن وز سم هر آتشین نعلی شرار انگبختن دین چه هدیت بود گاه گیر دار انگبختن وز خیال نبیره در دل خار انگبختن بیدلان در جیله از بهر فرار انگبختن شعله آتش ز تیغ آب دار انگبختن ملک گیری را فرس خورشید دار انگبختن آفتاب اندر تیمم زان غبار انگبختن

اندر آن میدان که فرق از مرد تا نامرد بود ای بسا کس را که بهر خشک با زرد بود	
زرد شد خورشید چون خنجر به خنجر یافتند آسمانی بر سر خورشید لشکر یافتند سرکشان چون موی در مویکد گریه یافتند گلستان شد دشت چون سپر در سپر یافتند تیر با بالای سرزان پر که در پر یافتند کافران هر صفت که چون مرغ کافر یافتند تا مکتل شد علمای که در زر یافتند هم دوگان سر شد یگان سر با چو در سر یافتند همچو صورتها که در دیبای اخضر یافتند رو بروی موبوی و سوسوی یافتند کز فلک آن نطع را بر شکل دیگر یافتند	روز را تاریکی آمد چون بهم بر یافتند روز نزدیک رفتن شده از زم تیغ شانه را ماناست آن صفهای تیغ از هر سو آبگون شد خاکچن جوشن بجوشن دوختند آسمان بر می کشد گوی که بگریزد زیر صاف گشت از تیغ چون نمی سر کافر تمام از سر شگفتن بهر توت سحر از تیغ جنت هم یگان سر شد دوگان شمشیر چون برهم نهند کشتگان افتاده در اطراف آن محراب سبز پیش ازین کوشش بود که چاک تا وقت شام خواست شمشیر تا نطع نصرت گستر و لیکن چه سود
یک زمان شمشیر قتالش نیا سوز از قتال از زوال روز تا شب اندران روز زوال	
یا بسوی تشنگان موجی ز دریا می دوید خستگان را خون بر آن گونه ز اعضا می دوید در گلویش موج می زد خون و بالای دوید گرچه خون گریه و من هر دو یک جامی دوید	یا بسوی تشنگان بود کاندیدی صحرای دوید آب غوبال بهیزی چون فروریزد بر دور کشته اندر خاک جان میکند بنفوس طپید این بد و زخ بر دآب آن بهجت بر دجوی

توسنان درخیز و سزای سواران می قتاد هر که از قوت دل بازو اندر کار بود وانکه از ضعف سونی دست پاگم کرده بود تیر کشتیهای تن می راند بر دریای خون از وجود مرد هر خونی که آن از تیر جست شاه لشکرش به ترتیب صف آیین جنگ پای پس می برد گردون هو گرفته فتح را	مرد را سرمی دوید و اسپ پای می دوید راست کرده تیر سوخته قلب می دوید که بسوی آب گاهی سوی صحرا می دوید بیلکی میزد به تن دی و گذار اسم دوید چون کسی از خاک بجهد بی محابا می دوید می دوید اشوب اقبال را تا می دوید فتح هر چند از ملا عین جانب می دوید

کافر اندر انتظار شب که تا بیرون شود
ناگهان میزان مارا پله دیگر گون شود

تا چه شرب آنکه از جیح افتاد افتاده بود گر حسین کربلا را راه بے آبی فتاد روز چون باقی نبود آن آفتاب تخت را دام ما ہی شد دل مردم که از دستان دیو کافر اندر خون چرخ و پیا رگین غلطیده بود فوجی اندر آب قان بلا را می گذشت بهریکی در تخته خلکی فرو شد بهر آنک جوز بهندی بد منتفش کرده از شکوف تر از دواع جان جراحتهای خون میگریست ای بسازنده که از هیبت میان کشتگان	دیو آتش در جهان میزد شهاب افتاده بود او محمد بد که در آتش آب افتاده بود روز باقی بود چیزی کا فتاب افتاده بود دست جم را خاتم شاهی آب افتاده بود مومن اندر گل چو گوهر در خطاب افتاده بود فوج دیگر تشنه در راه سرب افتاده بود کارشان با دفتر پوم الحساب افتاده بود کاسهای سر که اندر خون ناب افتاده بود وز فراق زندگانی تن خراب افتاده بود تن بخون آلوده و دیده بجواب افتاده بود

شیر در زنجیر و فیل اندر طناب افتاد و بود	فعل این گرگ کهن بنگر که از دست سگان
بے فزع بود آن قیامت راسعین دیده ام گر قیامت را نشان این است پس من دیده ام	
مرکز اسلام را سرگشته چون پرکار کرد سنگ دیدی که کار ولوی شهوار کرد کوه ز افغان خفتگان کف بیدار کرد مصطفی از رزم دشمن عدم سوخی را کرد خشم نمرود آخر ابراهیم را و نار کرد عیسی از جور نصاری سرفرازی کرد زانچه سگساری بروی جیدر کرار کرد زانچه دیوی تهنن را غوق دریا بار کرد عاقبت جان گرامی در سر آن کار کرد تا توانیم نتوان کینه باقتار کرد پیل مست از کفاری صدفان زار کرد	داثرات آسمانی گردشی بر کار کرد ذره را دیدی که آب چشمه خورشید برد تاشه اندر کف عصمت شکست آدمی گر بغار غیب رفت از پیش دشمن عیب نیست در شراری آمدش از تیر مژگان هم رو است و در بقدر قدس وقت از تنگنا حل بدکن در سگان به فنی کردند با او هم بخوان در زوایا اش گذشت آب سر آخر یاو کن با مغول هر سال بهر دین سرو کار نشین بود دست تقدیر است که خون یزد و گه جان برد شیر ز از نیش موری صد خروش صعب
جمعه بود و سلخ ذی حجه که بود آن کارزار که خمر هشتاد و سه آغاز هشتاد و چهار	
روز و شب سال آن اندک بقا بگریزند بنده فرمانان که بی فرمان دعا بگریزند مایان آب مرغان در هوا بگریزند	هر ماه بروی آن فرخ لقا بگریزند همچو فرمانش روان شد شرق تا غرب چشم پس که اندر عهد او مای مرغ آسوده بود

آسمان با با هزاران دیده بر اهل زمین شبنمی که آسمان هر صبح می ریزد بخاک خلق ملتان مرد و زن بیه کنان و موکنان از خروش گریه بانگ دل شرب کسخت هم بآب چشم خود کردند ترتیب و منو دیده خون افشاند بر گل چون گوی تشنگان شد زبان از ناله چون پای سیران آبله ورازان بند بلا تا که اسیری بازگشت	همچو باران بهاری برگیا بگریزند اشک نجم دلان که از اوج سما بگریزند کو بکو و سو بسو و جا بسجا بگریزند بس که در هر خانه اهل عوا بگریزند مغفرت جویان که در وقت دعا بگریزند بس که هر کس کشتگان خویش را بگریزند بس که از بهر اسیران بلا بگریزند روی او دیدند هر کس بی ریا بگریزند

گریه چندان شد که موج دیده از خون گذشت
حال من این بود حال دیگران تا چون گذشت

دست یلم یا خود از دندان کتم بازو کبود هر کس نامی زند سوزن بهر بازو و من ده که از چرخ کبود او خفته پیلوی بین هم سیاهی شد ز پند و هم سفیدی شد ترک مصروع با بهر سوی روان شد و نیل نیل گر را خود دعوی شد و خانه بس که شد نیل پوشیدن کنون چون سم شد بین پس رستا خوب رویان را که پیشانی نه ند و خون گریست نیل حاجت نیست بان از سرخی بعد ازین	یا پو شتم جامه زین مینای چون مینو کبود نام شه خیزد چو از دندان کتم بازو کبود در زمین جفتن همه آفاق شد پیلو کبود بس که می پوشد کنون هم ترک هم هند کبود شسته شد از گریه چندان جامه بهر سو کبود پیرهن های عروسان رعوای شو کبود گر کنند اسفید با فان رسته در ما کو کبود زیبا بر دوش رخ شد بالا ترا از ابرو کبود چون نکنند شریخ شد رخ و ز زون شد رو کبود

شد ز آزار چنان کعدن تن هر مو کبود	بس کمی کنند مو از فرق نازک سر
	موی ستر چند ازین غم زار و گریلن میکنم این تن جو موی باری از سر جان برکنم
آه از آن جمعیت راحت فرمائیستان تا میان آب خون ششهایم ششهایم واجب است خاک تن خنوبهایم ششهایم عمر باقی میکنم وقف لقای دوستان دیگران چون توان بیدن بجای ششهایم اینچنین چه قدر باشد خاکپای ششهایم چون کشم بر قامت پیکر قبیای ششهایم از سرم بیرون نخواهد شد هوای ششهایم جامه جان تا بدامن ز عوای ششهایم پاره را پاره کردن از برای دوستان ختم مطلق کن سخن از برای دوستان	ده کله یکبارگی خون شد بر لعلیستان دیدم هر دوستان ششهایم آب خون بسکه خون بی بهان خورده است خاک از دوستان خفتگان خاک اگر خاستن ممکن بود جیف باشد در مان چشتم یار از چشم دور خاکشان دیده می آرم نه الصالی بود دوستان رفتند غیری را چه گیرم در کنار در هوای دوستان گم از سرم بیرون کنند خسروا هر بار میگویی فرا خواهیم درید جان که صد جا پاره شد از غم کجا باشد دوستان رفتند از بهر که میگویی سخن
	یاد می کن زندگان ما خاصه در حال دُعا کت بر حمت راه بنماید مگر دال دُعا
جان بفضیلت چون خورشید تابان بادشانیان پیشوای جنة الفردوس هم خان بادشانیان پرتوایسان فردوسی گیسوان بادشانیان	یاسیب آن خورشید رحمت نور در جان بادشانیان بودشان هر روزی بجا خان اعظم پیشوایان در هوای کار فلک آنجا پیر و گریه و گس

فیضِ حرمت آب حیوان است خطرات گداز چون ز دیوان سیاست نشان برگزینند قطره خونی که گشت از حلق ایشان ریخته تشنگانی را که جانهاشان بیابی برفت بستگانی را که دشواری برایشان دیر ماند بستگانی بند را رنجی که اندر بند بود و آنچه باقی مانده اندوزان بلا باز آمده	یارب اندک ظلمت گوی آب حیوان بادشان از کتا با بالیمین در نامه عنوان بادشان بهترین بعلی برای تاج غفران بادشان بر سر از ابر کرم هر لحظه باران بادشان یارب امیدی هائی زود آسان بادشان موجب بهر نجات آخرت آن بادشان فضل بخوان بادشان جان سلطان بادشان

چون محمد رفت شاه را عاقبت محمود باد

کیقبادش اسعد و کینخروش مسعود باد

از هفت بند کاشی

برخوان غم چو عالمیان را صلا زدند نوبت باد لبیا چو رسید آسمان طپید پس آتشی ز اخگر الماس ریزد وانگه سرادق که ملک محرمش نبود وز تیشه ستیزه در آن دشت کفیان بس ضربتی کوان جگر مصطفی دید	اول صلابه سلسله انبیا زدند ز آن ضربتی که بر سر شیر خدا زدند افروختند و بر حسن مجتبی زدند کنند از مدینه و در کربلا زدند بس نخلها ز گلشن آل عبا زدند بر حلق تشنه خلف مرتضی زدند

فریاد بر در حرم کبریا زدند	اهل حرم دیده گریبان کشاده موی
	روح الامین نهاده بر الوتر حجاب تاریک شد زویدین او چشم آفتاب
جوش از زمین بدوره عرش برین رسید از بس شکستها که بارکان دین رسید طوفان بر آسمان ز غبار زمین رسید گرد از مدینه بر فلک سقمتین رسید چون این خبر بعیله گردون نشین رسید از انبیا بحضرت روح الامین رسید تا دامن جلال جهان آفرین رسید	چون خون طلق نشسته او بر زمین رسید نزدیک شد که خانه ایمان شود خراب نخل بلند او چو خسان بر زمین زدند باد آن غبار را به مزار نبی رساند یکباره جامه در تخم گردون پیریل زد پُر شد فلک غلغله چون نوبت فروش کرد این خیال هم غلط کار کین غبار
	هست از ملال گرچه بر فغان جلال او در دست و هیچ ولی نیست بکمال
یکباره بر جریده رحمت قلم زنند دارند شرم کز گنه خلق دم زنند چون اهل بیت ست بر اهل ستم زنند آل علی چو شعله آتش علم زنند گلگون کفن بعرضه محشر بهم زنند در محشر صف زنان صف محشر بهم زنند آن تا کسان که تیغ بصید حرم زنند	ترسم جنایه قاتل او چون رقم زنند ترسم کزین گناه شفیعیان روز محشر دست عتاب حق بدر آید ز آستین آه از و میکه با کفن خویشان ز خاک فریاد از آن زمان که جوانان اهل بیت جمعه که زو بهم صف شان شور کربلا از صاحب حرم چه توقع کنند باز

بس برسان کنند سری را کہ جبریل
شوید غبار گیسویش از آب سلیل

تضمین حسن دانش بر خاقانی

مداین

دروادے فکر بودیش لجن
از فلسفہ زردشت پر سید می و یونان

اندیشہ ہی کردم در گردش این دوران
ناگاہ سروشتم گفت، این مزہ را بخوان

”ہاں اے دل عبرت بین اندیدہ نظر کن ہاں“
”ایوان مداین را آئینہ عبرت دان“

کو را بت ساسانی بہ گشت ست نگون گوی
در ماتم دے دجلہ ست زندہ کنون گوی

افسانہ ہمیشہ دی بد خواب فسون گوی
پچیدہ پیازنجیر آوردہ جنون گوی

”خود دجلہ چنان گرید صد دجلہ خون گوی“
”کز گرمئے خوننا بیش آتش چکد از مغکان“

از واوٹے ایمن بود وقتے گذر دجلہ
ز افت دن طاق آمد، آو خ! خطر دجلہ

امروز چرا ویران شد رہگذر دجلہ
اشکست ازین آسیب، اے کمر دجلہ

	از آتش سرتین بریان جگر و جله متو آب شنیدی کاتش کندش بریان	
تارفت شکوه داد از دست مداین را جان با الم فرقت پیوست مداین را	قیلارۀ بهبودی بگست مداین را از لرزۀ الساعه دل خست مداین را	
	در تاسله ایوان شکست مداین را در سلسله شد دجله چون سلسله شپیان	
آوخ که مداین بودیت اشرف ایران را بدر روز فتن با من اسکندر و خاقان را	کر خسته خجل فروغش نورشید در خشان را امروز بیا بنگر این بنگه ویران را	
	در گه گه بزبان اشک آوارده ایوان را در تابو که بگوش دل پاسخ شنوی ز ایوان را	
پرویز کجا ایدون و آن تخت زرد قفسر کو همسر شیر نیش آن آفت جان پرور	خشت است بدو بالین خاکست بدو بستر گویی بزین ناله چون پاش نی بر سر	
	«گوید که توار خاکی، ما خاک تو ایم ایدر» «گامی دوسه برمانه اشک دوسه هم افشان»	
آتشکده شد خاموش شد نوبه کلیسا را چون رایت احمد خاست بشکست چلیپا	اجلال شرف افزود آیتن مسیحا را هر دم روشنی بود است این گنبد میتا را	
	«گویی که نگویند که داست ایوان فلک سارا» «حکم فلک گردان، یا حکم فلک گردان»	
این جله بدین جوشش آیار چه میگردد؟	باد رود و خروش این رود با مانچه میگردد؟	

گاہی بہانی، گہ پید از چہ میگرید؟	بہمن ز چہ مے نالد، دار از چہ میگرید؟
» بر دیدہ من خندی کاہی نجا ز چہ مے گرید؟ «	
» گریند بر آن دیدہ کاہی نجا نشو و گریان «	
آن رخس کہ فغفوریں پوسید بر غبت ہم	در دشت حوادث شد بار کب راقص گم
و آن کاخ کہ بید چیدہ پیش چو صفیہ نجم	دستور و مرغ و معبد، شد خواہگہ کز دہم
» این ہست ہمان ایوان کز نقش رخ مردم «	
» خاک در او بودے دیوار نگارستان «	
این بار کہ دادست با چشمک غیرت بین	اندو و دیوارش از قطرہ عبرت بین
از دست فلک ویران گشت سست رت بین	این دست رازی را از منشا فطرت بین
» پندار ہمان عمد است از دیدہ فکر ت بین «	
» در سلسلہ سورگہ، در کوکبہ ایوان «	
چون باد بسک بگذشت اینک زمین گیتی	شد مسکن یو و دو باغ عدن گیتی
انظار جفا فرسود و رود و سمن گیتی	کے خرم و شاد آید بیت الحزن گیتی
» دمارے چہ عجب داری کا نذر چمن گیتی «	
» بوم است پٹے بلبل، نوحہ است پٹے الحان «	
ایں خاک افرو بردی شاہان مہان یکیک	بنامے کنون زیشان گریست نشان یکیک
افشر و بریز پائے این چرخ دوان یکیک	دارا و جم و کسر البشار و بخوان یکیک
دگفتی کہ کجا رفتند این تابوران یکیک	
در زیشان شکم خاک است آبتن جاویدن	

دل بیج نیازی گر با خبر و هوشی	تاوست دهد فرصت در خیر و کرم کوشی
برگویی ستمگر را لے آنکہ زلف هوشی	البته کفن روزی از دست اجل پوشی
”خون دل شیرین است این مے کہ زرز نوشی“ ”ز آب و گل پرویز است این خم کہ نهد دهنقان“	
دانی کہ مئے گیتی آیمختہ باد و است	ہر دم رسد آوانے کای خواجہ فلان مرد است
آن کیست کہ جان خود زین مصلحہ برون برد است	گر فرہ و گر لاغر، گر پلتن و گرد است
”چندین تن جباران کاین خاک فرو خورد است“ ”این گرسنہ چشم آخر ہم سیر نہ شد زیشان“	
فریاد از آن آفات کا تیا م بر انگیزد	باہل در آمیزد با عقل در آویزد
جسم من و تو اندر غریب فتنہ آمیزد	در ہر نفس اندین دیو صد ہائکہ بر خیزد
”از خون دل طفلان سرخاب رخ آمیزد“ ”این زال سفید بڑو، این مام سیاہ پستان“	
اے داور بے منت بر خلق عنایت کن	بر تربت نوشروان آفرین رحمت کن
اے دل سخن مودہ بر زندہ تلاوت کن	دانش تو بدین مردم تعلیم مروت کن
”خاقانی را ازین درگہ در یوزہ عبرت کن“ ”رہتا از در تو زین پس در یوزہ کند خاقان“	

منققات

(۱)

مناظره شب و روز از گفتار اسدی

بشنو از محبت گفتار شب و روز بهم
 هر دو را خاستن حال از سبب پیشی فضل
 گفت شب فضل شایسته روز فروزان مدد از آنک
 نزد یزدان ز پرستنده و از عابد روز
 قوم را سوی مناجات شب برد کلیم
 قمر چرخ شب کرد محمد بدو نیم
 هر می باشد سی روز بقرآن شب قدر
 ستر پوشان است ثواب ز نماینده عیب
 هست روز از اوقات که نیست نماز
 منم آن شب که تخم زحی است یوان چرخ
 هر مری سال عوب را عدد از ماه نیست
 بر رخ ماه من آثار و نیست پدید
 راست خورشید تو چند آنکه بسال برود

سرگذشتی که ز دل تو رکن شدت غم
 در میان رفت فراوان سخن از محبت و دم
 روز را باز از شب کرد خداوند قدم
 ساجد و عابد شب است فروز قدر و قیم
 بهم شب گشت جدال و طر ز بیدار و ستم
 سوی معراج شب رفت هم از بیت حرم
 بهتر از ماه هزار است ز بس فضل و شیم
 راحت افزا است شب روز فرا بنده الم
 وز غماز همه شب فخر نبی بود و دم
 مه سپیدار و همه انجم سیاره خدم
 بر سر ماه نیست از پر جبریل رقم
 بر رخ و چهره خورشید تو آثار سقم
 کم ز ماهی بر دماه من از کیف و ز کم

روز از زینب شنید این برآشفتم بگفت
 روز را عیب بطعن چه کنی که ایزد خوش
 روزه خلق که دارند بر دزست همه
 عید و آدینه فرسخ عوفه عاشورا
 روز خواهد بود بر خاستن خلق بخش
 تو ب عاشق نه برنجی و با طفل نهیب
 بوم و خفاش بشبکغ و سپه چنی و دیو
 من ب اهل از خورچرخم تو بجنس اهل خاک
 روی آفاق زمین خوبناید ز تو زشت
 مر مرا گوئه اسلام و ترا گوئه کفر
 تو پچمر از حبشی فخر بحسن از چه کنی
 سپه و خیل و نجوم تو چه باشند که پاک
 چه زیان کت یمنی پیش نهی زشت خدا
 خلق الموت بخوان گر چه جبار پس است
 گرز ماه تو شناسند مه و سال عوب
 گر چه زرد آمده خورشید هم او به زمست
 ماه تو از ضوء خورشید من افراید نور
 گرز خورشید سبکتر رود او پیکریت
 از فریضه سه نماز است بر دزد و دلبش

خامشی کن چه درائی سخن نامحکم
 روز را بیش ز شب کرد سنایش بقسم
 بحرم نیز بر دزست حج از رب حرم
 همه روز است چو بینی بهم از عقل و فهم
 روز شد نیز وجود همه مردم ز عدم
 در تن دیو دلی بر دل بیمار ستم
 دزد اکثر همه شب گرد و همه اهل نهم
 من چو تابان ضوء نارم تو چو تاریک فحم
 دیده خلق زمین نور فراید ز تو نم
 مر مرا جامه شادی است ترا جامه غم
 حبشی را چه رسد حسن اگر هست صنم
 بگریزند چو خورشید من با فراخت علم
 و ربی نیز هم از پیش سمیع است اصم
 به ز موت تست بهر حال حیات آخر هم
 ز آفتابم همه اندر مه و سال عجم
 گر چه زرد آمده دینار هم او به ز درم
 وز پیشت خدمت خورشید کند پشت تخم
 پیکر البته سبکتر نهد از شاه قدم
 ز آن نماز تو کم آمد که زمین هستی کم

در بقولم نبوی راضی و خواهی که بود یا پسند آر بگفتار شه عادل راد	در میان حکم کنی عدل خداوند حکم یار ضاده بر شمس الوزرا کان کرم
راد بو نصر خلیل احمد کرانصرت وجود افسر جاه و جلال است و سر ملک نعم	
(۲)	
اگر محول حال جهانیان نه قضا است بلی قضا است بهرنیک بدعنان کیش خلق هزار نقش بر آرد زمانه و نبود کسی ز چون چرا و م نمی تواند زد اگر چه رنگ همه اموات آمیزند تفاوتی که درین نقشها همه بینی بدست ماچو این حل و عقد چیزی نیست که زیر گنبد خضر چنان توان بودن چو در ولایت طعم ازو گزیری نیست کسی چه داند کین کوز پشت مینا رنگ نه هیچ عقل بر اشکال دور او واقف چه جنبش است که بے قل است و بے آخر	چرا مجاری احوال برخلاف ضاست بدان لیل که تدبیر هائے جمله خطاست یکی چنانکه در آئینه تصور ماست که نقشبند حوادثی رای چون چراست درین سراچه کون فساد نشو و نماست ز خامه السیت در دست جنبش آباست بعیش ناخوش خوش گریضا و بیم سزاست که قضاائے قضا هائے گنبد خضر است که بر طباع و موالبید والی والا است چگونه موله آزار مردم دانا است نه هیچ دیده بر اسرار حکم او بیناست چه گردش است که بے منقطع است بے مبد است
مرا از گردش این چرخ آن شکایت نیست که شرح آن بهمه عمر ممکن است و رواست	(انوری)

(۳)

انتخاب از ادبیات ایران جدید مؤلفه استاد براؤن

(۱)

سلطنت بهر شہان باستم و ظلم نیاید تا کہ ہمت نیکنی کس بخت در نکشاید اہنیا درج نمودند مقالات عدالت علما جملہ نوشتند روایات عدالت	جان نثاری پے اصلاح وطن باید و شاید مرد آنت کہ لب بند دو بازو بکشاید اولیا جملہ سرودند عبارات عدالت گفتگو پیڑہ از مظلمہ امروز نشاید

مرد آنت کہ لب بند دو بازو بکشاید

ب

کہ نظر در کار استبداد و مشروطہ کنی وقت استبداد و میجند سگ بہرید	فرق استبداد با مشروطہ باشد بشمار گاہ مشروطہ بخویند آدمی از بہر کار

ج

افتادہ ایم سخت بدام بلای گل گل مشکلی شدہ است بہر معبود طیق ہر کہ کہ ابر خیمہ نہ در فضاے شہر گل دل نمی کند ز خراسان و اہل او گر صد ہزار کفش بدو پیائے خلق با خضر اگر روند بظلمات کو چہ خلق	یارب چو ما مباد کسی مبتلاے گل گام روندگان شدہ مشکلاکشاے گل بر بام ہر سرے بر آید لواے گل ای جان اہل شہر فدای وفاے گل ہر گز نمی رسد بہ کشف عطاے گل اسکندری خوردند درین چشمہاے گل

اول قدم که بوسه زند گل بپای ما گلها ثقیل و دریم و کوچه خراب و تنگ گل هر چه را به پنجه در آور و دل نکرو از گل ز بسکه خاطر و دلها فسرده است بر روزگار غمیش کنم گریه بامداد از پشت تابشانه و از پیش تابریش امروز در قلم و طوس از بلند و پست آید اگر جهاز زره پوش ز انگیند گر لای و گل تمام نگرد و ازین بلد	اقتیم بر زمین و بوسیم پای گل آه از جفا که کوچه و داد از جفای گل صد آفرین به پنجه معجز نمای گل گل نیز بعد ازین ندمد از جفای گل چون بنگرم بخنده دندان نمای گل هستند خلق یکسره غرق غطای گل آنجا یک کجاست که خالی است جای گل حیران شود ز لبت بے منتهای گل اهل بلد تمام بماند لای گل
شرم آیدم ز گفتن بسیار ورنه باز چندین هزار مسئله باشد و لای گل	
(ملک الشعرا بهار)	
د	
ای خطه ایران مهین ای وطن من ای عاصمه و نی آباد که شد باز وور از تو گل و لاله و سرو و ستم نیست بس خار مصیبت که خلد مارا بر پای ای بار خدای من گریه تو زیم باز	ای گشته بمهر تو عجب جان و تن من آشفته کنارت چو دل پر حزن من ای باغ گل و لاله و سرو و سمن من بے روی تو ای تازه شکفته چمن من افرنش من گرو و چون اهرمن من

تاہرست کنار تو پُر از لشکر دشمن از رنج تو لاغشده ام چونان کزمن درد او در یغا کہ چنان گشتی بے برگ بسیار سخن گفتم در تعزیت تو آنگاہ نیوشند سخنہاے مرا خلق	بہرگز نشود خالی از دلِ من تا بر نشود نالہ نہ بینی بدن من کز بافتہ خویش نداری کفن من آوخ کہ نگریاند کس را سخن من کز خون من آغشته شود پیرہن من

و امروز ہمے گویم با محنت بسیار
درد او در یغا وطن من وطن من

۵

اندر پرستش

یکے گیتی یکی یزدان پرستد یکی بود او آن دیگر برہمن یکے از روے دستور اوستا یکے ذاتِ مسیح ناصری را گر وہی پیرو و خشور تازی پرستد بآلی الواح و بیان را فقہ آرمند از حصّہ شہوت چہ نیز نگاست یا ران مفتی شرع تقی انبان زابد از زرو مال	یکے پیدا یکے پنهان پرستد دگر زان موسی چوپان پرستد فروع و خادیر رختان پرستد بسان حضرت سبحان پرستد حدیث و سنت قرآن پرستد بہائی اقدس و یقان پرستد گی حورو گی غلمان پرستد مرید ابلہ و نادان پرستند قصور و کوثر و رضوان پرستند

چاکویم خود تو دانی واعظ شهر
 فروشد عارف اندر وحدت فئات
 صفا جو صوفی پشیمینه پوشاک
 دل از دنیای فانی کنده در ویش
 قلند و اله از ستر انا الحق
 سیه شد روزگار عاشق از عشق
 سر شکست بس فرو بارید شد کور
 تو خود دانی که مست باده خواره
 ننگ قلم اندیشه شاعر
 فغان از سر دبیر روزنامه
 وکیل محترم را کیش پول است
 پز شک آمد عدوی تند رستی
 منجم سرگم اندر سیر افلاک
 دل پُر آرزو می کیمیا گر
 نهد در کوره بوته در و مدوم
 نماز کیش جادو گر نفسته
 شنیدستی که رامشگر همه عمر
 خمیده چون کمان پشت کشتا
 نه بیند باغبان چه کشته خویش

اینین و دیده گریان پرستند
 و جوب جوهر و امکان پرستند
 مرید و مرشد و عرفان پرستند
 چو چغذری گوشه ویران پرستند
 حبشش وحدت و قلیان پرستند
 سواد طره جانان پرستند
 هنوز از نرگس چشمان پرستند
 کباب و پسته خندان پرستند
 گراف و یاده و هذیان پرستند
 دروغ و مهمل و بهتان پرستند
 وزا و محترم عنوان پرستند
 جذام و سکه و یرقان پرستند
 نجوم و اختر گردان پرستند
 زر پاکیزه و رخشان پرستند
 پس انگه زیبق لرزان پرستند
 ملول از آدم و پریان پرستند
 نوا و نغمه و الحان پرستند
 فشانده دانه و باران پرستند
 از آن رولاله و ریحان پرستند

ندامت از چه رو فرزند ایران شناسم جمعی از مردان آزاد حذر ز آئین خرسِ روسی خو چرا مشتے ز شاگردان پاریس بدون کرده ز دل مهر وطن را	که اطیش و گئی المان پرستند در ایران کُنده و زندان پرستند جفا و کینه و عدوان پرستند دل و دین داده و نسوان پرستند دو زلف و قاسرتِ خوبان پرستند
اگر پرسی ز کیشِ پُور داؤد جوانِ پارسی ایران پرستند	
(۴) قطعه	
ای دوستان بکام و لم نیت روزگار سهل است اگر جفا کشم از دور پیوفا بر آسمان ستاره بود بیشمار لیک رسمی است در زمانه که هر کم بضاعتی	آرے زمانه دشمن اهل هنر بود زحمت نصیب مردم والا گری بود رنج کسوف بر دل شمس و قمر بود ز اهل هنر به مرتبه لا پیشتر بود
دریا صفت که منصب خاشاک اندود بالای عقد گوهر و سلکِ دور بود	
(ابن بیین)	

رباعیات

(۱) ابوعلی سینا بلخی

دل گرچه درین بادیه بسیار شتافت اندر دل من هزار خورشید بتافت	یک موی ندانست و لے موی شگافت آخر بکمال ذرّه راه نیافت
با این دو سئه دان که چنین می دانند خر باش که این جماعت از فرط خری	از حق که دانای جهان آنانند هر کونه خراست کافرش می خوانند
کفر چو منی گزاف و آسان نبود درد هر چو من یکی و آن هم کافر	محکم تر از ایمان من ایمان نبود پس در همه و هر یک مسلمان نبود
از قعر گل سیاه تا اوج زحل بیرون جستم ز قید هر مکر و حیل	کردم همه مشکلات گیتی را حل هر بند کشاده شد مگر بند اهل
اے کاش بدانم که من کیستی گر مقبلم آسوده و خوش زیستی	سرگشته بعالم از پے چستی ورنه به هزار دیده بگریستی

۲ - عمر خیام

هر چند که رنگ بوی زیباست مرا معلوم نشد که در طرب خانه خاک	چون لاله ترخ و چو سرو بالاست مرا نقاش من از بهر چه آراست مرا

از مکتب کمالی

تا بتوانی رنج مگردان کس را	در آتش خشم خویش منشان کس را
گر راحت جاودان طمع می داری	می رنج همیشه و مرخجان کس را
بِت خانه و کعبه خانه بندگی است	ناقوس زدن ترانه بندگی است
زنار و کلیسیا و تسبیح و صلیب	حقا که همه نشانه بندگی است
با حکم خدا بجز رضا در نگرفت	با خلق بجز روی در یاد در نگرفت
هر حیل که در تصور عقل آید	کردیم و لیک با قضا در نگرفت
بیگانه اگر وفا کند خویش من است	در خویش خطا کند بداندیش من است
گر زهر موافقت کند تریاق است	در نوش مخالفت کند تنش من است
در پرده اسرار کسی رازه نیست	زین تعبیه جان هیچ کس آگاه نیست
جز در دل خاک تیره منزل گنیت	افسوس که این فسانه هم کوه نیست
این کمنه ریاط را که عالم نام است	آرام که ابلق صبح و شام است
بزمی است که دامانده صد چشمت	گوری است که تکیه گاه ضد بهرام است
کس مشکل اسرار ازل را نکشاد	کس یک قدم از نهاد بیرون ننهاد
من می نگرم ز مبتدی تا استاد	عجز است بدست هر که از مادر زاد
آنانکه محیط فضل و آداب شدند	از جمع کمل شمع اصحاب شدند
ره زین شب تاریک نبروند بیرون	گفتند فسانه و در خواب شدند
با نفس همیشه در نبردم چکنم	وز کرده خویشتن بدردم چکنم
گیرم که زمین در گذرانی بکرم	زان شرم که دیدی که چه کردم چکنم
ایزد و چونخواست آنچه من خواسته ام	که گردد راست آنچه من خواسته ام

گر مجملہ صواب است کہ اونواستہ است	پس جملہ خطا است آنچه منجھلستہ ام
بر موجب عقل زندگانی کردن	شاید کردن وے ندانی کردن
استاد تو روزگار چابک دست است	چندان بستر زند کہ دانی کردن

۳- عطار

یار ب چه نہان چه آشکارا کہ توئی	نہ عقل رسد نہ علم آنجا کہ توئی
آخر بکشی بر دل بستہ درے	تا غوغا شوم دران تماشا کہ توئی
نہ عقل بہ سر حد کمال تو رسد	نہ جان بہ سراپہ موصال تو رسد
گر جملہ ذرات جہان دیدہ شود	ممکن نہ بود کہ در جمال تو رسد
عقل کہ بسی رہبر خود ساختمش	در معرفت خداے بگدا ختمش
عزم بر سید تا بدین عقل ضعیف	بشنا ختم ایتقدر کہ نشنا ختمش
می پنداری کہ جان توانی دیدن	اسرار ہمہ جہان توانی دیدن
ہر گاہ کہ بینش تو گردد بکمال	کوری خود آن زمان توانی دیدن
ای آنکہ کمال خردہ دانان دانی	خاصیت پیران و جوانان دانی
گر در وصفت زبانم از کار بیشد	وانم کہ زبان بے زبانان دانی

۴- سحابی

صاحب نظر آنکہ زندہ جاویدند	وارستہ نیم و فارغ از امیدند
در ہر چہ نظر کنند اورا بینند	ذرات جہان آئینہ خورشیدند
سلطانی و کبر و عجب مستی سہل است	درویشی و فقر و تنگدستی سہل است

خود را برسان بجای جاویدانی	ورنه دوسه روز هر چه هستی سهل است
نی شاکستین بلش و نه غمناک نشین	گر بتوانی زغل و غش پاک نشین
من می دانم ترا و مقدار ترا	تو خواه بتخت و خواه بر خاک نشین
با کس نه سوال و نه جوابت باید	با مردم چشم خود خطابت باید
چشمه داری و عالمه جلوه گراست	دیگر چه معلم چه کتابت باید
در دیده معرفت اگر کوری نیست	بر وجه خدا حجاب ستوری نیست
دوری تو از مطالب مختلف است	مطلوب اگر خدا بود دوری نیست

۵- اقبال

سکندر رفت شمشیر و علم رفت	خارج شهر و گنج کان ویم رفت
امم را از شمان پاینده تر دان	نمی بینی که ایران ماند و جم رفت
کنشت و مسجد و بت خانه و دیر	جز این مشت گلے پیدانه کردی
ز حکم غیر نتوان جز بدل رست	تو لے غافل دے پیدانه کردی
ز رازی معنی قرآن چه پرسسی	ضمیر ما به آیاتش دلیل است
خرد آتش فروزد، دل بسوزد	همین تفسیر نمرود و خلیل است
کرا جوی چرا در پیچ و تابلی	که او پیداست تو زیر نقابلی
تلاش او کنی جز خود نه بینی	تلاش خود کنی جز او نیابلی
چه پرسسی از کجایم چیستم من	بخود پیچیده ام تا زیستم من
دین دریا چو موج بے قرارم	اگر بر خود نه پیچم نیستم من

اطلاع

(۱) یہی کورس ۱۹۲۸ء سے منجملہ اور کتب

کے علوم مشرقی کے اُمیدواران امتحان
نشتی کی تعلیم کے لئے بھی مقرر ہے۔

(۲) اس انتخاب کے علاوہ انٹرمیڈیٹ کے

نصاب فارسی میں کتاب ذیل بھی شامل
ہے۔ اور علاحدہ مل سکتی ہے :-

خرس دُزد افغن

